

ANUARI D'EMPREDORIA, ECONOMIA I INNOVACIÓ SOCIAL 2023

CENTRE D'ESTUDIS I DE RECERCA EN EMPREDORIA I INNOVACIÓ SOCIAL (CREIS)

UAB

Universitat Autònoma de Barcelona

Ajuntament de
Mollet del Vallès

El Vallès Oriental
Consell Comarcal

CONSELL COMARCAL
DEL VALLÈS OCCIDENTAL

Diputació
Barcelona

Àrea de Desenvolupament
Econòmic, Turisme i Comerç

L'Anuari d'Emprenedoria, Economia i Innovació Social és una col·lecció d'accés obert promoguda i coordinada pel Centre d'Estudis i de Recerca en Emprenedoria i Innovació Social (CREIS), un centre de recerca interdisciplinària per a l'estudi del fenomen de l'emprenedoria i la innovació social, dels factors que el determinen i de l'impacte que els projectes socials susciten sobre l'economia en general i sobre les persones en particular. La col·lecció es planteja l'objectiu de tractar els diferents temes d'interès social des d'un doble vessant. Primer, des d'un punt de vista proper, vinculat al territori, i amb voluntat d'influir en la definició de les polítiques públiques. I segon, proporcionant la mirada àmplia i rigorosa amb què els experts, acadèmics i no acadèmics, poden analitzar aquests problemes, ajudar a comprendre'n l'origen, i indicar com cal gestionar-los i resoldre'ls de la millor manera possible.

El Anuario de Emprendimiento, Economía e Innovación Social es una colección de acceso abierto promovida y coordinada por el Centro de Estudios y de Investigación en Emprendimiento e Innovación Social (CREIS), un centro de investigación interdisciplinaria para el estudio del fenómeno del emprendimiento y la innovación social, de los factores que lo determinan y del impacto que suscitan los proyectos sociales sobre la economía en general y sobre las personas en particular. La colección se plantea el objetivo de tratar los diferentes temas de interés social desde una doble vertiente. Primero, desde un punto de vista cercano, vinculado al territorio, y con voluntad de influir en la definición de las políticas públicas. Y segundo, aportando la mirada amplia y rigurosa con que los expertos, académicos y no académicos, pueden analizar estos problemas, ayudar a comprender su origen, e indicar cómo hay que gestionarlos y resolverlos de la mejor manera posible.

The Yearbook in Entrepreneurship, Economy and Social Innovation is an open access collection promoted and coordinated by the Center for Studies and Research in Entrepreneurship and Social Innovation (CREIS), an interdisciplinary research center for the study of the phenomenon of entrepreneurship and social innovation, its causal factors, and the impact that social projects have on the economy in general, and people in particular. The collection sets itself the objective of dealing with the different topics of social interest from a double perspective. In the first place, from a close point of view, connected to the territory, and with the will to influence the definition of public policies. Second, providing the broad and rigorous view with which experts, academic and non-academic, can analyze these problems, help to understand their roots, and advise on how they must be managed and solved in the best possible way.

L'Annuaire en Entrepreneuriat, Économie et Innovation Sociale est une collection en libre accès promue et coordonnée par le Centre d'Études et de Recherche en Entrepreneuriat et Innovation Sociale (CREIS), un centre de recherche interdisciplinaire pour l'étude du phénomène de l'entrepreneuriat et l'innovation sociale, des facteurs qui la déterminent et de l'impact que les projets sociaux suscitent sur l'économie en général, ainsi que sur les personnes en particulier. La collection s'est fixé l'objectif de traiter les différents sujets d'intérêt social à partir d'une double perspective. Tout d'abord, d'un point de vue proche, associé au territoire, et avec la volonté d'exercer une influence sur la définition des politiques publiques. Ensuite, en apportant la vision élargie et rigoureuse avec laquelle les experts, universitaires ou non universitaires, peuvent analyser ces problèmes et faciliter la compréhension de leur origine, et indiquer comment il faut les gérer et les résoudre le mieux possible.

Editors / Editores / Editors / Éditeurs:

Marta-Patricia Aparicio y Montesinos, CREIS-UAB
Hector Sala Lorda, CREIS-UAB

Disseny i maquetació:

Servei de Publicacions de la UAB

Edició:

Universitat Autònoma de Barcelona
Servei de Publicacions
Edifici A. 08193 Bellaterra (Cerdanyola del Vallès). Spain
sp@uab.cat
<https://publicacions.uab.cat>

ISBN: 978-84-19333-79-7

Dipòsit legal: B-16114-2023

ANUARI D'EMPREDORIA, ECONOMIA I INNOVACIÓ SOCIAL està subjecte a una llicència d'ús Creative Commons:

Reconeixement – No comercial – Sense obra derivada (by-nc-nd): no es permet un ús comercial de l'obra original ni la generació d'obres derivades.

Índex

Presentació	5
--------------------------	---

EXPERIÈNCIES TERRITORIALS

1. L'economia social i solidària al Vallès occidental i al Vallès oriental	11
Observatori del Vallès Occidental – Consell Comarcal del Vallès Occidental	
Observatori - Centre d'estudis del Vallès Oriental – Consell Comarcal del Vallès Oriental	
2. L'economia social, solidària, verda i circular	39
Consell Comarcal del Vallès Occidental – Ajuntament de Sant Cugat del Vallès	
Consell Comarcal del Vallès Oriental	
3. Víctimas emprendedoras en el sur del Tolima (Colombia): la paz como factor principal de innovación social	53
Santiago Giraldo-Luque, <i>Departament de Periodisme i de Ciències de la Comunicació i CREIS – UAB</i>	
Cristina Fernández-Rovira, <i>UVic-UCC</i>	
Tomás Durán-Becerra, <i>PCIS UNIMINUTO</i>	

MONOGRAFIES

4. Emprenedoria, innovació i economia social: Proposta d'un marc conceptual	75
Marta-Patricia Aparicio, <i>CREIS – UAB</i>	
David Urbano, <i>Departament d'Empresa i CREIS – UAB</i>	
5. Evolució de la creació de cooperatives a les sèries llargues de l'economia catalana ...	101
Ramon Arbós, <i>Diputació de Barcelona</i>	
Jordi Boixader, <i>Diputació de Barcelona</i>	
6. Economia circular i cooperativisme	119
Elena Bernet i Martí, <i>tècnica de projectes de Coopcat</i>	
Lorena Torró i Garrido, <i>directora de Coopcat</i>	
7. L'interès per l'economia circular a Catalunya... a vista d'ocell	141
Albert Roca-Llavadot, <i>UAB</i>	
Hector Sala, <i>Departament d'Economia Aplicada i CREIS – UAB</i>	

Presentació

L'ANUARI D'EMPREDORIA, ECONOMIA I INNOVACIÓ SOCIAL sorgeix de l'esforç conjunt de la **Universitat Autònoma de Barcelona**, l'**Ajuntament de Mollet del Vallès**, el **Consell Comarcal del Vallès Occidental**, el **Consell Comarcal del Vallès Oriental** i la **Diputació de Barcelona**.

Aquestes entitats comparteixen l'objectiu de realitzar activitats de foment i promoció de l'empredoria i la innovació a fi d'estimular la creació d'activitat econòmica i social; de millorar la formació i la inserció sociolaboral de l'alumnat i la ciutadania; i també d'impulsar la recerca aplicada i un disseny eficaç de polítiques públiques per contribuir, d'aquesta manera, a la millora del benestar comú.

El fet de compartir objectius i interessos en els camps formatiu, científic, cultural, tecnològic, de transferència de coneixements i d'aplicació pràctica d'iniciatives emprenedores i d'impuls socioeconòmic va conduir a la creació de la Càtedra d'Empredoria i Innovació Social, també integrada per l'Ajuntament de Sant Cugat del Vallès. Una de les activitats de la Càtedra és l'ANUARI, que enguany arriba a la tercera edició.

L'ANUARI D'EMPREDORIA, ECONOMIA I INNOVACIÓ SOCIAL és singular perquè ni té una estructura tradicional des del punt de vista acadèmic, ni és tampoc un informe divulgatiu o un mer recull d'estadístiques i indicadors. És un anuari que vol ser el més informatiu i rellevant possible tot tractant els diferents temes d'interès social des d'un doble vessant. Primer, des d'un punt de vista proper, vinculat al territori i amb voluntat d'influir en la definició de les polítiques públiques. I segon, proporcionant la mirada àmplia i rigorosa amb què els experts, acadèmics i no acadèmics, poden analitzar aquests problemes, ajudar a comprendre'n l'origen i indicar com cal gestionar-los i resoldre'ls de la millor manera possible.

El capítol 1, a càrrec de l'**Observatori-Centre d'Estudis del Vallès Occidental** i de l'**Observatori-Centre d'Estudis del Vallès Oriental**, dona continuïtat a l'anàlisi descriptiva en les dues edicions anteriors de l'ANUARI i evidencia, un any més, la rellevància del model de l'economia social i solidària (ESS) al Vallès Occidental i al Vallès Oriental. S'hi analitza l'evolució, la implantació territorial i les característiques de les organitzacions de l'ESS i s'hi destaca que a l'àmbit del Vallès s'ubiquen 1.793 organitzacions de l'ESS, xifra que representa el 20 % del total d'entitats de l'ESS a Catalunya, amb una presència destacable de societats laborals (1.061) i cooperatives (681). El capítol no només avalua la implantació territorial de l'ESS, sinó que també presenta el Visor del

CREIS, una eina pionera de mesura i mapatge de l'economia social i solidària a Catalunya, que espera consolidar-se i esdevenir un referent informatiu de l'ESS en els propers anys.

El capítol 2, elaborat pel **Consell Comarcal del Vallès Oriental**, l'**Ajuntament de Sant Cugat del Vallès** i el **Consell Comarcal del Vallès Occidental**, ens endinsa en els reptes de l'economia social, solidària, verda i circular a partir de l'experiència de dues organitzacions singulars, l'Institut d'Ecoedició de Catalunya i la Masia Can Vila. El capítol proposa una reflexió inicial sobre els desafiaments de l'emergència climàtica i la necessitat d'una transició ecosocial vers models econòmics alternatius, com l'economia social i solidària, verda o circular. També s'hi presenten, en format d'entrevista, les bones pràctiques d'aquestes dues organitzacions de l'ESS orientades a la promoció de l'economia circular a les indústries de l'ecoedició de llibres i l'agricultura ecològica. Els promotors d'aquestes iniciatives assenyalen, entre d'altres, quins han estat els reptes que han sorgit en el procés d'implementació de l'economia circular a les seves organitzacions compartint experiències i aprenentatge i proporcionant informació valuosa que pot servir de referència per a altres sectors. La minimització de l'impacte ambiental, el paper actiu com a gestors de canvi i la implicació més enllà de les pròpies organitzacions, afavorint sinergies i compartint coneixement i bones pràctiques, són aspectes clau per avançar conjuntament com a societat vers l'economia circular.

Per tancar l'apartat d'experiències territorials, l'edició de 2023 de L'ANUARI D'EMPRENEDORIA I INNOVACIÓ SOCIAL aporta una anàlisi amb perspectiva internacional. En concret, el capítol elaborat per **Santiago Giraldo-Luque** (CREIS-UAB), **Cristina Fernández-Rovira** (UVic-UCC) i **Tomás Durán-Becerra** (PCIS-UNIMINUTO) explica que el procés de pau a Colòmbia va prioritzar el sud del Tolima per implementar-hi programes de desenvolupament territorial amb l'objectiu de millorar les condicions de vida i reduir la pobresa. El capítol se centra en l'experiència de tres projectes liderats per dones camperoles del Tolima que, sent víctimes del conflicte armat, han assumit un rol protagonista per promoure processos d'innovació social als seus territoris. Les seves experiències personals i comunitàries serveixen d'exemple per demostrar, a partir de les dades socioeconòmiques i els indicadors de violència de la zona, que les inversions en infraestructura, capacitat, capital social i finançament directe realitzades durant el primer període de negociació i implementació de l'acord de pau (període 2012-2018) signat entre el Govern nacional i les FARC, i principalment dirigit a dones, van millorar les condicions de vida de les dones i les seves famílies. Partint d'un model de construcció d'iniciatives de base, s'explica com aquestes inversions van aconseguir reforçar el teixit social i comunitari i disminuir les condicions de violència durant uns quants anys.

El capítol 4, de **Marta-Patricia Aparicio** (CREIS) i **David Urbano** (CREIS i Departament d'Empresa de la UAB), presenta una proposta de marc conceptual d'emprenedoria, innovació i economia social, així com la identificació d'indicadors clau i les seves relacions i interdependències en l'àmbit de Catalunya. La revisió sistemàtica de la literatura realitzada denota, d'una banda, la dificultat de consensuar una definició dels fenòmens analitzats; i, de l'altra, l'absència de treballs que estudiïn en profunditat els fenòmens esmentats de forma integrada i consistent. En aquest sentit, el treball esdevé pioner a mostrar els vasos comunicants entre emprenedoria, innovació i economia social, així com el potencial de la interrelació d'aquests conceptes. Tanmateix, els autors són conscients de la necessitat d'actualitzar el marc conceptual proposat per tal d'anar cobrint possibles limitacions i mantenir-ne la vigència i la legitimitat.

Per la seva part, **Ramon Arbós** i **Jordi Boixader**, de la **Diputació de Barcelona**, estudien el ritme d'aparició de noves cooperatives a Catalunya i comparen aquest ritme amb el comportament d'altres grans forces econòmiques i socials. Metodològicament, s'identifiquen els trets principals de les dades del registre de cooperatives i es recullen diverses sèries llargues de l'economia catalana. Sobre la base d'aquesta informació, l'article descriu els patrons d'associació entre el naixement de cooperatives i la demografia, el cicle econòmic, el mercat de treball i el capital social, entre d'altres.

Els resultats obtinguts mostren que l'expansió de cooperatives es produeix paral·lelament al creixement del producte i l'ocupació, tot i que, en contrast amb el que havia passat històricament, les sendes de l'economia social semblen divergir de les de l'atur als darrers anys. D'altra banda, els temps d'expansió industrial semblen també positius per a la creació de cooperatives, però el pes de la indústria en el cooperativisme és petit almenys des de mitjans dels anys setanta. Un aspecte original que apunta l'article és que l'economia organitzada al voltant de la transformació del sòl ha anat a una velocitat més ràpida que la de la transformació social.

Lorena Torró i **Helena Bernet**, de la **Confederació de Cooperatives de Catalunya**, expliquen els diversos reptes del cooperativisme en la seva transició cap a l'economia circular. L'estudi parteix de la importància que té el fet que les cooperatives emprenguin estratègies circulars i accions concretes que permetin la reducció del consum, la reutilització i el reciclatge de materials. Per això, assenyalen, cal una conscienciació i formació de les persones integrants de les cooperatives per internalitzar els beneficis de l'economia circular i trobar sinergies entre el món cooperatiu i el medi ambient. No oblidem que la disponibilitat de recursos i infraestructures adequades són imprescindibles, la qual cosa es tradueix en un desafiament especialment gran per a les cooperatives amb recursos limitats. En aquest context, la col·laboració i el treball en xarxa, d'una banda, i la innovació i l'adaptació a nous models de negoci circulars, de l'altra, són elements essencials. L'article conclou assenyalant la importància que tenen les polítiques públiques en l'acompanyament d'aquest procés de transició ecològica, i la necessitat de tenir un marc regulador favorable que promogui pràctiques circulars. D'aquesta manera, les cooperatives podran ser veritables agents de canvi en la promoció d'un sistema econòmic més sostenible i responsable.

Finalment, l'article d'**Albert Roca-Llavadot** (UAB) i **Hector Sala** (CREIS i Departament d'Economia Aplicada de la UAB) analitza l'interès de la societat per l'economia circular a partir d'un estudi de setze paraules o expressions representatives de diferents aspectes de l'economia circular. Durant el període 2008-2022, destaca un creixement significatiu en la quantitat de piulades anuals sobre economia circular, que passen de zero, el 2008, a prop de 20.000 els anys 2021 i 2022. Durant aquest període, més del 50 % de les piulades es van centrar en *reciclatge*, seguit de referències genèriques a l'*economia circular*, amb més de 30.000 piulades. L'anàlisi temporal mostra un creixement constant de l'interès per l'economia circular fins a l'arribada de la pandèmia de COVID-19 el 2020, que va frenar aquesta tendència. En els darrers anys, però, hi ha hagut una diversificació de l'interès per l'economia circular, que s'ha ampliat als conceptes d'*economia verda*, *consum sostenible*, *valor compartit* i *producció neta*. També s'identifica un augment de referències més tècniques a conceptes com *avaluació del cicle de vida* o *ecologia industrial*.

PART I
EXPERIÈNCIES
TERRITORIALS

---

1. L'economia social i solidària al Vallès Occidental i al Vallès Oriental

Autoria | Observatori del Vallès Occidental – Consell Comarcal del Vallès Occidental

| Observatori – Centre d'Estudis del Vallès Oriental – Consell Comarcal del Vallès Oriental

En aquest capítol fem una radiografia de l'evolució i la situació actual de l'economia social i solidària a les comarques del Vallès Oriental i el Vallès Occidental. Aquest treball, que dona continuïtat al realitzat en les dues edicions anteriors d'aquest anuari, es basa principalment en l'anàlisi descriptiva de les dades disponibles més recents sobre les principals expressions socioeconòmiques de l'economia social i solidària existents a l'àmbit del Vallès, amb un enfocament territorial comparatiu que va de l'escala comarcal a la municipal.

El capítol s'estructura en sis seccions principals. En primer lloc, presentem una introducció per fixar l'objecte d'estudi, tot i la dificultat que comporta l'àmbit extremament dinàmic i en transformació de l'economia social i solidària; en segon lloc, fem una pinzellada del context històric català posant en relleu les fites que han configurat la realitat actual; en tercer

lloc, descrivim la metodologia fent èmfasi en les fonts emprades en aquest treball i les principals limitacions que tenen per aproximar-se territorialment a aquest àmbit; en quart lloc, abordem de manera sintètica la conjuntura socioeconòmica recent del conjunt de Catalunya i de les comarques vallesanes a partir de la revisió de les principals magnituds macroeconòmiques i els indicadors del mercat de treball.

En cinquè lloc, ens centrem en els agents de l'economia social i solidària, d'acord amb la seva forma jurídica, i desgranem l'evolució, la implantació territorial i les característiques de les societats laborals, les cooperatives, les empreses d'inserció, els centres especials de treball i les mutualitats de previsió social. Finalment, presentem de manera breu el Visor CREIS. El capítol clou amb un recull dels resultats principals.

1. Introducció

L'economia social i solidària (en endavant, ESS) constitueix un model econòmic que actua d'alternativa a l'economia capitalista i, com a tal, pretén construir relacions de producció, distribució, consum i finançament de béns i activitats basades en la justícia, el treball cooperatiu, la reciprocitat i l'ajuda mútua.

Les empreses i organitzacions de l'ESS es gestionen d'acord amb característiques, principis i valors comuns i concrets. D'entrada, és un model econòmic en què la persona i l'objecte social tenen primacia sobre el capital i promou l'adhesió voluntària i oberta dels membres que hi participen. En aquest sentit, l'ESS s'articula a través de mecanismes i sistemes de governança democràtics de decisió i participació.

La finalitat de les empreses i organitzacions de l'ESS és satisfer les necessitats de les persones en un marc de justícia i sostenibilitat de tal manera que els seus beneficis es reinverteixen en la creació i manteniment de llocs de treball de qualitat, en el desenvolupament d'activitats de caire social o en la seva distribució col·lectiva, en funció de la contribució personal dels membres d'aquestes organitzacions.

Cal destacar, també, entre altres principis rectors de l'ESS, el treball per a la transformació social feminista i d'igualtat de gènere, la generació d'ocupació estable, relacions laborals justes i de qualitat i equitat salarial, així com el compromís mediambiental i l'arrelament al territori.

Dins d'aquest model econòmic, l'emprenedoria i la innovació social són dos conceptes clau que apareixen com a resposta a necessitats socials que no han estat pròpiament satisfetes per ens públics o privats. Per això diem que en aquest model econòmic alternatiu, les persones són al centre i el mercat i el guany econòmic tenen un paper més secundari o instru-

mental, al servei del benestar de les persones que participen d'aquest model econòmic.

A Catalunya, l'economia social i solidària és un àmbit de desenvolupament econòmic important que representa més del 10 % de la població activa i el 8 % del producte interior brut (PIB)¹ de Catalunya. Actualment, el sector aglutina al voltant de 19.000 entitats formades per prop de 5 milions de persones, més de 4.400 de les quals són cooperatives i 4.600, societats laborals que generen més de 40.000 llocs de treball al territori català.²

A l'Estat espanyol, el sector de l'ESS també presenta una tendència a l'alça i, segons les estadístiques, l'Estat ocupa el novè lloc mundial en termes d'ocupació en aquest àmbit, amb més de 2,2 milions de persones i un teixit productiu conformat per unes 43.000 entitats. El Pla Estratègic per a la Recuperació i Transformació Econòmica, aprovat pel Govern central el maig de 2022, calcula que, aquest darrer any, l'aportació de l'economia social i solidària al conjunt de l'economia espanyola pot créixer en un punt percentual i passar del 10 % actual a l'11 %.³

En definitiva, més enllà de les dades, el que és evident és que en les darreres dues dècades l'ESS ha estat capaç d'augmentar el seu volum i la seva presència al nostre país i a les nostres comarques. No només perquè és un model social i econòmic més conegut, que ha penetrat tímidament al món educatiu i als mitjans de comunicació, sinó també perquè ha anat guanyant protagonisme, visibilitat i legitimitat en la mesura que es consolida per a moltes persones, agents i col·lectius socials com una font de resolució de necessitats socials i de creació d'esperances alternatives. Actualment, l'ESS ja és capaç de constituir ecosistemes locals o sectorials d'economia alternativa.⁴

1 PIB: mesura el valor dels béns i serveis finals produïts durant un període de temps, normalment un any, per les unitats productores d'un territori.

2 Departament de Treball (abril de 2023).

3 Confederación Empresarial Española de la Economía Social (CEPES).

4 Pot consultar-se, per exemple, *Estratègia de reactivació i enfortiment de l'Economia Social i Solidària per a la vida a la ciutat*, de l'Ajuntament de Barcelona, que el juny de 2021 es va convertir en *Acord de ciutat per a l'estratègia de l'economia social i solidària Barcelona 2030*.

2. Context històric

A Catalunya, a mitjans del segle XIX, va començar a créixer un model d'economia social basat en formes societàries que s'articulaven col·lectivament amb esperit de resistència i suport davant d'un context difícil i de creixement del capitalisme industrial.

En aquells inicis, la pràctica associativa va teixir una nova institucionalitat popular, constituïda per cooperatives de consum i producció, ateneus obrers, societats de socors mutus, així com associacions culturals i educatives. Cal destacar la constitució, l'any 1896, de la Federació de Mutualitats de Catalunya, i l'any 1920, de la Federació de Cooperatives de Catalunya. També en aquests anys van aparèixer les primeres cooperatives agràries.

L'associacionisme i el tercer sector social actual també tenen els orígens en el moviment social i comunitari de la primera de segle, amb els ateneus, per exemple. Més enllà d'aquests espais, al llarg del segle XX, el moviment cooperativista va tenir una influència important i, malgrat el context de guerra civil i la repressió franquista, el moviment va mantenir-se. Als anys setanta del segle passat, les cooperatives i associacions amb finalitats socials van agafar més força i ressorgiren arreu com a resposta a la crisi econòmica i les dificultats per atendre les necessitats socials creixents.⁵

La Carta d'Economia Social, publicada el 1980, defineix les entitats del tercer sector com aquelles que no pertanyen al sector públic, amb un funcionament i gestió democràtics, i que treballen sobre la base de valors democràtics i igualtat de drets i deures entre els socis, practiquen un règim especial de propietat i distribució dels guanys i reinverteixen aquests

guanys en el creixement de l'entitat i el seu projecte social amb l'objectiu de millorar els serveis que s'ofereixen i la societat o l'entorn del qual formen part.⁶

A Catalunya, un cop recuperada la democràcia, l'any 1993, el Parlament de Catalunya va afavorir l'establiment d'un marc legal modern per a la proliferació de cooperatives del país.⁷ Tot i que aquesta forma jurídica encara és la predominant al territori, sí que manté un constant ritme de creixement i arrelament al teixit econòmic català, amb una tendència a l'alça, especialment en l'àmbit local i municipal, de les formes d'autoorganització col·lectiva i la promoció d'alternatives econòmiques.

Des de llavors, l'ESS té un pes cada cop més important en els àmbits estatal, nacional i local, i adopta una gran varietat de figures jurídiques i organitzatives. L'ESS, com a projecte històric i de present, assumeix cada cop més les necessitats i aspiracions col·lectives d'un públic divers que treballa construint alternatives amb els principis de la justícia social, la democràcia política, l'equitat econòmica i la sostenibilitat ambiental com a eixos clau. Per tant, l'economia social esdevé un univers on es treballa per construir un àmbit econòmic que pretén afavorir la transformació econòmica i social.

L'anàlisi territorial, especialment des de l'òptica local i comarcal, té una importància cabdal en aquest tipus d'economia i aprofundir en el seu coneixement és un repte tant des del punt de vista del seu estudi com per aprofundir en l'anàlisi de la seva realitat, desenvolupament i evolució.

5 L'economia social, tal com ara la identifiquem, té l'inici a França, a la dècada dels anys setanta, amb la creació del Comité National de Liaison des Activités Mutualistes Coopératives et Associatives (CNLAMCA), que va agrupar cooperatives, mutualitats i associacions.

6 Juan Carlos Pérez de Mendiguren, Enekoitz Etxezarreta i Luis Guridi (2009). «Economia social, empresa social y economía solidaria: diferentes conceptos para un mismo debate». *Papeles de Economía Solidaria*, 1. REAS.

7 Jordi G. Jané, Jordi Via i Lluís M. Xirínacs (2001). *La dimensió cooperativa*. Barcelona: Icaria.

3. Dades i metodologia

L'interès de la nostra anàlisi se situa en les diferents formes jurídiques de l'ESS establertes a la Llei 5/2011, de 29 de març, d'economia social i, més concretament, sobre les cooperatives, societats laborals, centres especials de treball, empreses d'inserció i mutualitats.⁸ Les dades s'han obtingut de fonts estadístiques basades en directoris i registres públics de la Generali-

tat de Catalunya on les entitats es troben inscrites. Per a cada tipologia d'entitat hi ha registres diferents, de manera que els que han estat explotats per aquesta recerca són els que apareixen recollits a la taula 1, on s'indica l'organisme responsable de la seva publicació, la periodicitat de les dades i la cobertura temporal i geogràfica de la informació.

Tipologia d'ESS	Font de les dades	Organisme responsable	Freqüència d'actualització	Àmbit geogràfic
Cooperatives	Registre General de Cooperatives de la Generalitat de Catalunya	Departament d'Empresa i Treball	Mensual	Municipal
Societats laborals	Societats laborals en actiu		Mensual	Municipal
Centres especials de treball	Registre de centres especials de treball (CET)		Anual	Municipal
Empreses d'inserció	Registre d'empreses d'inserció (EI)		Anual	Municipal
Mutualitats de previsió social	Registre de mutualitats de previsió social	Departament d'Economia i Hisenda	Permanent	Municipal

Taula 1. Resum de les fonts de dades disponibles basades en registres administratius i directoris de la Generalitat de Catalunya.
Font: elaboració pròpia.

La informació que conté cada registre i directori és diferent i no sempre comparable. A banda d'aquesta limitació, hem de tenir en compte diferents aspectes dels registres que condicionen la seva explotació i que fan referència, sobretot, a l'actualització de les dades i a la descripció de l'activitat duta a terme.

Pel que fa a l'actualització, especialment dels registres, ens trobem davant d'una inflació del nombre d'entitats, atès que les que han

cessat l'activitat podrien romandre inscrites. Juntament amb això, també es produeix en alguns casos una duplicitat d'organitzacions entre les diferents bases de dades que afecta especialment els directoris dels centres especials de treball (CET) i de les empreses d'inserció (EI), ja que aquestes entitats poden adoptar múltiples formes jurídiques. Per resoldre aquestes duplicitats s'ha dut a terme un tractament i depuració de les dades.

⁸ EL CTESC, en el seu Dictamen 09/2023 sobre l'Avantprojecte de llei de l'economia social i solidària de Catalunya, considera que la definició d'economia social i solidària hauria de ser la que estableix la Llei 5/2011, de 29 de març, d'economia social.

4. El context socioeconòmic

L'any 2022 es preveia que seria l'any per apuntalar la recuperació de l'economia, tant a escala mundial com a Catalunya, un cop superats els efectes més grans de la pandèmia de la COVID-19. El setembre de 2022, però, els organismes internacionals com l'OCDE van rebaixar les previsions anuals i les de 2023, tenint en compte el context geopolític —marcat per la guerra a Ucraïna— i l'impacte de la crisi energètica, l'elevada inflació i l'alça del tipus d'interès sobre l'activitat econòmica, tant als països del continent europeu com als Estats Units d'Amèrica (EUA).

En el context català, les dades constaten que l'evolució econòmica durant l'any 2022 ha estat més favorable del que s'havia previst. Malgrat l'escenari advers, l'economia catalana ha crescut el segon semestre de 2022 un 5 %, per damunt del que s'esperava durant els primers trimestres de l'any, en què les previsions es van recalcular a la baixa. El tercer trimestre de l'any aquest percentatge s'ha situat en el 4,3 %, per damunt del registrat en el global de l'any 2019.

De cara a 2023, l'escenari macroeconòmic i les seves projeccions s'emmarquen en un context on encara predomina una elevada incertesa, amb riscos orientats a la baixa pel que fa a l'activitat econòmica. L'evolució del mercat de l'energia, la inflació creixent a escala mundial i els problemes d'aprovisionament global, derivats de les tensions geopolítiques, fan que les expectatives de creixement i evolució de les principals macromagnituds econòmiques generin molts dubtes.

L'anàlisi de les grans magnituds econòmiques que defineixen l'economia comarcal

està limitada, d'entrada, per la disponibilitat de dades territorials actualitzades. Les últimes xifres disponibles corresponen a l'exercici de 2021 i no reflecteixen la conjuntura més recent, sinó la de recuperació de l'activitat després de la pandèmia, que va estar impulsada pel manteniment de les mesures de suport de rendes per part de les administracions públiques, el creixement de l'ocupació i la millora de la confiança del consumidor.⁹

Quant a l'estructura productiva a l'àmbit vallesà, observem la importància del sector de serveis, tant al Vallès Occidental com al Vallès Oriental, on va tenir un pes del 69,9 % i del 57,3 %, respectivament, xifres rellevants però encara allunyades de les assolides en el conjunt de l'economia catalana, per damunt del 74 %.

Ambdues comarques vallesanes van presentar un perfil força industrialitzat, amb un pes d'aquest sector que superà en sis punts percentuals el del conjunt català en el cas del Vallès Occidental, on el sector industrial va suposar el 25 % del PIB, o en gairebé divuit punts en el cas del Vallès Oriental, on el pes del sector industrial es va situar per damunt del 37 %; el Vallès Occidental i l'Alt Penedès van ser les comarques amb una major dependència del sector industrial de tot el territori català.

L'estructura sectorial del PIB s'ha mantingut pràcticament inalterable durant els darrers anys. A 31 de desembre de 2021, al conjunt de les comarques metropolitanes el sector dels serveis és el que va tenir més rellevància pel que fa a l'aportació al PIB, seguit de la indústria i la construcció, mentre que l'agricultura va mantenir un paper marginal.

⁹ Josep Oliver i Alonso (dir.). *Anuari econòmic comarcal 2022*. BBVA (2022).

Àmbit territorial	Primari	Indústria	Construcció	Serveis
Alt Penedès	0,9	39,4	6,3	53,4
Baix Llobregat	0,1	23,7	4,2	72,0
Barcelonès	0,0	8,4	4,0	87,6
Garraf	0,4	12,0	8,8	78,8
Maresme	1,4	15,2	7,6	75,7
Vallès Occidental	0,1	25,0	5,1	69,9
Vallès Oriental	0,4	37,2	5,0	57,3
Catalunya	1,2	19,6	5,2	74,0

Taula 2. Pes de cada sector dins del PIB comarcal. Any 2021 (%).
Font: elaboració pròpia a partir de l'Anuari econòmic comarcal 2021 (BBVA).

D'altra banda, en termes d'aportacions del VAB,¹⁰ les dades de 2021 indiquen millores notables respecte de l'any anterior, fortament marcat per l'impacte de la pandèmia (taula 3). Al Vallès es va registrar un creixement del VAB

superior al conjunt català; així, el Vallès Occidental va registrar un creixement del VAB del 6,6 % i el Vallès Oriental va mostrar un comportament lleugerament més favorable, amb un creixement del 7,2 %

Àmbit territorial	Primari	Indústria	Construcció	Serveis
Alt Penedès	7,5	4,7	-1,1	9,2
Baix Llobregat	1,7	5,8	0,1	5,9
Barcelonès	1,9	-0,4	2,4	5,4
Garraf	3,1	6,7	2,2	7,2
Maresme	-2,9	5,3	-0,1	5,9
Vallès Occidental	-5,5	7,2	1,5	6,7
Vallès Oriental	-5,5	9	1,2	6,6

Taula 3. Creixement del VAB a les comarques metropolitanes i Catalunya 2021 (%).
Font: elaboració pròpia a partir de l'Anuari econòmic comarcal 2022 (BBVA).

¹⁰ VAB: representa el valor afegit brut generat en l'economia durant el període considerat i s'obté com a diferència entre el valor de la producció i el valor dels consums intermedis utilitzats (matèries primeres, serveis i subministraments exteriors, etc.).

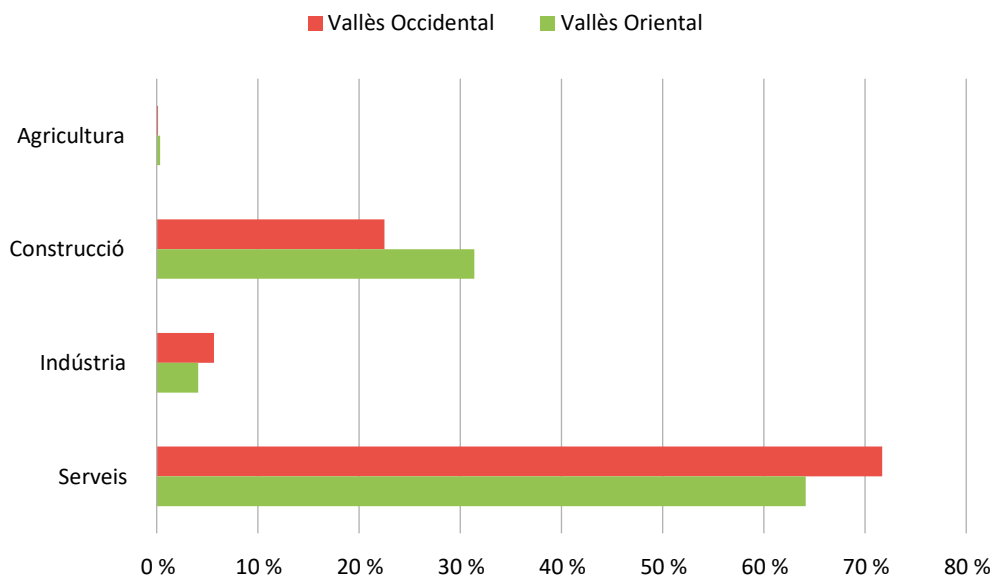
L'anàlisi dels principals indicadors del mercat de treball també ens ajuda a contextualitzar millor el teixit productiu i la situació econòmica de l'àmbit del Vallès, sobretot en un context com l'actual, en què, malgrat la incertesa macroeconòmica, el comportament del mercat de treball està registrant unes xifres especialment positives.

L'any 2022 ha estat un any de creixement en termes d'ocupació, especialment en el sector industrial i de serveis. El sector de la construcció també ha registrat un increment notable en l'ocupació, així com el sector primari, tot i el seu pes reduït en el conjunt del mercat de treball de la comarca.

Fent una ullada a l'evolució de la contractació, durant 2022 observem que els principals canvis han estat provocats per la reforma laboral aprovada a finals de 2021,¹¹ caracteritzada per la desaparició del contracte per obra o

servei. La nova normativa parteix de la premissa que, en termes generals, els contractes de treball han de ser indefinits. Per tant, la contractació temporal ha de ser excepcional i ha d'estar justificada, i això ha suposat el descens de la xifra global de contractes per la caiguda de la contractació temporal i alhora un increment de les formes contractuals de caràcter indefinit.

Sectorialment, a l'àmbit del Vallès, el gruix de la contractació correspon a activitats del sector de serveis: set de cada deu contractes en el cas del Vallès Occidental i sis de cada deu en el cas del Vallès Oriental (gràfic 1). El sector industrial concentra el 31 % del total de contractes, gairebé 10 punts per sobre del que es registra al Vallès Oriental, on el percentatge se situa en el 22,5 %. En ambdues comarques el sector de la construcció representa gairebé el 5 % del volum de la contractació, mentre que l'agricultura no arriba a l'1 %.

Gràfic 1. Contractació laboral registrada per sectors. Àmbit del Vallès Occidental. 2022.
Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'Idescat.

11 Reial decret llei 32/2021. La reforma laboral de 2022 elimina el contracte per obra i servei, que permetia temporalitats que en el cas d'alguns empleats podien arribar als quatre anys. Això vol dir que la contractació temporal ha de ser excepcional i ha d'estar justificada. En aquest sentit, es plantegen les excepcions dels casos en què es fan contractes per circumstàncies de la producció o per una substitució d'una altra persona treballadora. Aquest tipus de relació contractual és temporal i fins ara servia per contractar una persona per a una tasca o servei determinat, sense especificar-ne la durada ni el moment exacte de finalització. Es tracta, per tant, d'un tipus de contracte molt emprat en el tercer sector, de vegades, per exemple, vinculat a un projecte concret que es desenvolupa gràcies a una subvenció o ajut.

Pel que fa als centres de cotització (les empreses), observem el mateix patró sectorial que mostren les dades de contractació i del PIB. Al Vallès Oriental el sector de serveis predomina amb força, concretament suposa el 72 % del total de centres de cotització de la comarca (11.795). La indústria suposa el 16 % del total d'empreses (1.853) el 2022. La construcció comporta el 12 % i l'agricultura, al voltant de l'1 %.

Al Vallès Occidental la situació és força similar, tot i que la xifra total de centres de cotització és marcadament superior: 25.337 empreses. El sector de serveis acumula 18.506 empreses, un 73 %, percentatge lleugerament més elevat que al Vallès Oriental. El sector de la indústria suma 3.690 empreses, un 15 % del total, percentatge superior al del Vallès Oriental. La construcció representa el 12 % del total d'empreses. El sector de l'agricultura també té un pes menor al Vallès Occidental, ja que no arriba ni a representar el 0,1 % del total del teixit empresarial en aquella comarca.

En termes d'evolució interanual, constatem que els comptes de cotització o empreses dibuixen una tendència d'un lleuger retrocés o estancament, la qual cosa fa palesa la dificultat

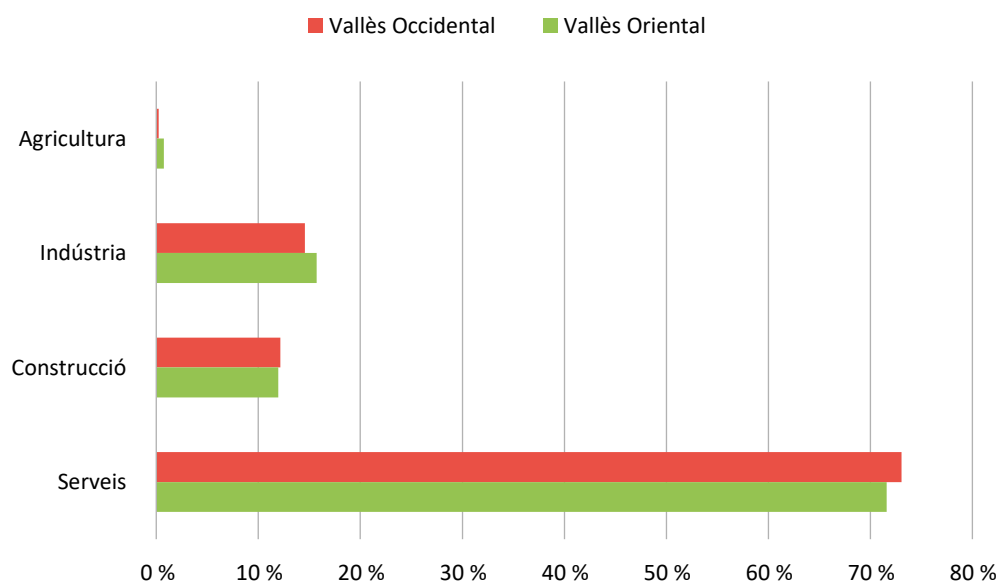
de recuperar els valors de trimestres i anys anteriors a la pandèmia, en un context molt més dinàmic pel que fa a l'ocupació de la població.

El teixit productiu vallesà es caracteritza per la presència majoritària d'empreses vinculades al sector de serveis (70 %). El sector de la indústria suposa pràcticament el 16 % del total d'empreses d'aquest àmbit (gràfic 2).

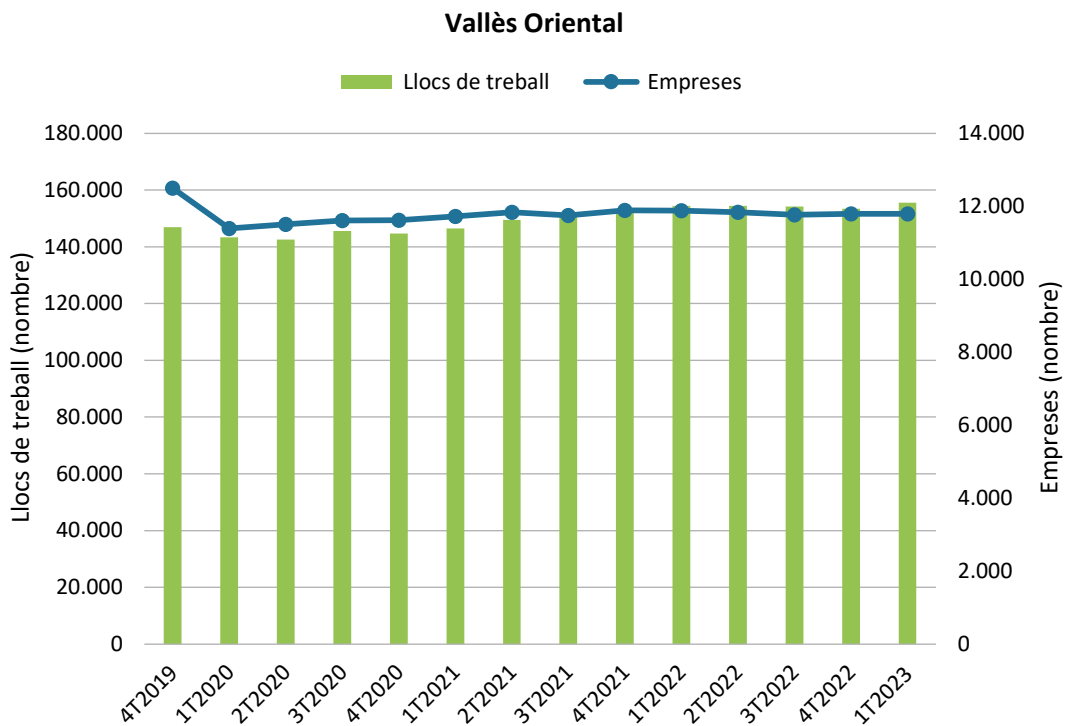
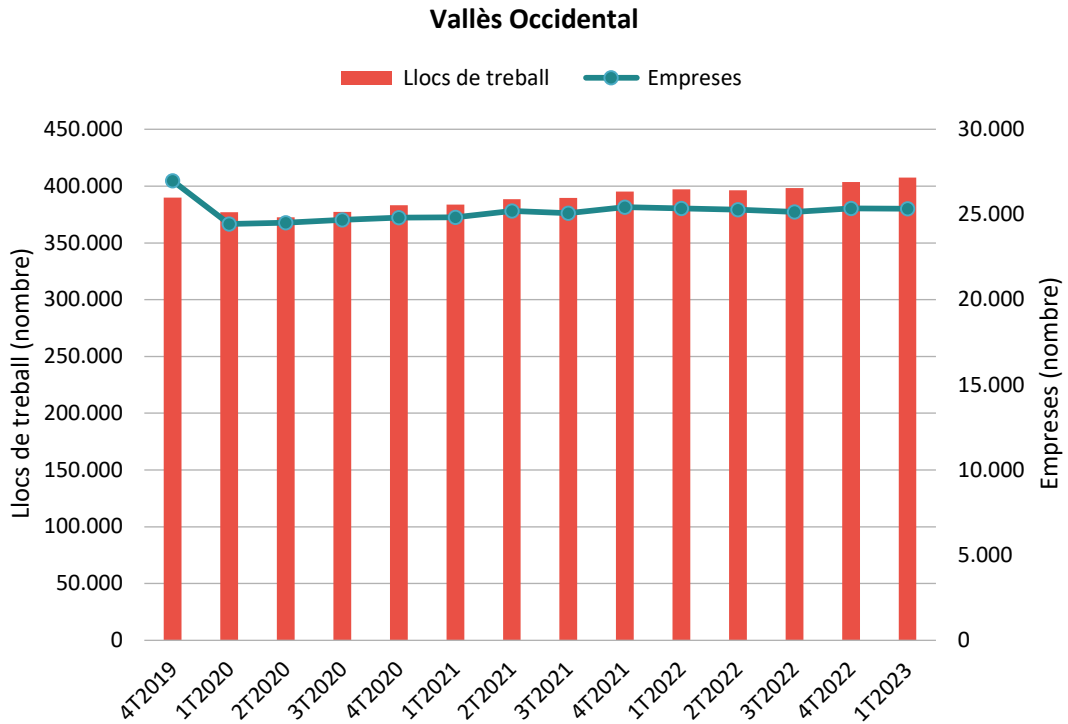
Per grandària, el teixit productiu de la comarca es compon, en un 80 %, per microempreses que no superen la xifra de deu treballadors. La petita empresa representa el 16 % de les empreses totals. La indústria i els serveis són els únics sectors que tenen presència a les dues comarques pel que fa a grans empreses (més de 250 treballadors).

En els darrers trimestres, les dades ens indiquen que els llocs de treball localitzats han millorat a totes dues comarques i que s'ha superat el decreixement registrat al llarg dels diferents trimestres de l'any 2021.

Tal com podem observar al gràfic 3, les xifres d'evolució positiva de l'ocupació es repeteixen a les dues comarques en un context on els centres de cotització encara no recuperen els valors pre-pandèmia.

Gràfic 2. Empreses (centres de cotització) per sectors. Àmbit del Vallès. 1r trimestre de 2023.
Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'Idescat.

Gràfic 3. Evolució trimestral dels llocs de treball i dels centres de cotització. Àmbit del Vallès. 2019-2023.
 Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'Idescat.

4.1. Nivell de renda

La renda familiar disponible bruta és la macro-magnitud que mesura els ingressos de què disposen els residents d'un territori per destinar-los al consum o a l'estalvi. Aquesta renda depèn dels ingressos de les famílies directament vinculats a la retribució per la seva aportació a l'activitat productiva, però també està influïda per l'activitat de l'Administració pública mitjançant els impostos i les prestacions socials. A partir d'aquí, es calcula el saldo del compte de renda de les famílies, és a dir, la diferència entre el conjunt de recursos i usos. Aquestes dades ens serveixen per analitzar l'impacte que té l'activitat econòmica sobre les llars i per això aquest indicador ens pot resultar interessant, ja que ens permet acostar-nos a conèixer la capacitat de despesa o d'estalvi de les famílies per comarques i municipis.

Les darreres dades disponibles, corresponents a l'any 2020, mostren que la destrucció d'ocupació a causa de la crisi sanitària va reduir el pes dels ingressos de les famílies procedents de percepcions retributives (és a dir, globalment les famílies van patir una davallada salarial), mentre que els mecanismes impulsats per apaivagar les repercussions de la pandèmia (prestacions d'atur, ERTO, etc.) van guanyar pes relatiu en les rendes familiars.

El Vallès Occidental, amb una renda per habitant de 18.100 € l'any 2020, es va situar en tercer lloc entre les comarques catalanes, per sota del Barcelonès (19.400 €) i el Baix

Llobregat (18.300 €) i per sobre del Garraf (18.000 €), el Maresme (17.900 €) i el Vallès Oriental (17.600 €), totes amb xifres superiors o iguals a la mitjana catalana (17.600 €). Respecte de l'any anterior (2019), la renda del Vallès Occidental va patir una caiguda del 2,7 %, mentre que la del Vallès Oriental va ser del 2,2 %. Aquesta disminució no només va afectar l'àmbit vallesà, sinó pràcticament tot el territori català, ja que va trencar la tendència de creixement dels darrers sis anys. Respecte de 2015, el nivell de renda s'ha incrementat a totes dues comarques: un 6,5 % en el cas del Vallès Occidental i un 6 % en el del Vallès Oriental.

Per components, la remuneració d'assalariats és la principal font d'ingressos a totes les comarques, tot i que hi ha diferències al territori. L'any 2020 els salaris van continuar representant gairebé el 60 % dels recursos de les famílies de l'àmbit del Vallès, percentatge superior a la mitjana catalana (57,7 %), tot i que a ambdues comarques el percentatge es va reduir respecte de l'any anterior (gràfic 4). El 2020 les prestacions socials van suposar pràcticament el 22 % de les rendes a l'àmbit vallesà, gairebé 2 punts percentuals per sobre de les dades de l'any passat. El tercer component de la renda familiar són les rendes empresarials i professionals, que se situaren en el 17,9 % al Vallès Occidental i en el 18,6 % al Vallès Oriental, entre un punt i mig i dos punts per sota del que es va registrar amb les dades de l'any 2019.

Comarca	RFDB per habitant (milers d'euros) ▼	Variació % 2019-2020
Barcelonès	19,4	-5,4%
Baix Llobregat	18,3	-3,2%
Vallès Occidental	18,1	-2,7%
Garraf	18,0	-3,2%
Maresme	17,9	-2,7%
Vallès Oriental	17,6	-2,2%
Catalunya	17,6	-3,3%
Osona	17,3	-2,3%
Ripollès	17,1	-2,8%
Pla de l'Estany	17,0	0,0%
Garrotxa	16,8	-4,5%
Bages	16,7	-4,0%
Berguedà	16,7	-2,9%
Gironès	16,7	-5,1%
Moianès	16,7	-2,9%
Alt Penedès	16,6	-1,8%
Conca de Barberà	16,2	-1,8%
Aran	15,9	-5,9%
Segrià	15,7	-1,9%
Anoia	15,6	-3,1%
Alt Camp	15,5	-3,7%
Baix Camp	15,2	-3,8%
Pla d'Urgell	15,2	1,3%
Ribera d'Ebre	15,2	0,0%
Cerdanya	15,1	-3,8%
Tarragonès	15,1	-4,4%
Baix Penedès	14,8	-1,3%
Pallars Jussà	14,8	-2,0%
Selva	14,8	-1,3%
Alta Ribagorça	14,7	-8,1%
Baix Empordà	14,7	-3,9%
Pallars Sobirà	14,7	-5,2%
Segarra	14,7	-0,7%
Solsonès	14,7	-3,9%
Priorat	14,6	-2,7%
Urgell	14,5	-2,0%
Baix Ebre	14,1	-2,8%
Garrigues	14,1	-1,4%
Alt Empordà	14,0	-4,8%
Terra Alta	14,0	-4,8%
Alt Urgell	13,8	-5,5%
Noguera	13,8	-3,5%
Montsià	12,9	-2,3%

Gràfic 4. Renda familiar disponible bruta. Comarques i Aran. 2020.
Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'Idescat.

5. Anàlisi de l'ESS a les comarques vallesanes

5.1. Xifres agregades de l'ESS

L'ESS té un profund arrelament a l'àmbit del Vallès, especialment a través de les societats laborals i del sector cooperatiu de treball associat, que destaquen per damunt de la resta i mostren un dinamisme que ja fa dècades que es va mantenint i que ha anat a l'alça els darrers tres anys.

Segons les últimes dades disponibles, corresponents a 31 de desembre de 2022, existeixen 1.793 entitats pertanyents a l'ESS als dos Vallès (taula 4). Respecte de 2021, hi ha 21

entitats més, la qual cosa representa un increment de l'1,2 %. Les entitats registrades a les comarques vallesanes suposen pràcticament el 20 % del total d'entitats de l'ESS de Catalunya.

Del total d'entitats amb presència vallesana, 1.061 són societats laborals (una més que el 2021), 681 són cooperatives (23 més que el 2021), 33 són centres especials de treball, 9 són empreses d'inserció (1 més que el 2021) i 7 són mutualitats. Territorialment, 1.276 es troben localitzades al Vallès Occidental (13 més que el 2021) i 517 al Vallès Oriental (8 més que el 2021).

Tipus d'ESS	Vallès Occidental	Vallès Oriental	Àmbit Vallès	Catalunya
Societats laborals	760	301	1.061	4.567
Cooperatives	480	203	683	4.521
Centres especials de treball	25	8	33	199
Empreses d'inserció	8	1	9	79
Mutualitats de previsió social	3	4	7	32
Total	1.276	517	1.793	9.398

Taula 4. Nombre d'entitats de l'ESS. Àmbit del Vallès. 2022.

Font: elaboració pròpia a partir de dades del Departament d'Empresa i Treball i del Departament d'Economia i Hisenda.

5.2. Societats laborals

Les societats laborals constitueixen, juntament amb les cooperatives, un dels pilars de l'economia social a Catalunya. Des del punt de vista normatiu, una societat laboral consisteix en una empresa que és propietat, en la seva major part, dels seus treballadors. Són empreses privades mercantils que es distingeixen per tenir un caràcter laboralista. Aquest tipus de societats es caracteritza perquè els treballadors hi han de participar amb almenys el 51 % del capital social i perquè cap soci-treballador pot te-

nir més d'un terç del capital social. Solen ser societats anònimes o societats de responsabilitat limitada.

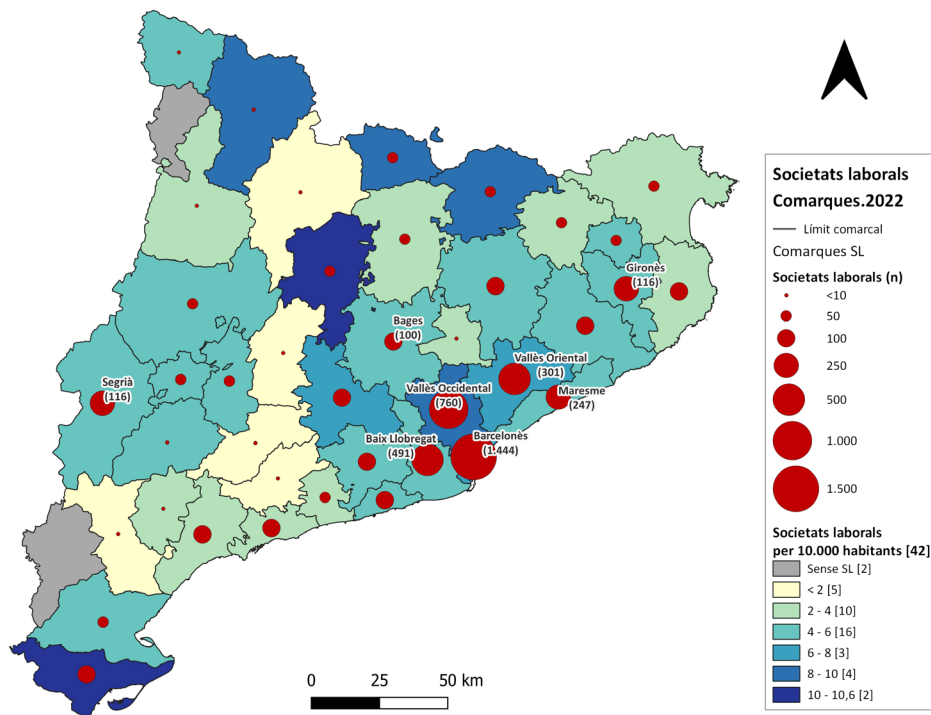
Per constituir una entitat d'aquest tipus es requereix un mínim de tres persones sòcies; no obstant això, des de l'aprovació de la Llei 44/2015, de 14 d'octubre, de societats laborals i participades, és possible iniciar una societat amb només dos socis o sòcies sempre que hi tinguin una participació equilibrada. Actualment, existeixen dues classes de societats laborals: les societats limitades laborals (SLL) i les societats anònimes laborals (SAL). La diferèn-

cia entre ambdues es troba bàsicament en el capital social mínim requerit per constituir cada entitat (3.000 € per a una SLL i 60.000 € per a una SAL).

Segons les dades del Departament d'Empresa i Treball, a Catalunya existeixen 4.567 societats laborals actives el 31 de desembre de 2022, 31 societats menys que el 2021 (un descens del 0,7 %). D'aquest total, 1.061 (el 23 %) es localitzen a l'àmbit del Vallès. El Vallès Occidental, amb 760, és la segona comarca de Catalunya amb més societats laborals registrades, darrere del Barcelonès, que en concentra una de cada tres (1.444 en total). En el rànquing comarcal, el Vallès Oriental, amb 301

entitats, roman en quarta posició, per sota del Baix Llobregat (491) i per sobre del Maresme (247).

Tot i que les comarques metropolitanes concentren un major nombre de societats laborals, el grau d'implantació és superior en altres comarques catalanes, com el Montsià (10,6 societats per cada 10.000 habitants), el Solsonès (10,2), la Cerdanya (9,4), el Ripollès (8,7) i el Pallars Sobirà (8,4) (mapa 1). Després d'aquestes comarques, amb una ràtio per sobre de la mitjana catalana (5,8 per cada 10.000 habitants), destaca el Barcelonès (6,3), seguit de prop pel Vallès Occidental (8,1) i el Vallès Oriental (7,3), amb xifres molt similars a les de l'any 2019.

Mapa 1. Nombre de societats laborals i societats laborals per cada 10.000 habitants. Comarques. 2022.
Font: elaboració pròpia a partir de dades del Departament d'Empresa i Treball.

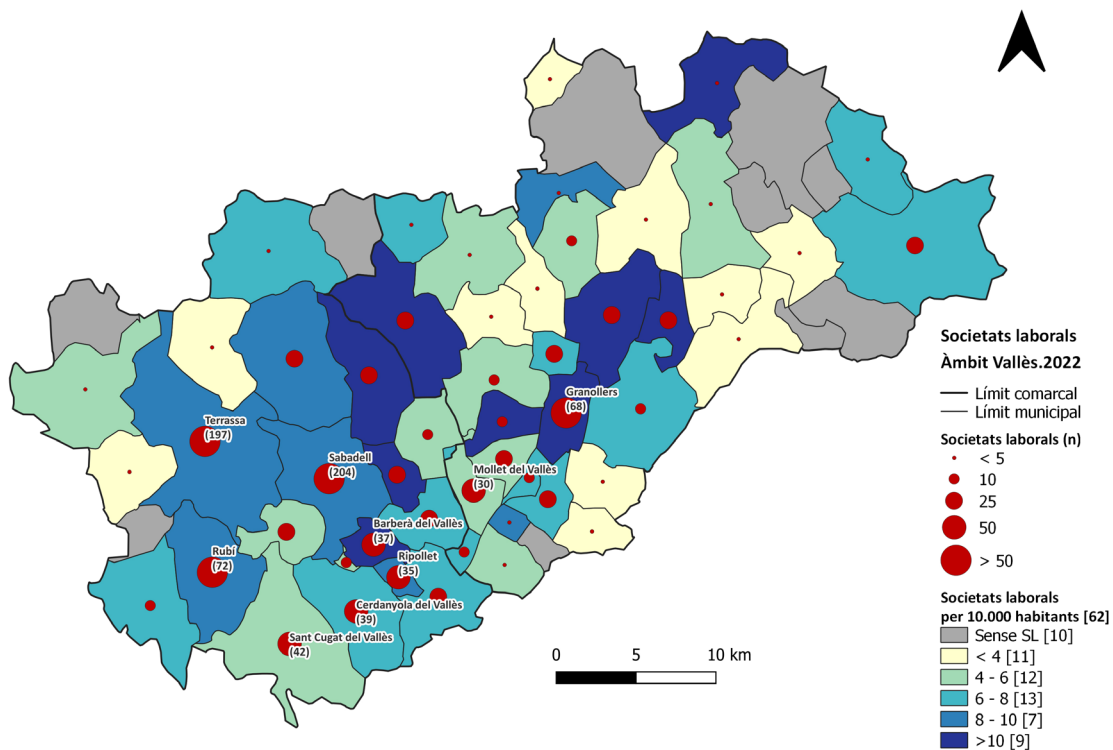
En l'àmbit municipal, les societats laborals actives són presents a 21 dels 23 municipis del Vallès Occidental i a 33 dels 39 municipis del Vallès Oriental, tot i que el gruix de les entitats s'ubica a les principals àrees urbanes; la major part es concentren a Sabadell (204) i

Terrassa (197, sis més que el 2021), al Vallès Occidental, i a Granollers (68), Mollet del Vallès (30) o Cardedeu (22), al Vallès Oriental. Una altra fracció important de les entitats domiciliades al Vallès Occidental es troba a Rubí (72), Sant Cugat del Vallès (42), Cerdanyola del

Vallès (39), Barberà del Vallès (37) i Ripollet (35), tal com mostra el mapa 2. En conjunt, aquests sis municipis apleguen el 30 % de les entitats de la comarca. En el cas del Vallès Oriental, cal afegir també la presència important d'aquesta tipologia de societats a municipis com les Franqueses del Vallès (23) i Caldes de Montbui (19).

En relació amb la població resident, Lliçà de Vall perd el primer lloc en el rànquing de ser

el municipi vallesà amb més implantació de societats laborals, amb 13,3 per cada 10.000 habitants; el supera Polinyà, que manté la xifra de 14,1 que registrava l'any passat. Cardedeu es manté en el tercer lloc, amb 11,3, seguida de prop per les Franqueses del Vallès, Barberà del Vallès, Granollers i Caldes de Montbui, tots cinc municipis amb més de 10 entitats per cada 10.000 habitants.

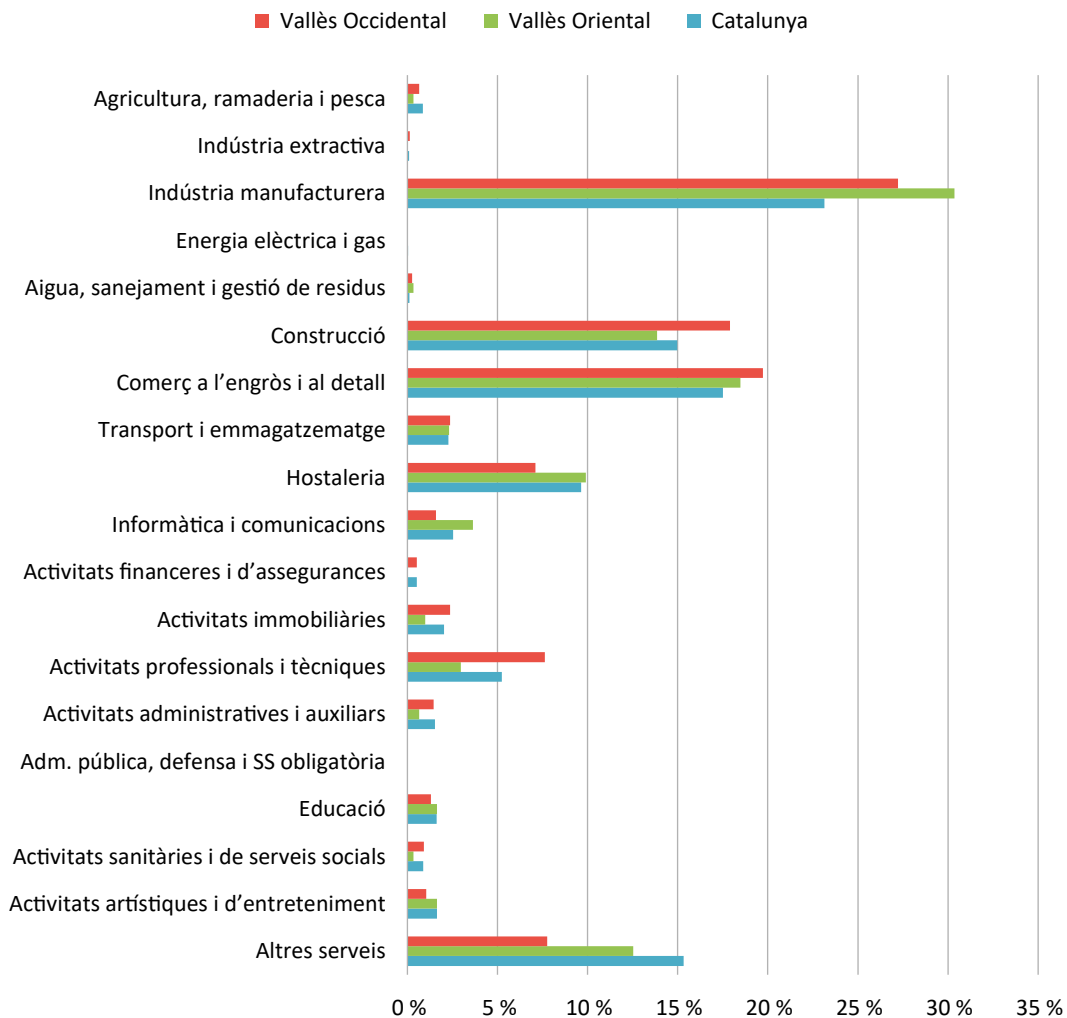

Mapa 2. Nombre de societats laborals i societats laborals per 10.000 habitants. Àmbit del Vallès. 2022.
Font: elaboració pròpia a partir de dades Departament d'Empresa i Treball.

Si analitzem les societats laborals segons l'activitat econòmica principal, podem destacar que, en l'àmbit del Vallès, predominen les entitats dedicades a la indústria manufacturera (gràfic 5). Cal tenir en consideració que aquestes comarques s'han caracteritzat tradicionalment per la rellevància del sector industrial, ja que mostren, en el context català, una alta especialització productiva. Visiblement, aquesta secció aplega el 27,2 % i el 30,4 % de les entitats

registrades al Vallès Occidental i al Vallès Oriental, respectivament, xifres que situen ambdues comarques per sobre de la mitjana catalana (23,1 %) i d'altres comarques de la regió metropolitana com el Barcelonès (25 %), el Baix Llobregat o Osona (ambdues al voltant del 20 %). Aprofundint més en l'activitat d'aquestes societats laborals, destaquem les branques vinculades al metall, l'automoció i, en menor mesura, la indústria alimentària o tèxtil.

Gràfic 5. Societats laborals segons secció d'activitat de la CCAE 2009. Àmbit del Vallès i Catalunya. 2022.

Font: elaboració pròpia a partir de dades del Departament d'Empresa i Treball.

A banda de la indústria, diverses seccions del sector de serveis concentren una proporció important d'entitats, com el comerç a l'engròs i al detall (19,7 % al Vallès Occidental i 18,5 % al Vallès Oriental) o les activitats professionals i tècniques (11,2 % i 9,2 %, respectivament). Finalment, en ambdues comarques trobem una proporció elevada de societats dedicades a la construcció (17,9 % al Vallès Occidental i 13,99 % al Vallès Oriental).

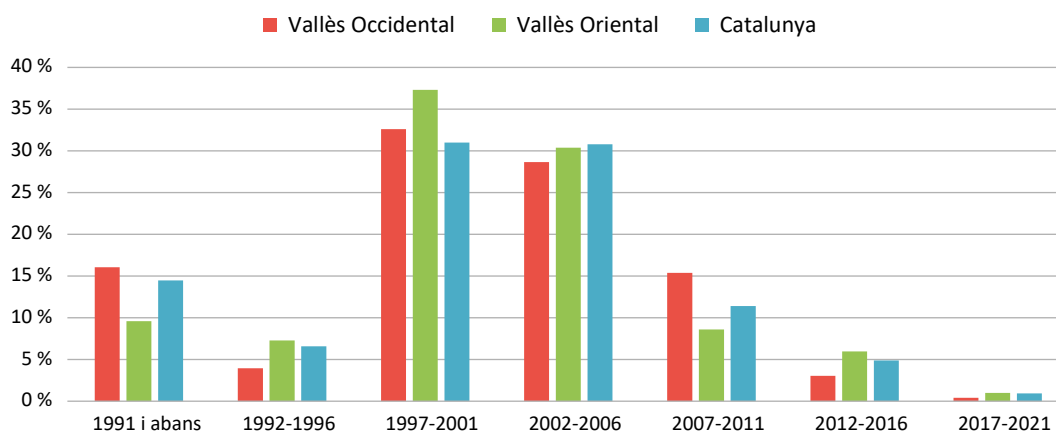
Des del punt de vista de l'antiguitat, les societats laborals al Vallès arriben a una edat mitjana propera als 22 anys, similar a la catalana; el gruix de les entitats registrades a ambdues comarques (sis de cada deu) tenen entre

15 i 25 anys (gràfic 6). Ara bé, el Vallès Occidental presenta una estructura d'edats relativament més envellida, ja que concentra el major pes de les societats laborals amb més de trenta anys d'història (el 16 % al Vallès Occidental davant el 9,9 % al Vallès Oriental, per damunt també del conjunt de Catalunya, on el percentatge se situa en el 14,6 %).

Aquests indicadors sobre la demografia de les societats laborals posen en relleu la consolidació d'aquesta tipologia d'entitats. Malgrat el seu arrelament territorial, es fa palès un alentiment en el ritme de creació de noves entitats, tant al Vallès com a la resta de comarques catalanes, en la mesura que són poques

les iniciades en els darrers anys: de fet, l'any 2022 no se n'ha creat cap i entre 2017 i 2021 només s'han creat 6 societats laborals en l'àmbit

bit vallesà i 42 en l'àmbit català; en tots els casos representen un percentatge inferior a l'1 % del conjunt d'entitats de cada àmbit.

Gràfic 6. Societats laborals segons l'any d'inscripció. Àmbit del Vallès i Catalunya. 2022.
Font: elaboració pròpia a partir de dades del Departament d'Empresa i Treball.

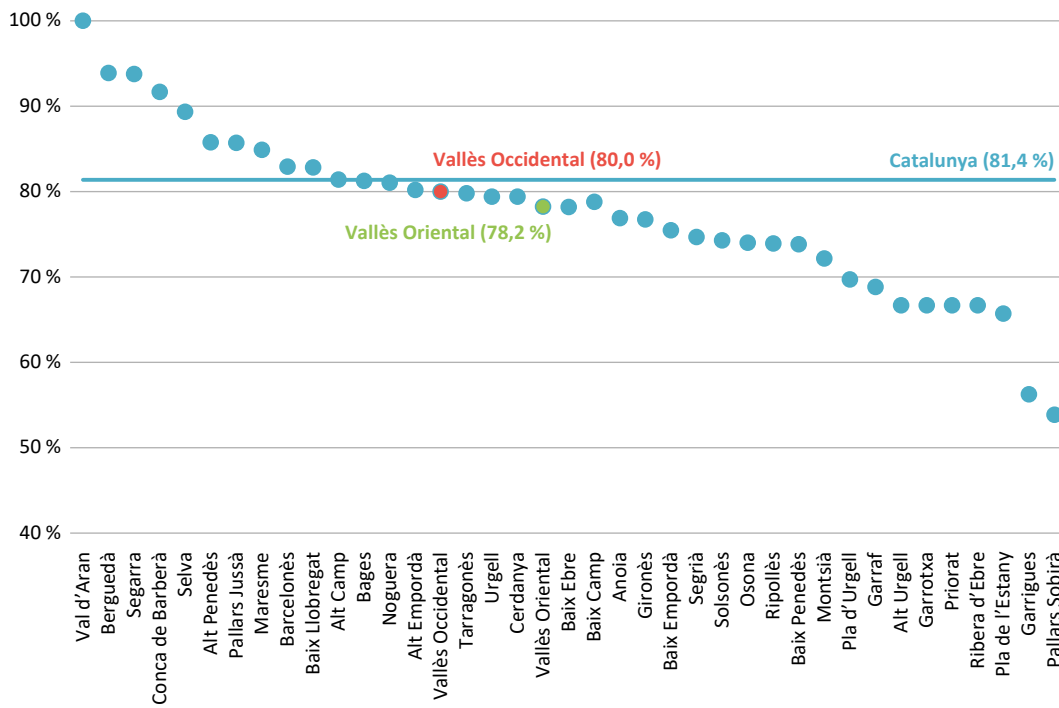
Finalment, analitzem alguns indicadors relatius a la composició interna d'aquestes organitzacions; en particular, el nombre de socis i sòcies que les conformen i el tipus de vinculació amb la societat, així com la presència de dones. D'entrada, les 1.061 societats laborals actives al Vallès integren 4.284 socis i sòcies: 3.254 al Vallès Occidental i 1.030 al Vallès Oriental. El total de persones sòcies de les SL vallesanes representa el 20,9 % del total de Catalunya (20.446). En termes relatius, el Vallès Occidental destaca com la tercera comarca amb el major nombre de socis per habitant (45,5 per 10.000 habitants), per sobre de la mitjana catalana (26,2) i del Vallès Oriental (24,6).

Dit això, la normativa vigent en el marc de les societats laborals considera tres possibles tipus de vinculació: la de soci o sòcia capitalista, que pot ser una persona física o jurídica, pública o privada, que no pot tenir més d'una tercera part del capital social; la de soci o sòcia treballador/a, que només pot ser-ho una persona física que contribueix amb el seu treball, amb un contracte indefinit; la de treballador/a assalariat/ada no soci/sòcia, amb

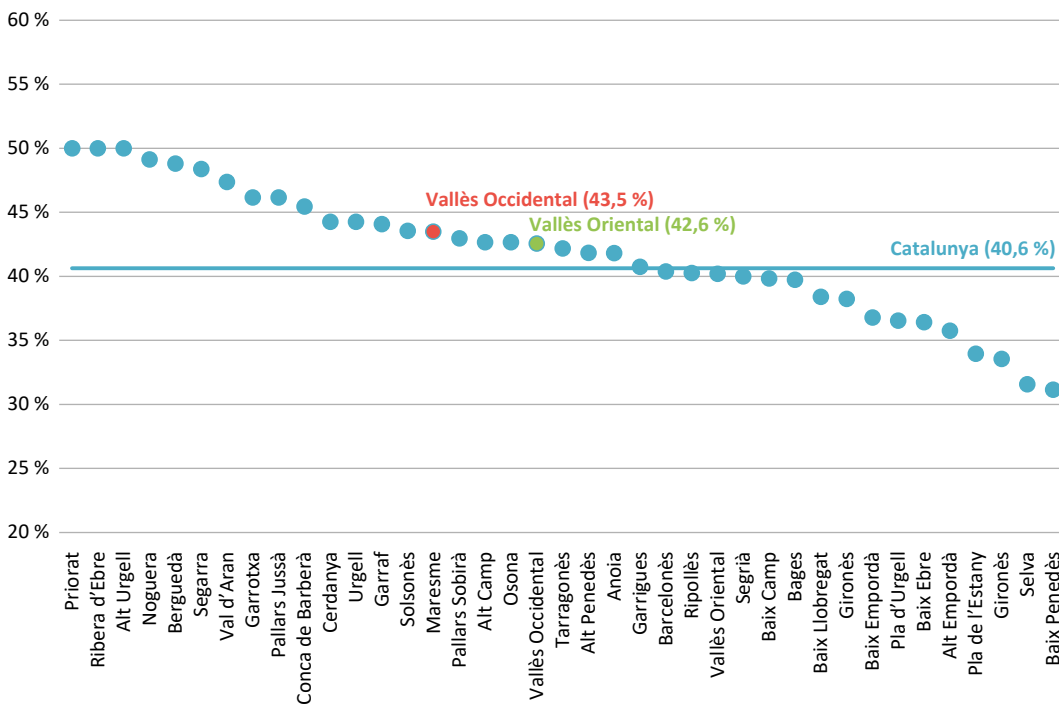
un contracte indefinit però amb una modalitat de jornada que depèn de les hores treballades a l'any pels socis/sòcies treballadors/res.

Amb la informació disponible, que es limita als dos primers tipus de vinculació esmentats, advertim que, en el conjunt de Catalunya, el 81 % dels membres de les societats laborals són socis/sòcies treballadors/res, mentre que el 19 % restant hi participa aportant exclusivament capital. Aquesta proporció, però, varia àmpliament en les diferents comarques catalanes i oscil·la entre el 93,9 % del Berguedà i el 53 % del Pallars Sobirà (gràfic 7). En el cas de l'àmbit del Vallès, el pes dels socis/sòcies treballadors/res és lleugerament inferior a la mitjana catalana: al Vallès Oriental és el 78,2 % i al Vallès Occidental augmenta una mica i se situa al 80 %.

Pel que fa a la composició de gènere de les societats laborals, les dades agregades comarcals mostren un predomini masculí generalitzat, tot i que aquesta asimetria varia territorialment (gràfic 8). D'aquesta manera, trobem que especialment a les comarques més grans les societats laborals solen tenir un major nombre de persones sòcies i la proporció de dones

Gràfic 7. Proporción del total de socis i sòcies treballadores dins les societats laborals. Comarques de Catalunya, 2022.
 Font: elaboració pròpia a partir de dades del Departament d'Empresa i Treball.

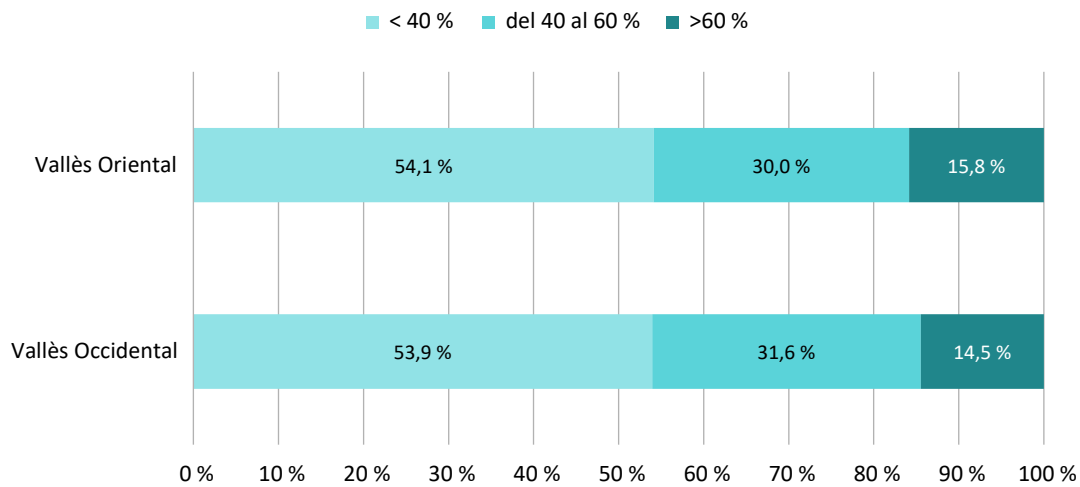

Gràfic 8. Proporción de dones sòcies dins les societats laborals sòcies treballadores dins les societats laborals. Comarques de Catalunya, 2022.
 Font: elaboració pròpia a partir de dades del Departament d'Empresa i Treball.

és en general més baixa i no supera el 40 %, xifra que coincideix amb la mitjana catalana. En el nostre àmbit d'estudi, les dades varien lleugerament i el Vallès Occidental és on es concentra un major nombre de sòcies (43,5 %), tres punts per sobre del Vallès Oriental (42,6 %).

Observant el detall de les dades per gènere a l'àmbit del Vallès (gràfic 9), podem matisar de forma més precisa aquesta informació. Així, la proporció en el nombre de socis i sòcies

dins les societats laborals és força paritària, és a dir, presenta una composició relativament equilibrada; a grans trets, podem dir que en una tercera part de les entitats la presència de dones oscil·la entre el 40 % i el 60 % i més d'una de cada deu entitats tenen un percentatge de dones per damunt del 60 %. Tot i que predominen les entitats on la presència de dones és inferior al 40 %, aquesta proporció està relativament equilibrada amb la resta d'organitzacions.

Gràfic 9. Empreses segons el percentatge de dones sòcies. Àmbit del Vallès. 2022.
Font: elaboració pròpia a partir de dades del Departament d'Empresa i Treball.

5.3. Cooperatives

Des del punt de vista normatiu, una cooperativa es defineix com una empresa formada per persones físiques o jurídiques que s'uneixen, de forma voluntària, per satisfer les necessitats i les aspiracions econòmiques, socials i culturals en comú mitjançant una empresa de propietat conjunta i de gestió democràtica. Per constituir una cooperativa només es requereix un mínim de tres socis o sòcies que han de desenvolupar l'activitat cooperativitzada que correspongui segons la classe de cooperativa.

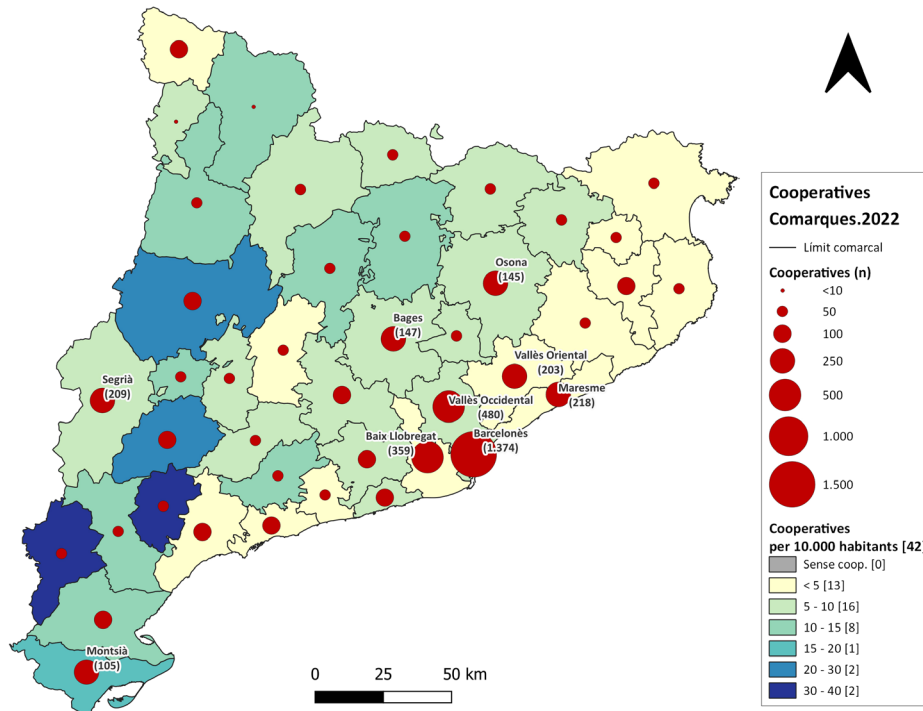
Les empreses cooperatives es basen en uns principis distintius establerts per l'Aliança Cooperativa Internacional (ACI), entre els

quals cal destacar la democràcia empresarial en la seva gestió i la participació econòmica dels socis, juntament amb la millora de la situació econòmica i social, no només dels membres de l'entitat, sinó també de la comunitat.

Segons les dades del Registre General de Cooperatives del Departament d'Empresa i Treball, al Vallès existeixen 683 cooperatives, xifra que representa el 14,8 % de les cooperatives catalanes registrades a data de 31 de desembre de 2022 (4.609). En la seva dimensió territorial, el Vallès Occidental, amb 480 entitats, segueix situant-se com la segona comarca amb més cooperatives, darrere del Barcelonès (1.374), que pràcticament concentra la meitat

de les cooperatives del país (mapa 3). En aquest rànquing, el Vallès Oriental, amb 203 entitats, manté unes posicions més allunyades però similars a les que registrava el 2021: és la sisena

comarca amb major nombre de cooperatives, darrere del Baix Llobregat (359), el Maresme (218) i el Segrià (209).

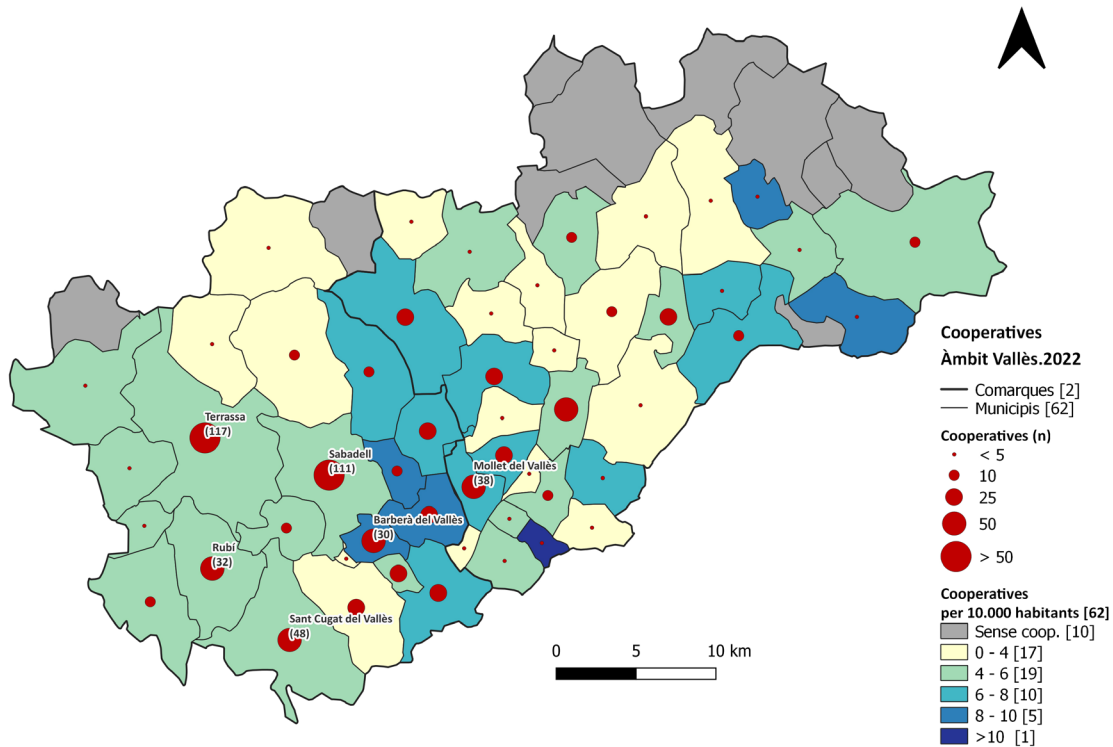

Mapa 3. Nombre de cooperatives i cooperatives per 10.000 habitants. Comarques. 2022.
Font: elaboració pròpia a partir del Departament d'Empresa i Treball.

Tenint en compte que les comarques metropolitanes concentren, juntament amb el Segrià, el gruix del teixit cooperatiu català, el grau d'implantació d'aquestes entitats és superior en altres comarques, com la Terra Alta (39,4 cooperatives per 10.000 habitants), el Priorat (32,4), les Garrigues (28,4) i la Noguera (20,6), mentre que el Vallès Occidental i el Vallès Oriental se situen per sota de la mitjana catalana (5,9), amb 5,1 i 4,8 cooperatives per 10.000 habitants, respectivament.

Al Vallès, el detall municipal mostra que, el 2022, el teixit cooperatiu es troba concentrat a les dues capitals del Vallès Occidental, Terras-

sa (117) i Sabadell (111), que, en conjunt, agrupen prop del 48 % de les cooperatives de la comarca. En el cas del Vallès Oriental, Mollet del Vallès (38) i Granollers (29) apleguen la major part d'aquest teixit (mapa 4). De la mateixa manera que amb les societats laborals, en el cas de les cooperatives apareixen altres pols secundaris, com Sant Cugat del Vallès (48), Barberà del Vallès (30), Rubí (32) i Montcada i Reixac (25), a la banda occidental, i Parets del Vallès (12), seguit de prop per Caldes de Montbui, Cardedeu i Lliçà d'Amunt, que coincideixen amb la xifra (11), a la banda oriental.

Mapa 4. Nombre de cooperatives i cooperatives per 10.000 habitants. Àmbit del Vallès. 2022.
Font: elaboració pròpia a partir de dades del Departament d'Empresa i Treball.

La Llei 12/2015, de 9 de juliol, de cooperatives contempla fins a dotze classes diferents d'entitats.¹² La tradició cooperativa a Catalunya dona peu al fet que, en l'actualitat, el teixit empresarial cooperatiu estigui força diversificat, si bé les entitats que s'engloben sota la categoria de treball associat representen el 74,1 % del total, xifra que augmenta fins al 83,5 % en el cas del Vallès Occidental i fins al 79,3 % en el del Vallès Oriental (taula 5). El predomini de les cooperatives de treball s'explica no només per la seva trajectòria històrica, sinó també perquè, amb independència de l'activitat econòmica que s'ha de desenvolupar, només cal un mínim de dos socis i un capital mínim de 3.000 € per emprendre un projecte cooperatiu d'autoocupació. A banda de les cooperatives de treball, a l'àmbit del Vallès també trobem, tot i que en una proporció molt inferior, cooperatives de serveis, d'habi-

tatge, de consumidors i usuaris, d'ensenyament i agràries.

Podem destacar certes diferències entre comarques que mostren l'especialització de les cooperatives a escala territorial: al Vallès Occidental el pes de les cooperatives d'habitatges és superior (el 3,1 % del total, superior també al conjunt català) i el Vallès Oriental concentra un pes més gran de cooperatives de serveis (el 5,9 %, que supera també el conjunt català).

Al Vallès, el teixit cooperatiu presenta diferències territorials en termes d'especialització de l'activitat econòmica (gràfic 10). Així, en el cas del Vallès Occidental, l'estructura productiva cooperativista es caracteritza pel protagonisme de la indústria manufacturera, branca que aplega el 18,8 % de les entitats a la comarca, per sobre de la xifra registrada al Vallès Occidental (10,3 %) i al conjunt de Catalunya (14,6 %). Altres sectors amb un pes important

¹² Aquestes són: agràries; marítimes, fluvials i lacustres; d'assegurances; de consumidores i usuàries; de crèdit; d'ensenyament; d'habitatges; sanitàries; de serveis; de treball associat; integrals i de segon grau.

Classe de cooperativa	Vallès Occidental		Vallès Oriental		Àmbit Vallès		Catalunya	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Agrària	3	0,6	7	3,4	10	1,5	422	9,2
Consumidors i usuaris	12	2,5	9	4,4	21	3,1	176	3,8
Cooperativa de segon grau	2	0,4	2	1,0	4	0,6	65	1,4
Ensenyament	11	2,3	3	1,5	14	2,0	75	1,6
Federació/confederació						0,0	7	0,2
Habitatges	15	3,1	4	2,0	19	2,8	107	2,3
Integral	5	1,0	5	2,5	10	1,5	88	1,9
Marítima							4	0,1
Sanitària							1	0,0
Serveis	23	4,8	12	5,9	35	5,1	247	5,4
Treball associat	409	85,2	161	79,3	570	83,5	3.417	74,1
Total general	480	100,0	203	100,0	683	100,0	4.609	100,0

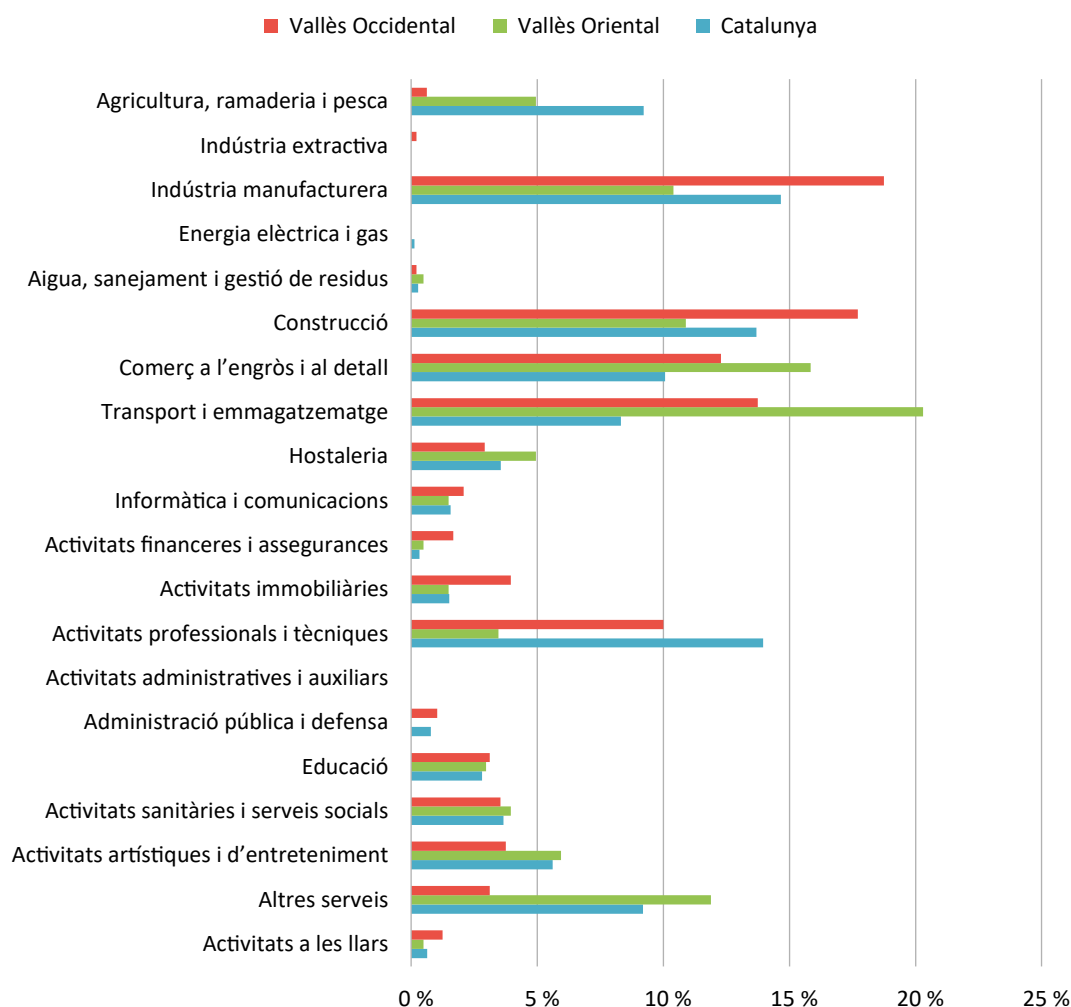
Taula 5. Cooperatives segons classe. Àmbit del Vallès i Catalunya. 2022.
Font: elaboració pròpia a partir de dades del Departament d'Empresa i Treball.

són la construcció (17,7 %), el transport i l'emmagatzematge (13,8 %) i el comerç (12,3 %). Aquestes cinc branques concentren al voltant del 70 % de les cooperatives domiciliades al Vallès Occidental.

Per la seva banda, al Vallès Oriental predominen les cooperatives dedicades al transport i l'emmagatzematge (20,3 %), amb una proporció d'empreses molt superior a la mitjana catalana (8,3 %) i a la del Vallès Occidental, com hem vist. A banda d'aquesta branca, tam-

bé destaquen el comerç (15,8 %), la construcció (10,9 %) i, en menor mesura, altres activitats, com l'hostaleria i la restauració, l'educació i les activitats sanitàries i de serveis socials.

Finalment, cal destacar que el sector primari té una major importància al Vallès Oriental, on representa el 4,9 % del total de les cooperatives, percentatge que, tot i ser la meitat del que es dona a l'àmbit català, supera àmpliament el 0,6 % registrat al Vallès Occidental.

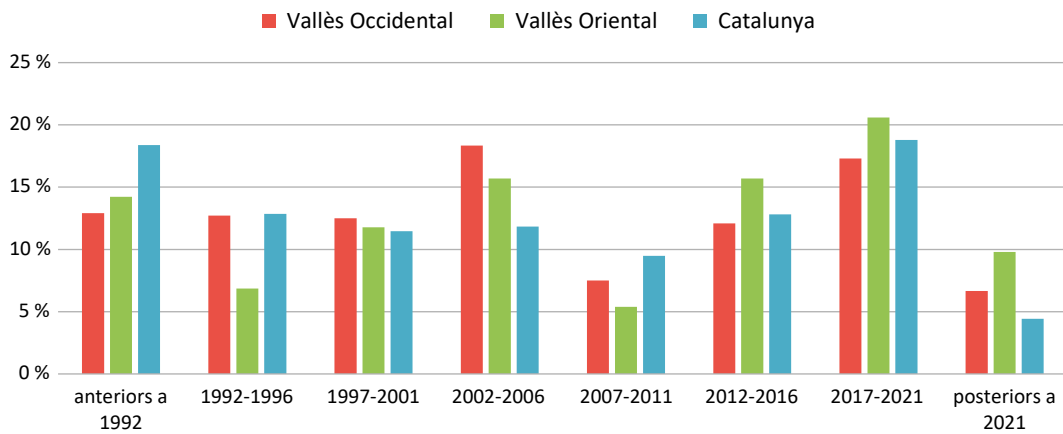
Gràfic 10. Cooperatives segons secció d'activitat de la CCAE 2009. Àmbit del Vallès i Catalunya. 2022.
Font: elaboració pròpia a partir de dades del Departament d'Empresa i Treball.

En relació amb l'antiguitat, les cooperatives ubicades al Vallès tenen una mitjana d'edat propera als 20 anys (19,5 anys al Vallès Occidental i 18 anys al Vallès Oriental), inferior a la mitjana catalana (pràcticament 22 anys). El gruix de les cooperatives registrades tant al Vallès Occidental (87 %) com al Vallès Oriental (85,7 %) van ser creades fa menys de trenta anys (gràfic 11). D'altra banda, una part significativa d'aquestes organitzacions (el 7 % al Vallès Occidental i el 10 % al Vallès Oriental) és de recent creació (a partir de 2021). Val a dir que, en el context català, el Vallès Oriental destaca pel dinamisme del teixit productiu cooperatiu, amb una important creació de cooperati-

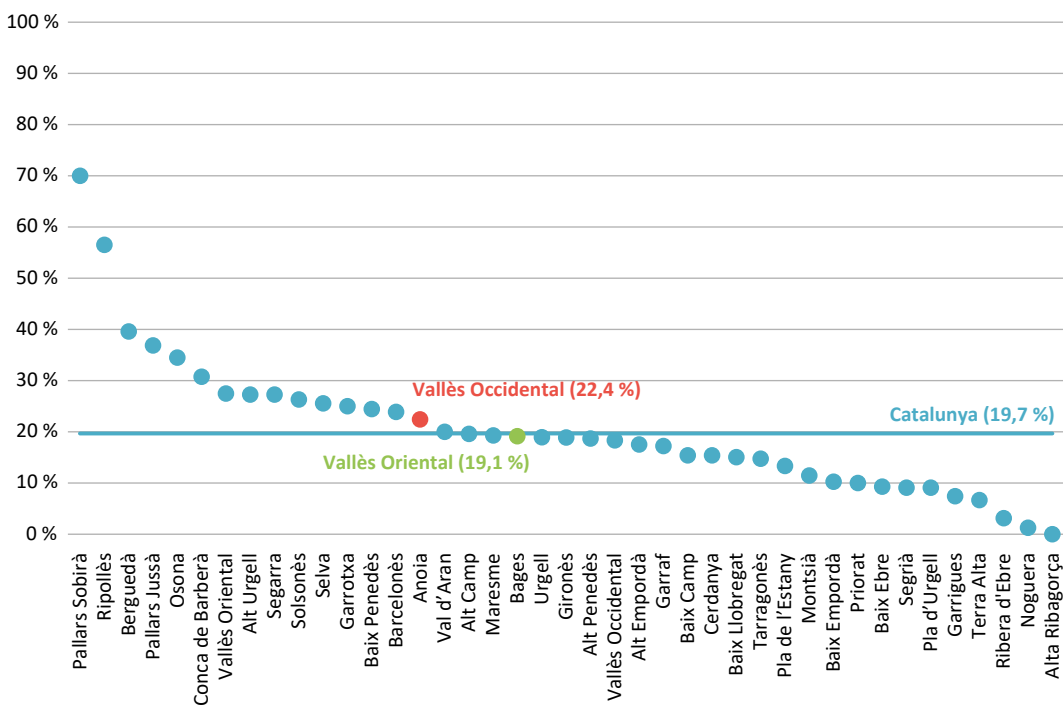
ves en els darrers anys, a un ritme més elevat que en el conjunt català o altres comarques.

Si ens fixem més detalladament en les cooperatives creades en els darrers cinc anys (des de 2018), veiem que pràcticament el 20 % de les cooperatives del nostre país s'han creat durant aquest període, en concret, 917 a Catalunya. Al Vallès Occidental el percentatge de cooperatives creades en els darrers cinc anys assoleix un nivell molt similar al del conjunt català (88 cooperatives, el 18,3 % respecte del total). En canvi, el Vallès Oriental presenta un major dinamisme, amb un 27 % de cooperatives creades des de 2018 (un total de 56). El dinamisme pel que fa a la creació de cooperatives

Gràfic 11. Cooperatives segons l'any d'inscripció. Àmbit del Vallès i Catalunya. 2022.
Font: elaboració pròpia a partir de dades del Departament d'Empresa i Treball.

Gràfic 12. Percentatge de cooperatives creades els darrers cinc anys. Comarques i Catalunya. 2022.
Font: elaboració pròpia a partir de dades del Departament d'Empresa i Treball.

varia molt segons el territori, però cal subratllar que la comarca del Vallès Oriental presenta el major dinamisme dins l'àmbit Metropolità.

Finalment, les 683 cooperatives registrades al Vallès apleguen 8.097 socis i sòcies (3.242 al Vallès Occidental i 4.849 al Vallès

Oriental), xifra que representa només el 2,8 % del total de Catalunya (285.832). En aquest línia, el teixit cooperatiu del Vallès es caracteritza per una menor grandària; al Vallès Oriental hi ha, de mitjana, gairebé 24 cooperativistes per entitat, mentre que al Vallès Occidental aquesta

xifra queda reduïda a 6,75, valors que se situen molt per sota de la mitjana catalana (62).

Cal assenyalar que aquestes dades s'han de matisar per la presència de cooperatives de consumidors i usuaris i agràries, que, tot i representar un proporció reduïda d'entitats, si ho comparem amb les cooperatives de treball,

concentren un gran volum de socis i sòcies (taula 6). És el cas del Vallès Oriental, on les 9 cooperatives de consumidors acaparen el 66 % del total de cooperativistes de la comarca (és a dir, 2 de cada 3 cooperativistes de la comarca formen part d'una cooperativa de consumidors) i 7 cooperatives agràries, el 16 %.

Classe de cooperativa	Vallès Occidental			Vallès Oriental			Catalunya		
	N	Sòcies inicials	Grandària mitjana	N	Sòcies inicials	Grandària mitjana	N	Sòcies inicials	Grandària mitjana
Agrària	3	110	36,7	7	775	110,7	422	64.288	152,3
Consumidors i usuaris	12	591	49,3	9	3.231	359,0	176	189.346	1075,8
Cooperativa de segon grau	2	6	3,0	2	4	2,0	65	656	10,1
Ensenyament	11	96	8,7	3	58	19,3	75	2.298	30,6
Federació/confederació							7	787	
Habitatges	15	235	15,7	4	26	6,5	107	3.432	32,1
Integral	5	55	11,0	5	55	11,0	88	8.703	98,9
Marítima							4	30	
Sanitària							1	5	
Serveis	23	193	8,4	12	145	12,1	247	2.003	8,1
Treball associat	409	1.956	4,8	161	555	3,4	3.417	14.284	4,2
Total general	480	3.242	6,8	203	4.849	23,9	4.609	285.832	62,0

Taula 6. Nombre de cooperatives, cooperativistes i grandària mitjana de les entitats segons la classe. Àmbit del Vallès. 2022.
Font: elaboració pròpia a partir del Departament d'Empresa i Treball.

5.4. Empreses d'inserció i centres especials de treball

Les empreses d'inserció (EI) conserven la lògica de les empreses de caràcter ordinari aplicant i conjugant fórmules d'integració sociolaboral. El paper de les EI a través d'aquestes mesures d'economia social contribueix a la integració sociolaboral de grups en risc d'exclusió mitjançant l'impuls de les seves aptituds

professionals per facilitar l'accés al mercat laboral ordinari. Així doncs, al mateix temps que s'assoleixen fites de caire social, les EI porten a terme una idea de negoci produint béns i serveis de qualsevol sector i per a qualsevol mercat.

Les EI poden configurar-se sota diferents fórmules jurídiques (societats mercantils, societats laborals i cooperatives) i han de ser promogudes i participades per una o diver-

ses entitats. També han de complir una sèrie de condicions específiques de contractació de personal i, en l'àmbit econòmic, han de destinar com a mínim el 80 % dels rendiments anuals obtinguts a la millora o ampliació de les estructures productives i d'inserció.

De les 79 empreses d'inserció registrades a Catalunya a data de 31 de desembre de 2022, 8 estan ubicades al Vallès, 7 al Vallès Occidental i 1 al Vallès Oriental. Aquestes empreses desenvolupen diferents activitats de gestió de residus, comerç i serveis a la llar (taula 7).

Nom de l'empresa d'inserció	Municipi	Activitat
DIMAS EMPRESA D'INSERCIÓ SOCIAL, SL	Granollers	Altres productes i serveis (muntatges d'infraestructures per a actes culturals i formació)
ENGRUNES RECUPERACIÓ I MANTENIMENT, EMPRESA D'INSERCIÓ, SL	Montcada i Reixac	Gestió de residus i serveis mediambientals
ANDRÒMINES EINES ASSOLIDES, EMPRESA D'INSERCIÓ, SL	Montcada i Reixac	Gestió de residus i serveis mediambientals
THE GOOD PLUG, EMPRESA D'INSERCIÓ, SL	Montcada i Reixac	Reparació d'aparells electrodomèstics
APASOMI EMPRESA D'INSERCIÓ, SL	Sabadell	Serveis a la llar i de proximitat
LA DOVELLA CONSTRUCCIÓ INCLUSIVA, EMPRESA D'INSERCIÓ, SCCL	Sabadell	Activitats especialitzades en la construcció
EI DIKAIA GESTIO, SL	Terrassa	Altres productes i serveis (serveis de consergeria, controladors d'accessos homologats i agents cívics)
EI PER TOTS, SL	Terrassa	Recollida de residus no perillosos i altres serveis gestió de residus
E-CONNECTA'T 2000, SL, EMPRESA D'INSERCIÓ	Terrassa	Instal·lacions d'infraestructures generadores d'energies renovables

Taula 7. Empreses d'inserció. Àmbit del Vallès. 2022.
Font: elaboració pròpia a partir de dades del Departament d'Empresa i Treball.

Per la seva banda, els centres especials de treball (CET) comparteixen els mateixos objectius que les empreses d'inserció, tot i que situen el focus de la seva actuació en les persones amb discapacitat (física, psíquica o sensorial). Així, els objectius principals d'aquests centres són dur a terme un treball productiu i de serveis per proporcionar feina protegida amb una relació laboral de caràcter especial mitjançant un lloc de treball remunerat, i procurar la capacitat del treballador amb discapacitat i la seva inserció laboral al mercat ordinari.

La qualificació i la inscripció com a CET se sol·liciten al Registre de Centres Especials de Tre-

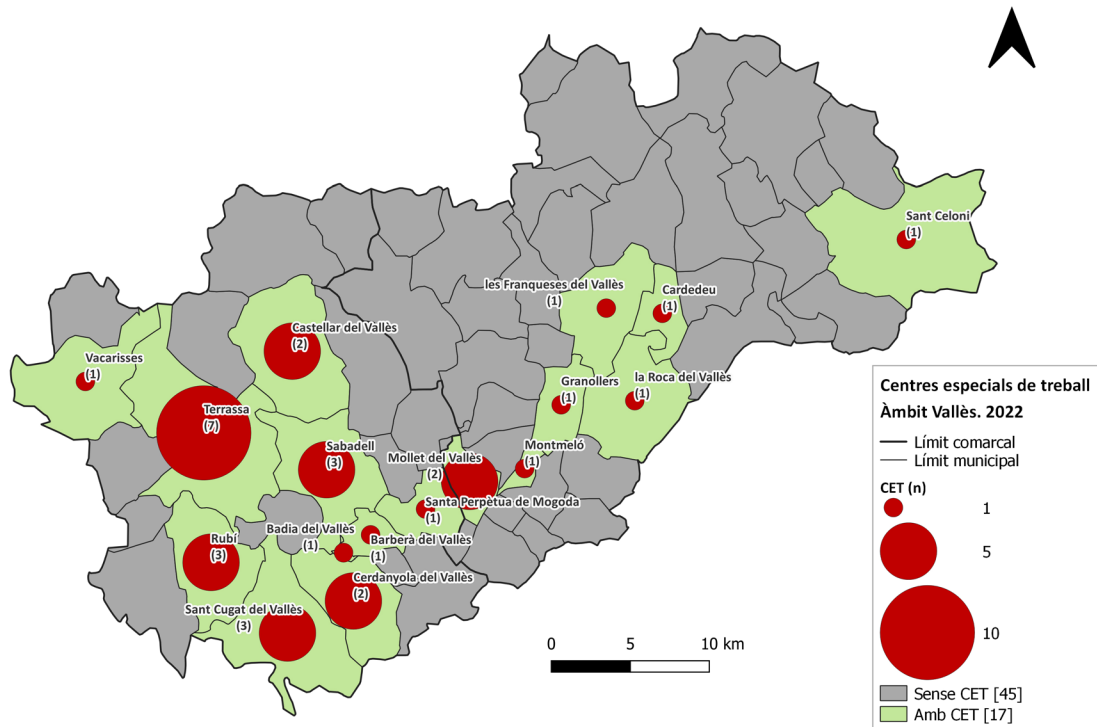
ball. Aquestes entitats, que poden ser de titularitat privada o pública, han de disposar d'un mínim del 70 % de persones treballadores amb un grau de discapacitat igual o superior a un 33 %.

Actualment a Catalunya hi ha 200 CET, 33 dels quals s'ubiquen al Vallès: 25 al Vallès Occidental i 8 al Vallès Oriental (mapa 5). Aquests CET desenvolupen diverses activitats, principalment en el sector de serveis a les persones i a l'empresa (bugaderia, neteja, manteniment d'edificis, recepció i control d'accessos, jardineria, etc.).

La major part dels CET existents al territori català és concentra al Vallès i al conjunt de

l'àmbit metropolità. A banda del Barcelonès, on es comptabilitzen 73 centres, el Vallès Occidental se situa en segon lloc en nombre de CET

(25), seguit del Baix Llobregat (23) i del Vallès Oriental, tot i que a molta distància de les comarques precedents.

Mapa 5. Centres especials de treball. Àmbit del Vallès. 2022.
Font: elaboració pròpia a partir de dades del Departament d'Empresa i Treball.

5.5. Les mutualitats de previsió social

Les mutualitats de previsió social són entitats de gran tradició a Catalunya i actualment mantenen una àmplia presència en el sector assegurador, sobretot en la prestació de serveis d'assistència sanitària. Des del punt de vista normatiu, les mutualitats són una figura jurídica pròpiament i exerceixen una modalitat asseguradora de caràcter voluntari, complementària al sistema de seguretat social obligatòria, mitjançant les aportacions dels socis i sòcies mutualistes, persones físiques o jurídiques o altres entitats o persones protectores. Es consideren entitats privades sense afany de lucre que actuen sota els principis de protecció mú-

tua, solidaritat, gestió professional i organització democràtica.

Actualment existeixen 32 mutualitats a Catalunya, 7 de les quals tenen la seu social al Vallès (taula 8). D'aquestes, 3 es troben al Vallès Occidental i 4 al Vallès Oriental, i es dediquen principalment a la prestació de serveis d'assistència sanitària (4) i de decessos (3). En conjunt, aquestes entitats agrupen 360.795 persones associades, la qual cosa representa pràcticament un terç del total d'1.311.344 persones que pertanyen a les mútues catalanes. Val a dir que el 88 % dels mutualistes del Vallès pertany a la Mútua de Terrassa, que és la segona mútua amb més associats del total de Catalunya, darrere de Previsora General.

Denominació social	Municipi	Activitat principal	Persones assegurades (2021)
MÚTUA DE GRANOLLERS	Granollers	Assistència sanitària	16.613
SOCIETAT DE SOCORS MUTUS DE MOLLET	Mollet del Vallès	Assistència sanitària	2.426
UNIÓ DE GERMANDATS DE PREVISIÓ SOCIAL DE PARETS DEL VALLÈS	Parets del Vallès	Decessos	1.272
GERMANDAT DE SANT JOAN BAPTISTA DE SANT CELONI	Sant Celoni	Assistència sanitària	3.186
LA PREVISIÓ TERRASSENCA	Terrassa	Decessos	17.921
MUTUALITAT CENTRE SOCIAL LES ARENES	Terrassa	Decessos	2.267
MÚTUA DE TERRASSA	Terrassa	Assistència sanitària	345.465

Taula 8. Mutualitats de previsió social. Àmbit del Vallès Occidental. 2022.
Font: elaboració pròpia a partir de dades del Departament d'Economia i Hisenda.

6. El Visor CREIS

No podem obviar que existeix una dificultat important d'obtenció de dades homogènies i sistemàtiques i d'accés a aquestes sobre l'economia social i solidària a escala territorial. En aquest sentit, val la pena destacar l'esforç fet i la posada en marxa del **Visor de l'economia, empremadoria i innovació social**,¹³ una eina creada l'any 2022 amb l'objectiu de ser un espai digital de mesura i mapatge de l'economia social i solidària a Catalunya, així com de l'emprenedoria i la innovació social, amb indicadors estadístics i dades referents a les iniciatives en aquests àmbits.

Aquesta eina digital aporta dades d'escala local per al conjunt del país, facilita consultes per als diferents nivells d'observació territorial,

com poden ser els sistemes urbans, les unitats de paisatge o agrupacions específiques com el Vallès, i permet visualitzar i comparar les dades representades. L'objectiu és anar actualitzant cada any les dades disponibles i augmentar les fonts de dades i la informació georeferenciada.

Disposar d'eines d'aquest tipus suposa un valor afegit imprescindible per a l'estudi, el seguiment i el coneixement de la realitat de l'ESS al nostre país, a les nostres comarques i als nostres àmbits de treball, alhora que ens ha permès d'avançar cap a la recollida de dades més enllà del que trobem estrictament a les estadístiques oficials.

13 Consell Comarcal del Vallès Occidental – Consell Comarcal del Vallès Oriental – CREIS – Diputació de Barcelona Visor CREIS.

7. Conclusions

Un any més es fa palès en la nostra anàlisi que l'economia social i solidària té una presència notòria a les comarques vallesanes i esdevé un factor clau de desenvolupament socioeconòmic del territori. La suma agregada de les principals formes jurídiques existents actualment ofereix com a resultat 1.793 iniciatives, la qual cosa representa el 20 % de les entitats del conjunt de Catalunya.

Tenint en compte les diferents formes jurídiques, el Vallès Occidental es posiciona com un pol de societats laborals i cooperatives, després del Barcelonès, mentre que el Vallès Oriental manté un paper destacable en el context català. Majoritàriament es tracta d'entitats arrelades al territori amb una mitjana d'edat propera als vint anys. Tot i la consolidació d'aquestes iniciatives, constatem la moderació en el ritme de creació de noves organitzacions, sobretot si ho comparem amb el dinamisme de dècades anteriors. Aquest fet s'ha de situar, però, en la tendència de pèrdua de teixit empresarial de les comarques vallesanes iniciada abans de la pandèmia.

Pel que fa a la composició interna d'aquestes organitzacions, les dades mostren una asimetria de gènere amb predomini masculí i una presència de dones sòcies que oscil·la entre el 40 % i el 45 %. La distribució sectorial del teixit empresarial cooperatiu, així com de les societats laborals, posa en relleu diferències territorials en l'àmbit vallesà, amb una relativa especialització productiva en la indústria manufacturera i el transport, en el cas del Vallès Occidental, i una major diversificació en el cas del Vallès Oriental, tenint en compte el pes d'empreses vinculades al sector del comerç i de l'educació. Aquesta diagnosi ofereix una vista panoràmica de la dimensió territorial i les característiques dels principals sectors de l'economia social i solidària a les comarques vallesanes. No obstant això, es tracta d'una imatge incompleta i amb baixa resolució, atès que no

aprofundeix en el seu impacte en l'economia comarcal o en el mercat de treball. Tampoc no inclou altres expressions vinculades a les economies comunitàries, com ara les organitzacions pròpies del tercer sector o iniciatives com les finances ètiques, la gestió ciutadana i comunitària dels equipaments, els grups de consum agroecològic, els mercats d'intercanvi, les monedes socials, els bancs del temps i els horts urbans i comunitaris, entre d'altres.

Finalment, és evident que obtenir dades homogènies i sistemàtiques sobre l'economia social i solidària a escala territorial i accedir-hi actualment és un repte. En aquest sentit, cal destacar el Visor CREIS, eina creada l'any 2022 amb l'objectiu de ser un espai digital de mesura i mapatge de l'economia social i solidària a Catalunya, així com de l'emprenedoria i la innovació social, amb indicadors estadístics i dades referents a les iniciatives en aquests àmbits.

Disposar d'eines d'aquest tipus suposa un valor afegit incalculable per a l'estudi, el seguiment i el coneixement de la realitat de l'ESS a escala regional, comarcal i local d'àmbits de treball. A més, permet una recollida sistemàtica de dades per avançar més enllà de les estadístiques oficials.

Sens dubte, però, és evident que encara cal fer un pas més per conèixer la realitat de l'ESS en la seva totalitat i aprofundir en la cerca de dades i indicadors que mesurin no només l'impacte estrictament econòmic, sinó també altres aspectes socials i mediambientals, com ara les condicions i la qualitat del treball, la igualtat de gènere, la conciliació familiar, la participació i la transparència en la gestió, la innovació, etc. Aquestes mesures poden mostrar cabdalment el valor afegit que l'economia social genera per al conjunt de la societat i ens poden aportar més coneixement i informació per valorar cap a on s'orienta aquest model d'ESS i com incideix.

2. L'economia social, solidària, verda i circular

Autoria | Consell Comarcal del Vallès Occidental – Ajuntament de Sant Cugat del Vallès

| Consell Comarcal del Vallès Oriental

Els reptes que presenten l'emergència climàtica, l'esgotament dels recursos naturals i els actuals desequilibris socials ens situen davant la necessitat de canvis i transformacions per construir una transició ecosocial cap a models econòmics alternatius.

L'economia social i l'economia verda i circular, amb marcs i elements propis d'acció, comparteixen objectius de transformació social i econòmica que les situa en una posició privilegiada per establir vincles i mobilitzar aquesta transició ecosocial cap a un model de societat més sostenible ambientalment i socialment.

En l'actualitat és impossible treballar per assolir els objectius de l'economia social i solidària, centrats en el benestar de les persones i la societat, sense tenir en compte de manera rellevant la dimensió mediambiental. Aquest fet comporta que les empreses, entitats o projectes de l'economia social puguin i hagin de tenir un rol important en la promoció de l'economia circular.

La transferència del marc de treball col·laboratiu i en xarxa que defineix l'economia social i solidària a l'economia circular permet alimentar una generació de sinergies imprescindibles per assolir la necessària optimització de recursos i materials per allargar la vida dels productes o per canviar els models de consum.

Fruit dels esforços realitzats en els darrers anys, podem trobar bones pràctiques en voga d'una economia social, solidària, verda i circular en diversos sectors, que es beneficien d'aquesta interrelació i obren oportunitats a la transformació social. En aquest capítol presentem una aproximació a dos àmbits d'activitat econòmica: l'edició de llibres i l'agricultura ecològica, que acullen pràctiques en aquesta direcció. Les bones pràctiques que exposarem poden ser un model de referència per seguir en altres sectors, ja que aporten elements que es poden replicar en altres organitzacions i empreses, en col·laboració amb els diferents actors de l'àmbit públic i social implicats en el canvi cap a l'economia circular.

Entrevistes

A la indústria del llibre a Catalunya, l'economia circular s'impulsa amb l'economia social

INSTITUT DE L'ECOEDICIÓ DE CATALUNYA

Cooperativa ubicada a Sant Cugat del Vallès

Entrevista a Jordi Panyella Carbonell

Impulsor de l'Institut Català d'Ecoedició i soci treballador de la cooperativa Pollen Edicions, SCCL

— L'edició de llibres davant la sostenibilitat

Tant la producció en sistema òfset com en sistema digital d'un llibre té un impacte ambiental lligat bàsicament a la producció i, en el cas del llibre en paper, també a la distribució.

La mitjana d'emissions de CO₂ d'un llibre és de 400 grams. L'edició dels llibres en paper se situa en un àmbit transversal que afecta diferents sectors, alguns dels quals presenten un major potencial per aplicar tècniques innovadores sostenibles, com la indústria del paper, de la química i de fabricació de maquinària, les indústries gràfiques i d'edició, la distribució i logística, la gestió i el tractament de residus.

La producció en entorn digital, amb dades que indiquen que prop del 10 % de la lectura mundial es fa en aquest suport i que va en augment,¹⁴ també té un impacte ambiental, sigui en relació amb la fabricació dels equips (amb un cost energètic i de recursos econòmics i humans lligats, d'una banda, a l'extracció dels components que necessiten, i de l'altra, a la menor durabilitat de les impressores digitals enfront de les òfset), amb les condicions que es

requereixen per al seu ús,¹⁵ o amb el tractament al final del cicle de vida d'aquests dispositius.

En aquest context se situa l'ecoedició, que, segons el *Manual de la buena ecoedición*,¹⁶ és una forma innovadora de gestionar les publicacions complint principis de sostenibilitat basada en l'aplicació de criteris ambientals i socials en el procés editorial, amb la finalitat de minimitzar els impactes negatius d'aquesta activitat en totes les seves

fases i al llarg del cicle de vida del producte: des de l'obtenció de les matèries primeres, passant pel disseny i la impressió, fins a la distribució i posterior ús, reutilització o reciclatge.

Aquest manual ha estat una de les referències utilitzades pel Ministeri per a la Transició Ecològica i el Repte Demogràfic (Miteco) per a l'elaboració d'*Ecoedición, una guía pública de criterios y herramientas*, publicació que facilita un marc de referència per a l'Administració general de l'Estat i, en general, per a totes les administracions públiques. La guia s'emmarca en el que disposa el *Plan de contratación pública ecológica 2018-2025* i és un dels productes del programa *Cambiar los estilos de vida para recuperar la naturaleza*, impulsat per la Fundació Biodiversitat del Miteco, en el marc del Pla de recuperació, transformació i resiliència, finançat per la Unió Europea-NextGenerationEU.

L'ecoedició es presenta, doncs, com una línia d'acció amb un marc d'actuació ben definit i es considera un enfocament fonamental per desenvolupar de cara a la consecució dels

14 Segons un estudi elaborat per Librandia, el negoci del llibre digital al mercat espanyol va créixer un 37 % durant l'any 2020.

15 Segons el projecte CO2GLE de Joana Moll, investigadora i artista, Google emet 500 kg de GEH (gasos amb efecte d'hivernacle) per segon.

16 *Manual de la buena ecoedición. Guía de buenas prácticas para la ecoedición y el ecodiseño en el sector de las publicaciones*. Elaborat en el marc del projecte LIFE+ 09 ENV/ES/000457 – Greening Books, executat el 2012-2013 per les entitats El Tinter, SAL, LEITAT i Simpple.

Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS) de les Nacions Unides.

Al Vallès l'ecoedició pot arribar a tenir una repercussió rellevant a causa de la seva transversalitat i tenint en compte que les activitats relacionades amb la cadena de valor de l'edició de publicacions apleguen 436 empreses que ocupen 6.370 persones treballadores i generen una xifra de negoci de quasi 1.100 milions d'euros¹⁷. Des d'un punt de vista territorial, el Vallès Occidental i el Vallès Oriental ocupen una posició destacada a la demarcació de Barcelona, ja que concentren el 23,4 % de les empreses, el 26,4 % de l'ocupació i el 25,4 % del volum de facturació, darrere del Barcelonès, que aplega el 45,4 % de les empreses, el 36,6 % del treball assalariat i el 40,1 % de la facturació.

Pel que fa al posicionament de l'economia social en l'àmbit vallesà, ens trobem amb les dades següents: d'una banda, 17 entitats cooperatives desenvolupen activitats relacionades amb l'edició de publicacions.¹⁸ Aquesta xifra representa el 2,5 % del teixit productiu cooperatiu vallesà, format per un total de 681 entitats, i el 18,8 % (91) de les cooperatives catalanes dedicades a aquestes activitats. D'altra banda, també hi ha presents 18 societats laborals que desenvolupen activitats relacionades amb la cadena de valor de l'edició de publicacions.¹⁹ Aquesta xifra representa l'1,7 % de totes les societats laborals d'ambdues comarques (1.060) i el 15,4 % de les entitats catalanes del sector.

1. En què consisteix el vostre projecte?

L'Institut d'Ecoedició de Catalunya neix com a entitat per vetllar pel foment, la difusió i la verificació de la sostenibilitat ambiental en el món del llibre al territori català. A la cooperativa Pollen Edicions, SCCL, situada al Vallès Occidental, i amb la col·laboració del Centre Tecnològic LEITAT, feia molts anys que treballà-

vem en la definició d'un marc d'acció i d'eines de suport, iniciat amb la participació en el projecte europeu Life- Greening Books. L'any 2019 ens vam reunir amb l'editorial Comanegra, amb qui compartim interessos, i vam començar a dissenyar una línia de treball per estendre l'ecoedició al sector.

Finalment, el 2022 vam aconseguir crear l'Institut d'Ecoedició de Catalunya, que va donar un important impuls a la seva activitat des de principis de 2023. L'Institut es va crear com una cooperativa i va reforçar l'acció des de l'àmbit de l'economia social amb la voluntat d'impulsar el sector cap a la sostenibilitat social i ambiental, amb capacitat per arrossegar les organitzacions de l'economia social cap a un procés de lideratge per a la transformació del sector del llibre.

A banda de Comanegra i Pollen, actualment l'Institut integra entitats com la impremta Novoprint i editorials com Penguin Random House —amb els segells en català De Butxaca, La Campana, La Magrana i Rosa dels Vents—, Radical Books, Fonoll, Salòria, Akiara Books, Tigre de Paper, Obrador, Ediciones del Serbal i La Topera.

2. Com ha estat l'aproximació a l'experiència d'implementació de l'economia circular?

Els antecedents de la implementació de l'economia circular se situen en la cooperativa Pollen Edicions (continuadora de Tintel, SAL), quan vam detectar que l'activitat tenia un gran impacte ambiental i que calia cercar solucions. Vam començar aplicant un sistema de gestió ambiental i, amb el pas del temps, ens vam marcar l'objectiu de ser l'empresa del sector editorial més sostenible per tal d'implementar l'economia circular en el projecte i reflectir-ho en tots els processos estratègics i productius.

¹⁷ Registre Mercantil (SABI). Any 2021.

¹⁸ Segons les darreres dades disponibles del Registre General de Cooperatives de la Generalitat de Catalunya de l'any 2022.

¹⁹ Segons les darreres dades del Registre de Societats Laborals en actiu de la Generalitat de Catalunya de l'any 2022.

Vam centrar l'activitat en l'ecoedició gestionant les publicacions segons principis de sostenibilitat i treballant per calcular, minimitzar i comunicar l'impacte ambiental des de la visió de l'anàlisi del cicle de vida.

L'impuls més important per avançar va venir a partir de l'any 2010 amb la nostra participació en el projecte Greening Books, liderat pel Centre Tecnològic LEITAT i cofinançat per la Comissió Europea. Aquest projecte va rebre el premi al millor projecte LIFE+ del període 2011-2014 i va donar com a resultat l'elaboració del *Manual de la buena ecoedición* i una calculadora de les emissions de CO₂ específica del món del llibre (programari bookDAPer.cat).

L'anàlisi del cicle de vida ens va permetre establir els dotze criteris de l'ecoedició, dotze decisions que cal prendre com a referència per a una gestió més sostenible i circular, per minimitzar l'impacte ambiental, com per exemple, treballar amb empreses que apliquin la gestió ambiental (certificades); utilitzar energies renovables; aplicar tintes amb olis d'origen vegetal; ponderar el tiratge per evitar la generació d'estoc innecessari; seleccionar el tipus d'impressió òfset o digital segons la tirada prevista; i/o operar amb llicències d'obra i programari lliure que allarguin la vida de les obres i de la maquinària.

Hi ha tres criteris, però, que es van considerar fonamentals i que són requisits d'ecoedició de l'Institut d'Ecoedició:

a) L'elecció del paper

El paper és la matèria primera fonamental a l'hora de la producció i cal tenir en compte que el 49,4 % de l'impacte ambiental del llibre es produeix en la fabricació del paper. Per això és clau la presa de decisions sobre el paper que utilitzaran les editorials per reduir-ne l'impacte. Es requereix l'ús de paper 100 % reciclat i certificat FSC, paper 100 % certificat FSC o paper certificat FSC mixt (seguint una directriu

de la Declaració sobre la certificació forestal i recomanacions per a empreses i consumidors de Greenpeace de 2018).

b) La producció local

La distribució suposa el 16,4 % de l'impacte ambiental del llibre, tant de les matèries primeres necessàries per a la producció com en la distribució cap als punts de venda. Per això, aquesta s'ha d'apropar al màxim al lloc de consum per reduir desplaçaments innecessaris. La reducció de distàncies per recórrer comporta la minimització de l'impacte ambiental del llibre.

A Catalunya, la idea del km 0 i de la producció local del llibre s'expressa mitjançant el segell **Llibrelocal.cat**,²⁰ que fa palès el compromís de les editorials de realitzar tota la producció a Catalunya. Comptar amb empreses proveïdores i clients de l'ESS també és un criteri per a la reducció de l'impacte, atès que aquestes es troben arrelades al territori i a la comunitat, i això incideix en la limitació de fenòmens insostenibles, com la deslocalització.

c) El càlcul de la petjada de carboni o la motxilla ecològica

Si bé hi ha altres impactes ambientals, a banda del carboni, aquest dona una guia o unes xifres a partir de les quals establir criteris de minimització ambiental. En aquest sentit, es va treballar en el disseny de BookDAPer.cat, una calculadora de les emissions de CO₂.

Com a idea general, contemplem l'aplicació de l'ecodisseny per guiar la introducció dels diferents criteris, perquè en el moment en què es prenen les principals decisions per dissenyar el producte ens plantegem la manera de fer-ho que pugui generar el menor impacte. Ens proposem dissenyar un llibre atractiu tenint en compte, en primer lloc, que el paper ve d'una

²⁰ Llibrelocal.cat. Eina informativa que permet a les persones consumidores identificar els llibres que s'han fabricat íntegrament en empreses del nostre país.

font renovable, però també tenint en compte tot un seguit d'aspectes per a la minimització dels impactes ambientals.

3. Heu disposat de recursos de suport públics o privats?

Hem disposat de diversos suports públics que han ajudat a fer realitat l'ecoedició. Per exemple, el projecte Greening Books va ser clau, tal com hem indicat anteriorment. Aquest projecte ens va servir per extreure el fonament científic a partir de la pràctica. L'Ajuntament de Barcelona també ens va concedir algunes ajudes per continuar investigant en criteris d'ecoedició. L'Institut Català de l'Empresa Cultural, dependent del Departament de Cultura, és l'entitat que ha fet més aportacions econòmiques. Durant tres anys hem pogut fer l'anàlisi de cicle de vida per a la impressió digital, estudis per implantar sistemes de gestió ambiental en petites editorials i el 2022 es van organitzar les jornades d'ecoedició per a editorials i llibreries, gràcies al seu suport. L'Institut Català de les Empreses Culturals (ICEC) ha elaborat el un Pla de sostenibilitat: Pla C* Cultura pel Clima, un pla per ambientalitzar el sector cultural català que encaixa molt bé amb el plantejament de l'Institut d'Ecoedició pel que fa als llibres i el món editorial.

L'Institut d'Ecoedició va estar guardonat als premis Eines 2022 com a millor projecte de transformació social en l'àmbit vallesà.

Quant a suport privat, la contribució del Centre Tecnològic LEITAT, de Terrassa, ha estat important. LEITAT ens ha donat suport des de l'inici, amb la implicació de la responsable de l'Àrea de Sostenibilitat i experta en economia circular, Marta Escamilla, així com amb la participació de l'equip tècnic en els treballs fins a l'actualitat.

Actualment, entitats com el Gremi de la Indústria i la Comunicació Gràfica de Catalunya donen suport a la divulgació de l'Institut i les eines que proposa, com per exemple la calculadora BookDAPer.cat o el segell Llibre Ecoeditat.

4. Internament, quina és la vostra dedicació i organització?

Personalment, assumeixo una dedicació activa en la promoció i la divulgació de l'Institut aportant el coneixement pràctic als plantejaments que es proposen. L'expertesa científica la proporciona l'equip de suport de LEITAT. Quant a organització, tenim reunions mensuals per compartir informació del dia a dia i assemblees trimestrals per abordar temes d'ecoedició. Anualment organitzem una jornada pública dedicada a la investigació en ecoedició.

5. Quines expectatives o propostes teniu a mitjà termini?

A curt termini el principal repte que tenim és el desplegament i la consolidació de l'Institut d'Ecoedició en els vessants de difusió d'investigació i de verificació. Per això promocionem els reptes de l'Institut amb presentacions de la nostra activitat en diferents espais i utilitzem els recursos següents. D'una banda, la calculadora de les emissions de CO₂ BookDAPer.cat, dissenyada en el marc del projecte Greening Books. Aquesta eina és una calculadora específica del món del llibre (programari) que permet obtenir informació detallada per comunicar l'impacte ambiental del llibre a les persones consumidores, aspecte important per a la conscienciació (etiqueta amb les dades), obtenir un pressupost de carboni anual i plantejar una política de mesures de compensació i regeneració. D'altra banda, el Segell de l'Ecoedició, l'únic segell del sector que existeix actualment per a llibres (Llibre Ecoeditat), revistes (Revista Ecoeditada) i altres publicacions, com ara els catàlegs (Publicació Ecoeditada). Aquest és un segell pioner arreu del món que acredita el baix nivell d'impacte ambiental de les publicacions. A més, incorpora els tres criteris considerats més bàsics en l'ecoedició per a la contribució a la disminució de l'impacte ambiental: l'ús de paper certificat o reciclat, la producció local i la incorporació de la motxilla ecològica per donar a conèixer els impactes ambientals de la seva existència.

El Centre Tecnològic LEITAT dona suport a les entitats interessades en l'ús d'aquestes eines i actua com a entitat certificadora i de seguiment anual.

De forma complementària, col·laborem especialment amb altres editorials entorn de la implementació del segell Llibrelocal.cat per promocionar la producció local.

6. Quin és l'impacte o els beneficis de la implementació de l'economia circular?

L'ecoedició se centra en la reducció de consums (matèries, energia, aigua...) i, per tant, comporta directament un benefici econòmic i ambiental.

El benefici social també és clar. Aquesta finalitat és als inicis de la creació de la cooperativa Pol·len Edicions. El benefici ambiental d'aquesta cooperativa ha estat constant. Només aplicant el criteri de la producció local es calcula que les emissions durant l'any 2021 havien estat de 15,5 tones. Si s'hagués imprès a la Xina, la generació hauria estat de 124 tones; i a Eslovènia, de 31 tones.

7. Us heu trobat amb dificultats per implementar-la?

L'evolució cap a l'ecoedició presenta diversos reptes:

- Els relacionats amb les tintes (subjectes a la propietat intel·lectual de les patents, que estan obligades a proveir informació sobre toxicitat, però no sobre composició). Sobretot l'ús dels tòners és una dificultat perquè costa molt d'obtenir informacions ambientals.
- La falta de sensibilització fins fa poc temps també és una dificultat. Fins a l'arribada dels efectes de la pandèmia provocada per la COVID-19 i l'augment de la preocupació per l'emergència climàtica, la majoria d'editorials no estaven interessades en aquest tema.

- L'atomització i l'especialització de les parts de les cadenes de producció i de valor constitueixen una barrera bastant generalitzada en la societat europea o occidental. És necessari que els/les autors/es sàpiguen com es produirà aquest llibre per poder influir en l'ecoedició i hi ha d'haver més relació i intercooperació entre tots els actors de la cadena de valor (els dissenyadors, els productors...): que es comuniquin i decideixin quin producte cal aplicar i dissenyar segons la finalitat utilitzant els recursos de menor impacte.
- La falta de coneixement sobre les possibilitats d'una implementació que no requereix canvis profunds de sistemes, sinó l'aplicació de criteris lògics, també és un repte.

Pel que fa a l'impacte ambiental de la digitalització com a alternativa, cal aprofundir en el coneixement dels impactes dels dispositius tecnològics, que avui dia no gaudeixen d'un càlcul precís. Aquest càlcul és un aspecte clau per ajudar a situar de forma real la visió sobre la sostenibilitat del llibre digital enfront del llibre en paper.

8. L'ecoedició suposa assolir costos més grans d'edició?

L'ecoedició és estalvi, és minimitzar; per tant, sempre implica un avantatge quant a costos. D'altra banda, l'aplicació de la visió sostenible en els consums en les diferents parts de la cadena de valor també comporta un estalvi.

9. Quina relació creus que té l'economia circular amb l'economia social i solidària?

Els valors de l'ecoedició, com a càlcul i minimització i comunicació de l'impacte ambiental del llibre, on millor es poden desplegar és en un entorn de valors cooperatius. Aquesta visió ha

determinat que l'Institut d'Ecoedició de Catalunya tingui la fórmula de cooperativa, on convergeix molt la preocupació per les persones i per l'entorn.

El cooperativisme i en general l'ESS ofereixen un marc de valors i pràctiques comunes amb els valors de l'economia circular. Hi ha el perill que uns o altres ho puguin percebre com una pràctica de mercat i en facin ecoblanqueig. Per això és molt important que l'ESS traslladi tot el seu potencial a les pràctiques d'economia circular.

I com a consideració a l'economia circular, és una metàfora de la sostenibilitat molt interessant, però criticada per alguns perquè no consideren 100 % real o viable la circularitat, un element que sovint s'utilitza com a excusa. En aquest sentit, nosaltres podem dir que el llibre sempre tindrà un impacte i del que es tracta és de minimitzar-lo al màxim.

Les empreses de l'ESS han de situar-se en l'economia circular perquè és una tendència que permet potenciar els valors que es promouen com a organitzacions socials. I en funció del sector, pel que fa a consums, es pot assolir un estalvi econòmic molt important.

10. Com es troba la implementació de l'economia circular en àmbit de la indústria del llibre a Catalunya?

En l'actualitat, en el món de les impremtes hi ha molt d'interès i un cert entusiasme en l'aplicació de canvis cap a l'economia circular. La indústria, però, encara es troba en una fase d'assaig i pendent d'iniciar una implementació integral de mesures cap a l'economia circular.

A Catalunya, el treball que fem a l'Institut ens hauria de servir per promoure un paper actiu d'aquelles organitzacions que es desenvolupen sobre els principis de l'economia social.

És important que l'interès en l'economia circular es transformi en canvis efectius a curt termini.

11. Què feu per impulsar l'economia circular del sector?

Treballem en la divulgació de l'Institut de l'Ecoedició i les seves propostes; molt especialment, per establir col·laboracions, sigui amb impremtes interessades a avançar en l'aplicació de criteris sostenibles o amb organitzacions diverses de cara a propiciar l'extensió de la pràctica de l'ecoedició.

També participem en grups de treball de Catalunya, Espanya i la resta del món, com la Fundació Biodiversitat, la Federación del Libro en España, la Federació d'Editors d'Europa o el Centro Regional para el Fomento del Libro en América Latina y el Caribe (CERLALC, sota l'auspici de la UNESCO), amb el qual treballem per replicar l'experiència de l'Institut d'Ecoedició a l'Amèrica Llatina i el Carib.

12. Quines són les vostres propostes per afavorir la transició cap a la sostenibilitat en el sector?

És necessari seguir treballant en la línia que hem iniciat i, sobretot, avançar i consolidar la implementació de mecanismes de verificació i control d'indicadors, de manera que sigui més fàcil sistematitzar el registre de la minimització dels impactes mediambientals.

Facilitar aquest procés de verificació, a través del segell de l'ecoedició verificació, ha de permetre posar en valor l'ecoedició com a recurs i estimular la transició cap a les pràctiques actuals de càlcul, minimització i comunicació de l'impacte ambiental dels llibres en paper.

El sector agroalimentari, llavor de la circularitat i sempre suma positiva amb l'economia social

MASIA CAN VILA

Cooperativa ubicada a Gallecs
(Mollet del Vallès)

Entrevista a Pere Joan Alsina Cuscó,

soci treballador de la cooperativa

El sector agroecològic davant la sostenibilitat²¹

Quines polítiques s'estan implementant a escala internacional, europea i nacional per impulsar el sector agroalimentari i la seva estreta vinculació amb la sostenibilitat?

Comencem veient què succeeix a escala internacional: l'Agenda 2030 i els Objectius de Desenvolupament Sostenible de les Nacions Unides han rebut i reben un impuls necessari per assolir una major sostenibilitat del planeta.

En el cas d'Europa, el Pacte Verd Europeu (*The European Green Deal*), l'Estratègia de la Granja a la Taula (*The Farm to Fork Strategy*) i la Política Agrària Comuna (PAC) són programes clau en el desplegament del full de ruta previst per la Comissió Europea per dissenyar un sistema alimentari europeu saludable i sostenible en termes ambientals, econòmics i socials.

A escala nacional, quant a les estratègies sectorials i intersectorials en matèria alimentària desenvolupades en els últims anys, podem destacar els plans interdepartamentals següents:

1. Pla nacional per a l'Agenda 2030, que té com a objectiu implementar aquesta agenda a Catalunya i vetllar per assolir els 17 Objectius per al Desenvolupament Sostenible (ODS) de les Nacions Unides mitjançant les polítiques públi-

ques impulsades per la Generalitat de Catalunya.

2. El Pla Interdepartamental i Intersectorial de Salut Pública (PINSAP) de la Generalitat de Catalunya, que impulsa la salut des de tots els àmbits de l'acció del Govern i la societat, és a dir, incorpora la salut a totes les polítiques, com en el cas que ens ocupa, de la política alimentària.
3. L'Estratègia Catalana d'Adaptació al Canvi Climàtic (ESCACC) en l'horitzó 2013- 2020, per afrontar els impactes del canvi climàtic en el sistema agroalimentari mitgant-ne les causes i adaptant-lo a les condicions futures.

Què podem dir de la importància del sector agrari i agroecològic a Catalunya i les comarques del Vallès Occidental i Vallès Oriental?

A Catalunya, els models de producció agrícola sostenible, que inclouen la producció integrada i la producció ecològica, representen el 10,25 % del total de la superfície agrícola de Catalunya (5,11 % producció integrada i 5,14 % producció ecològica). Quant a la producció ramadera, les explotacions ecològiques representen el 3,15 % del total d'explotacions a Catalunya.

D'acord amb les dades del Departament d'Acció Climàtica, Alimentació i Agenda Rural,²² al Vallès l'any 2022 hi ha 817 explotacions agrícoles, amb una superfície de cultiu declarada de 13.223 hectàrees, la qual cosa representa l'1,8 % de la superfície agrícola total de Catalunya (en total, 750.218 hectàrees). El gruix de les explotacions i de la superfície de cultiu es localitza al Vallès Oriental, amb 607 explotacions i 8.596 Ha (74,3 % i 65 % de total, respectivament), que posicionen aquesta comarca com la de major grau d'especialització productiva en aquest sector.

²¹ Pla estratègic de l'alimentació de Catalunya 2021-2026.

²² Departament d'Acció Climàtica, Alimentació i Agenda Rural.

Fent una ullada al sector agroecològic, d'acord amb les últimes dades del Consell Català de la Producció Agrària Ecològica (CCPAE),²³ l'any 2022 tenim 239 operadors (107 al Vallès Occidental i 132 al Vallès Oriental), el 4,7 % del total d'operadors a Catalunya. La superfície de producció ecològica arriba a 3.332 Ha (802 al Vallès Occidental i 2.530 al Vallès Oriental), xifra que suposa l'1,2 % del total de Catalunya, principalment bosc, matolls i recollecció silvestre o dedicada a cereals i lleguminoses; pastures, prats i farratges i vinya.

Pel que fa a la ramaderia ecològica, el CCPAE té registrades 29 explotacions a les comarques vallesanes (6 al Vallès Occidental i 23 al Vallès Oriental) d'un total de 1.096 a Catalunya.

Cal reforçar els sectors agrari i agroalimentari, ja que són cabdals en la cadena de valor de l'alimentació. L'aportació del sector primari a l'economia vallesana representa al voltant de l'1 % del valor afegit brut (VAB) en valor absolut —l'agricultura va generar 10,3 milions d'euros al Vallès Occidental i 42,5 milions al Vallès Oriental, d'acord amb les dades del producte interior brut (PIB) territorial de l'Idescat, any 2020. Tenint en compte tota la cadena de valor de l'alimentació, el sector agroalimentari (que inclou activitats de la indústria de productes alimentaris i begudes) genera una ocupació de 10.165 llocs de treball a les comarques vallesanes (6.760 al Vallès Occidental i 3.405 al Vallès Oriental).²⁴

En termes d'activitat, com es plasma la suma positiva de la circularitat amb el sector agrari al Vallès?

El teixit cooperatiu agrari està format per 10 entitats (3 al Vallès Occidental i 7 al Vallès Oriental), que representen l'1,8 % del total de cooperatives del territori (683). En el cas de les societats laborals, n'hi ha registrades 6 (d'un total de 1.061).²⁵

En termes qualitius, actualment trobem diversos projectes al Vallès que, des de

l'economia social, implementen models agroecològics que tenen l'economia circular com marc d'acció.

A continuació presentem una d'aquestes iniciatives cap a l'economia circular.

1. En què consisteix el vostre projecte?

La masia Can Vila de Gallecs és una cooperativa agrària familiar ubicada en una masia declarada monument protegit com a bé cultural d'interès local. El projecte el vam idear la meua dona Dolors i jo mateix. Aquesta cooperativa es va crear l'any 2000 i es dedica a la producció agroecològica d'horta, cereals, llegums i farratges, dins de l'espai rural de Gallecs.

Gallecs és un espai rural de 733,52 hectàrees, situat a quinze quilòmetres al nord de Barcelona, que conserva els seus valors naturals i paisatgístics en un entorn altament antropitzat. La principal activitat de l'espai és l'agrícola, àmbit en el qual s'està duent a terme la conversió a l'agricultura ecològica. És també l'espai lliure referent, cultural i de lleure de les poblacions veïnes, i esdevé un pulmó verd al servei de la Regió Metropolitana de Barcelona i d'un entorn intensament urbanitzat de més de 150.000 habitants.

En aquest context, el model d'espai agrari per a Gallecs es basa en una gestió més sostenible del territori, en termes mediambientals i econòmics, amb la voluntat de crear sinergies amb les terres de l'entorn, així com fer compatible el desenvolupament de les activitats culturals i de lleure amb l'activitat agrària. Només amb la gestió racional de l'activitat agrícola es podrà assolir la finalitat principal de preservació dels valors tant naturals com culturals d'aquest territori.

L'agricultura constitueix la major part de l'espai, amb una superfície de 535 hectàrees que representa el 75 % del territori. Les mas-

²³ Consell Català de la Producció Agrària Ecològica.

²⁴ Quart trimestre de 2022. Estadística de l'ocupació assalariada i autònoma segons afiliacions a la Seguretat Social (Idescat).

²⁵ Segons les darreres dades disponibles del Registre General de Cooperatives de la Generalitat i del Registre de Societats Laborals en actiu de la Generalitat de Catalunya de l'any 2022.

ses boscoses ocupen 160 hectàrees que en representen el 14 %. La resta, la formen les edificacions, els horts recreatius, els espais verds i els més de trenta quilòmetres lineals de camins.

El Consorci del Parc de l'Espai d'Interès Natural de Gallecs n'és l'òrgan gestor. Aquest està integrat per la Generalitat de Catalunya, a través dels departaments de Territori i Sostenibilitat i d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Natural, i els ajuntaments de Mollet del Vallès, Santa Perpètua de Mogoda, Palau-solità i Plegamans, Parets del Vallès, Lliçà de Vall i Montcada i Reixac.

Can Vila ha participat activament en la creació Agromosaic (2019), una associació de pagesos i pageses i elaboradors i elaboradores del Vallès Oriental amb la finalitat de donar a conèixer el seu treball, trobar sinergies entre ells i elles, reivindicar el potencial agrícola i paisatgístic de la comarca del Vallès Oriental i buscar vies de comercialització dels seus productes.

L'Associació Agromosaic té un compromís inequívoc amb la biodiversitat, els respecte al medi ambient i la voluntat de proporcionar una alimentació saludable a les persones.

Per aquests motius, tots els membres de l'associació treballen amb criteris de sostenibilitat utilitzant tècniques de conreu ecològic, incorporant la lluita biològica per a la protecció dels cultius i fent un ús racional dels recursos i l'energia. Els productors que formen part d'aquesta associació volen que aquesta representi la gran riquesa i pluralitat de cultius que es poden trobar a la comarca; d'aquí el nom d'Agromosaic.

Així mateix, Can Vila forma part de la Societat Agrària de Transformació (SAT) Agroecològica de Gallecs. Aquesta societat està formada pels pagesos i pageses que treballen i conviuen a l'espai rural de Gallecs. El seu objectiu principal és assolir el desenvolupament rural i local sostenible per mitjà de l'agricultura ecològica i garantir el relleu generacional.

Des de l'any 2006, la SAT Agroecològica de Gallecs és comunitat de l'aliment Slow Food i participa activament en els menjadors escolars ecològics i la recuperació de varietats locals

i tradicionals del territori. Conreem 200 hectàrees de cultiu ecològic i som conseqüents amb la proximitat i la temporalitat del producte, així com amb la venda directa del productor al consumidor. La SAT Agroecològica gestiona l'agrobotiga i l'obrador de Gallecs.

Pel que fa a l'àmbit territorial, principalment actuem en l'àmbit comarcal, tenint en compte que comercialitzem els nostres productes tant a la botiga pròpia a la masia Can Vila com a l'agrobotiga de Gallecs, que també gestionem com a membres de la SAT Agroecològica de Gallecs.

2. Com ha estat l'aproximació a l'experiència d'implementació de l'economia circular?

Des de la cooperativa, hem posat en marxa diverses iniciatives orientades a la sostenibilitat, que detallem a continuació:

Una de les finalitats principals de l'Associació Agromosaic ha estat **crear una marca comarcal** que acabi esdevenint un distintiu o segell de qualitat i d'identitat d'origen per a aquells membres de l'Associació que produeixin o elaborin productes agroalimentaris ecològics, amb matèries primeres majoritàriament de la comarca i sempre amb criteris de sostenibilitat i circularitat.

Entre els membres de l'Associació també establím sinergies que ens permeten **compartir productes i matèries primeres amb criteris de circularitat** per evitar-ne el malbarament.

Ubicar la comarca del Vallès Oriental al mapa quant a la producció agroecològica i la recuperació de varietats antigues del nostre territori. Aquesta recuperació de varietats antigues també inclou la circularitat, ja que treballen i produïm amb el que ens aporta el nostre territori.

Com a membres de Slow Food també **treballem tenint en compte la proximitat entre producció i restauració**.

La producció que du a terme la masia Can Vila de Gallecs és ecològica. Tot i això,

hem d'anar avançant per millorar el que fem i tendir cap a l'obtenció d'un producte diferent. En aquest sentit, ens ha ajudat i ens està ajudant molt el fet que ens dediquem a la recuperació de varietats antigues del territori.

Per dur a terme totes aquestes finalitats i tenint en compte que volem treballar per la circularitat de les nostres explotacions agràries, hem implementat una sèrie de passos, a poc a poc, amb la clara intenció d'ampliar el nostre cercle de la sostenibilitat completa (econòmica, social i ambiental).

D'una banda, disposem d'**energia eòlica**, que ens permet bombejar aigua del pou a l'hora de regar les nostres terres.

També utilitzem **compost** per adobar els camps i amb la producció sobrant elaborem **conserves**, que comercialitzem.

Els reptes que hem d'assolir per avançar en la incorporació de l'economia circular a la nostra explotació agrària es resumeixen bàsicament en l'eliminació o reutilització de les cintes del reg gota a gota, tot i que es reutilitzen diverses vegades abans d'eliminar-les totalment.

3. Heu disposat de recursos de suport a la vostra activitat públics o privats?

En el nostre cas i per a la nostra explotació, hem disposat de recursos per instal·lar el molí de vent per bombejar l'aigua del pou a la bassa. També hem tingut recursos per construir l'obra que fem servir actualment.

En ambdós casos els recursos ens han estat proporcionats pel Consorci de l'Espai Rural de Gallecs, òrgan gestor d'aquest espai.

4. Internament, quina és la vostra dedicació i organització?

En el meu cas, la dedicació és total, ja que una explotació agrària requereix disponibilitat total durant tot l'any i cada dia de la setmana.

A l'explotació bàsicament hi som la meua dona i jo. Dediquem la nostra jornada laboral completa a la producció agroecològica.

En moments puntuals de necessitat contractem un o dos operaris, però habitualment el pes de l'explotació recau sobre nosaltres.

5. Quines expectatives o propostes teniu a mitjà termini?

El principal repte que tenim en aquests moments és poder assegurar una estabilitat financera.

Aquesta estabilitat financera la podem assolir si establim una xarxa de vendes comarcal adient per poder vendre la producció de les dues hectàrees d'horta de què disposem. El problema és la comercialització de la producció d'horta.

Pel que fa a la producció de cereals, la tenim tota venuda i aquesta no ens planteja cap problema.

6. Quin ha estat l'impacte o els beneficis de la implementació de l'economia circular?

Per a nosaltres, els beneficis directes més clars s'han fet palesos en dues línies.

D'una banda, pel que fa a l'elaboració de conserves, que ens ha ajudat molt a poder donar sortida a molts productes que en altres moments s'haurien fet malbé. Ens permet reduir en gran manera el malbaratament alimentari i obtenir un producte de fàcil comercialització i d'una gran qualitat. Tot i això, cal tenir present que no sempre la producció és bona i, per tant, ens podem trobar anyades en què no ha estat possible elaborar conserves.

En segon lloc i molt important per a nosaltres, pel que fa a l'estalvi econòmic: la reutilització de la cinta de reg, que ha significat una reducció del 60 % dels recursos destinats a aquesta finalitat.

7. Us heu trobat amb dificultats per implementar-la?

Quant a variables externes, en el nostre cas concret, com a productors en tenim que són

clau: la meteorologia i el canvi climàtic en què estem immersos.

Pel que fa a les variables internes, les anem treballant i tenim la capacitat per poder desenvolupar-les. Ara bé, les variables externes, la meteorologia i sobretot el canvi climàtic, han estat i seran un element incontrolable que ens obliga a prendre mesures a priori per reduir l'impacte potencial que pugui tenir aquesta inestabilitat sobre la nostra producció.

Molts d'aquests canvis i adaptacions requereixen estratègies compartides entre diferents agents del territori. No els podem dur a terme individualment.

8. Quant a costos, l'agricultura sostenible circular ha suposat més despeses?

Per a nosaltres el cost que planteja l'economia circular és assumible. En tot cas, la incorporació de l'economia circular a la nostra explotació ens permet reduir costos i estalviar (per exemple, reutilitzant les cintes de reg).

9. Quina relació creus que té l'economia circular amb l'economia social i solidària?

Per a nosaltres, l'economia circular i l'economia social i solidària haurien d'anar plegades.

L'economia circular proposa ser eficients amb els recursos que tenim, reduir els costos i incrementar la competitivitat de les empreses. Alhora, l'economia social i solidària destaca perquè vol aconseguir societats més cohesionades, la cura del l'entorn local i ambiental i llocs de treball dignes. No és la solució total, però segurament, si ens enfoquem cap a un sistema econòmic en el qual es promogui l'economia social i circular, caminarem cap a un model de societat més cohesionat i ambientalment més sostenible.

10. Com es troba la implementació de l'economia circular en l'àmbit de l'agricultura a Catalunya?

Com a productors agroecològics que formem part de la SAT agroecològica de Gallecs i també de Slow Food, treballem per la implementació de l'economia circular en el sector agroalimentari d'aquest territori. És cert que aquest no és tot el sector, però parlem d'una gran part de productors i productores de la comarca.

Un dels principis que ens mouen és:

Acostar els/les productors/es als/a les restauradors/es i consumidors/es, tot facilitant el coneixement mutu i les sinergies que se'n puguin derivar, per tal de garantir un desenvolupament sostenible i una equitat més àmplia en els intercanvis de productes agraris amb el foment dels productes locals artesans i de qualitat. Volem aconseguir una circularitat clara entre productors/es, restauradors/es i consumidors/es finals que ens permeti comercialitzar de manera directa el producte que obtenim.

La Política Agrària Comuna (PAC) també s'està alineant en aquesta direcció i destina recursos a l'economia circular. Aquest fet segur que ajudarà a poder incorporar-la més fàcilment.

11. Què feu a la vostra empresa per impulsar l'EC en el sector?

Nosaltres tenim clar que, quant a iniciatives de l'economia social, hem de tenir un paper actiu en el canvi i participar en diverses iniciatives que van més enllà de la nostra pròpia acció.

També participem activament a l'associació Agromosaic, a la SAT agroecològica de Gallecs i Slow Food.

Si treballem de manera conjunta i aprofitem les sinergies de tots els agents implicats en el canvi cap a l'EC, podem compartir coneixements i sinergies.

Sobretot, crec que és molt important compartir els coneixements i aprenentatges

que cadascú de nosaltres pugui tenir de treballar a la seva explotació per incorporar-los al nostre dia a dia.

Com a cooperativa penso que, sense perdre de vista la sostenibilitat econòmica, hem d'anar incorporant a poc a poc la resta d'aspectes.

12. Quines propostes teniu per afavorir la transició cap a la sostenibilitat en el sector, per potenciar l'EC i l'ESS?

Per a nosaltres hi ha un element crític: el canvi climàtic i com pal·liar les seves conseqüències.

Hem de ser capaços de trobar solucions a aquest problema entre tots plegats.

A la llarga serà l'element que ens comportarà més problemes i, per tant, ens hem d'avançar a trobar solucions alternatives.

Per solucionar aquests reptes tan importants i globals, cal treballar conjuntament. Per a nosaltres, l'economia social i solidària és l'espai que ens permet treballar i col·laborar. I no només per potenciar l'economia circular, sinó també per cercar alternatives a qualsevol de les problemàtiques actuals i futures que ens puguin sorgir.

Caldrà aplicar el sistema d'agricultura regenerativa per poder fer front als canvis meteorològics que ens esperen.

3. Víctimas emprendedoras en el sur del Tolima (Colombia): la paz como factor principal de innovación social

Autoria | Santiago Giraldo-Luque, *Departament de Periodisme i de Ciències de la Comunicació i CREIS – UAB*

| Cristina Fernández-Rovira, *UVic-UCC*

| Tomás Durán-Becerra, *PCIS UNIMINUTO*

1. Introducción

El sur del Tolima es una región colombiana que ha sido duramente afectada por el conflicto armado que ha sacudido al país desde el origen de La Violencia, en la segunda mitad del siglo **XX** (Alape, 2004). Este territorio se encuentra ubicado sobre el margen derecho de la cordillera central colombiana y el acceso a sus municipios se realiza a través de vías secundarias. El sur del Tolima goza de una ubicación estratégica, pues forma parte del corredor geográfico que, desde los llanos orientales del país, comunica con el Pacífico. Asimismo, se encuentra cerca de las capitales de los departamentos del Huila y del Tolima (Reyes Martínez, 2013).

Los municipios que integran la región han sido identificados históricamente con la presencia de grupos armados ilegales y altos niveles de violencia, y en su territorio nació la guerrilla de las FARC (Medina Gallego, 2008) a comienzos de la década de los sesenta. Asimismo,

esta parte del territorio colombiano es una de las regiones más pobres del país: su índice de pobreza multidimensional (IPM) sobrepasa el 50 % en la mayoría de sus municipios, y en zonas rurales el índice alcanza una media del 61,6 % (Tafur *et al.*, 2022a).

En el marco del proceso de paz desarrollado entre septiembre de 2012 y agosto de 2016 entre el Gobierno colombiano y las FARC, el sur del Tolima fue identificado como una de las regiones prioritarias para la implementación de los Programas de Desarrollo con Enfoque Territorial (PDET), con el objetivo de mejorar las condiciones de vida de las comunidades locales y fomentar el desarrollo sostenible (Quiroga *et al.*, 2021). La pobreza, como factor de exclusión y de generación de condiciones favorables a actividades ilegales (narcotráfico, vía armada o extorsión, entre otras), intentaba ser reducida a partir del trabajo prioritario y de la inversión del Estado colombiano

en los municipios definidos dentro del programa PDET (Pinilla-Loaiza, 2023).

En el contexto del conflicto armado en Colombia, las mujeres han sido víctimas de violencia sexual, desplazamiento y reclutamiento forzado y otros abusos. Estas experiencias han dejado profundas huellas en la vida de las mujeres de la región, muchas de las cuales han tenido que luchar contra la discriminación y la exclusión en su vida cotidiana (Giraldo-Luque *et al.*, 2022). Las mujeres han sido particularmente vulnerables y se han enfrentado a niveles de violencia y exclusión extremadamente altos.

Según el Registro Único de Víctimas (RUV, 2023), en Colombia, hasta abril de 2023, 4.342.693 mujeres fueron víctimas de desplazamiento; 517.585 fueron asesinadas; 317.406 fueron amenazadas; 90.982 sufrieron desaparición forzada; 60.968 padecieron la pérdida de bienes o inmuebles; 58.598 sobrellevaron confinamiento armado; 40.752 fueron víctimas de atentados terroristas; 34.291 fueron agredidas en su libertad e integridad sexual, y más de 70.000 fueron sujetos de delitos como abandono o despojo forzado de tierras, secuestro, lesiones personales psicológicas y físicas, tortura, vinculación de niños, niñas y adolescentes a actividades relacionadas con grupos armados o ataques con minas antipersona. En total, las mujeres representan 4.718.283 víctimas con relación al conflicto armado colombiano, el 50,2 % del total.

A pesar de este sufrimiento, muchas de ellas han logrado reponerse de la violencia padecida en sus cuerpos, en sus familias y en sus territorios. Han asumido un rol de constructoras comunitarias y se han convertido en emprendedoras e innovadoras sociales. Son ellas quienes han liderado buena parte de la construcción de la paz y quienes han jalonado proyectos de desarrollo sostenible en sus municipios (Salamanca, 2021).

Las mujeres víctimas del sur del Tolima han encontrado en el emprendimiento y la innovación una forma de superar las barreras a las que se enfrentan y de mejorar su situación económica y social (Giraldo-Luque *et al.*, 2022).

Ellas y sus colectivos han creado pequeñas y medianas empresas o proyectos productivos en sectores como la agricultura, la artesanía y el turismo, que han generado empleo y promovido el desarrollo local.

En el municipio de Ataco, por ejemplo, un grupo de mujeres campesinas ha creado una cooperativa para producir y comercializar productos agropecuarios utilizando técnicas sostenibles y respetuosas con el medio ambiente. En Planadas, una familia cafetera ha posicionado su marca de café como una de las mejores de la zona. En Chaparral, un colectivo de mujeres ha creado una red asociativa en la cual utilizan energías renovables para disminuir el impacto que sus actividades cotidianas tienen sobre la naturaleza.

Sus iniciativas generan, por una parte, empleo e ingresos para las mujeres y sus familias, lo que implica la participación de la mujer en la economía familiar, un salto cualitativo fundamental para promover la autonomía de las mujeres en una sociedad particularmente machista (Gómez Correa, 2020). Por otra parte, también han contribuido al desarrollo económico y social de sus comunidades, lo que implica el reconocimiento expreso de la participación de las mujeres en la mejora de las condiciones de los municipios y, por supuesto, de su contribución tanto a la productividad económica, como a la reconstrucción del tejido social con el objetivo de superar la violencia.

En este sentido, las mujeres emprendedoras del sur del Tolima han asumido un papel activo en la construcción de paz y la reconciliación promoviendo el diálogo y la participación ciudadana en sus territorios (Palacios, 2021).

Este capítulo del *Anuario* explora los resultados de mejora social y económica de tres municipios del sur del Tolima (Ataco, Chaparral y Planadas) en el marco del diálogo, del proceso de paz y de la firma del acuerdo de fin del conflicto en Colombia (2012-2018), y explica la experiencia de tres proyectos liderados por mujeres campesinas de la región que, siendo víctimas del conflicto armado, han asumido un rol de liderazgo para promover procesos de innovación social en sus territorios.

Sus experiencias personales y comunitarias sirven de ejemplo para demostrar, a partir de los datos socioeconómicos y los indicadores de violencia de la zona, que las inversiones en infraestructura, capacitación, capital social y financiación directa realizadas sobre todo en el primer periodo de negociación e implementación del acuerdo de paz (2012-2018) firmado entre el Gobierno nacional y las FARC, y principalmente dirigido a mujeres, no solamente mejoraron las condiciones de vida de las mujeres y sus familias. Estas inversiones, bajo un modelo de construcción de iniciativas de base, lograron también reforzar el tejido so-

cial y comunitario y disminuir las condiciones de violencia durante algunos años, sobre todo en el sur del Tolima.

Sin embargo, al dejar de ser prioritarios ante el cambio de gobierno (periodo 2018-2022), tanto los municipios como los proyectos implementados han perdido su fuerza inicial, lo que ha tenido consecuencias para la región. Los niveles de violencia aumentan al tiempo que los conflictos sociales vuelven a emerger ante las mismas condiciones previas al periodo de negociación: exclusión, pobreza y marginalidad (Tafur *et al.*, 2022b, Giraldo-Luque, 2022; Defensoría del Pueblo, 2022).

---

2. La disminución de la violencia: una condición necesaria para el desarrollo de la innovación social

Las negociaciones de paz, pero, sobre todo, la firma de los acuerdos efectuada entre el Gobierno colombiano y las FARC-EP en 2016 implicaron para la región del sur del Tolima, y muy especialmente para los municipios analizados en este capítulo, una disminución muy importante de casi todos los indicadores sobre violencia en los municipios. En los datos comparados por municipio, como se aprecia en las gráficas de evolución de desplazamientos, homicidios y amenazas (las tres principales afectaciones del conflicto para las víctimas por número de eventos registrados), la disminución de la violencia es más que evidente.

Tales factores, asociados al concepto de la paz territorial (Cairo y Ríos, 2019), pueden determinar una relación positiva entre la disminución de la violencia y la creación de nuevas oportunidades para superar las causas objetivas de la violencia, como la pobreza extrema y el abandono estatal, al menos en las concepciones que el Gobierno nacional y las FARC-EP tenían en el momento de los acuerdos de

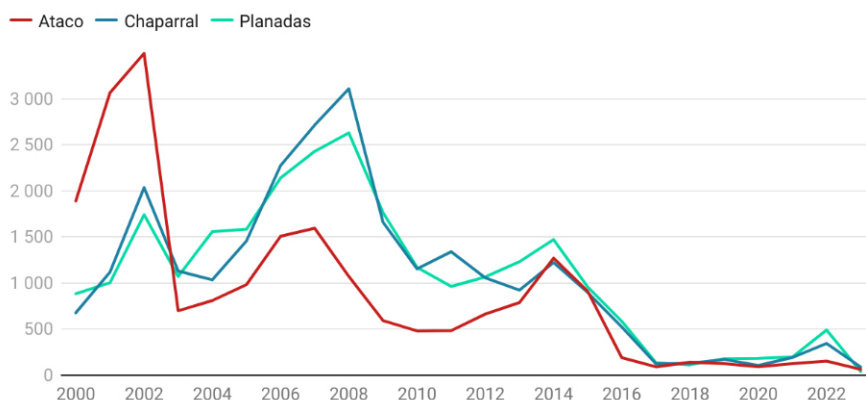
paz (Cairo y Ríos, 2019). Al superarse las causas objetivas, y también a través de la implementación de políticas públicas específicas dentro de la concepción de los municipios PDET (Quiroga *et al.*, 2021), se esperaba que la disminución de la violencia sirviera para la promoción de nuevas formas de innovación social, incluida la mejora ambiental: «La paz tiene, en el centro de sus prioridades, [que] lograr transformaciones significativas desde y para los territorios del país, y en especial aquellos que deben realizar mayores esfuerzos para avanzar hacia un desarrollo rural más equitativo, el cierre de brechas socioeconómicas y la garantía de derechos de toda su población» (Conpes, 2016).

La firma de la paz supuso, para los tres municipios analizados, la práctica eliminación del desplazamiento forzado. Para comprender la magnitud del fenómeno, vale decir que, en el caso de pueblos como Ataco, de 22.550 habitantes, el desplazamiento llegó a afectar hasta a 3.000 personas en el año 2001 (el 13 % de la

población) y a 1.255 en 2014. A partir de 2016, como se hace evidente en la siguiente gráfica, las cifras descienden, en Planadas, a menos de

200 casos durante el cuatrienio posterior a la firma de la paz y a menos de 100 casos en Ataco y Chaparral.

Evolución del número de desplazamientos en municipios del sur del Tolima (2000-2023)

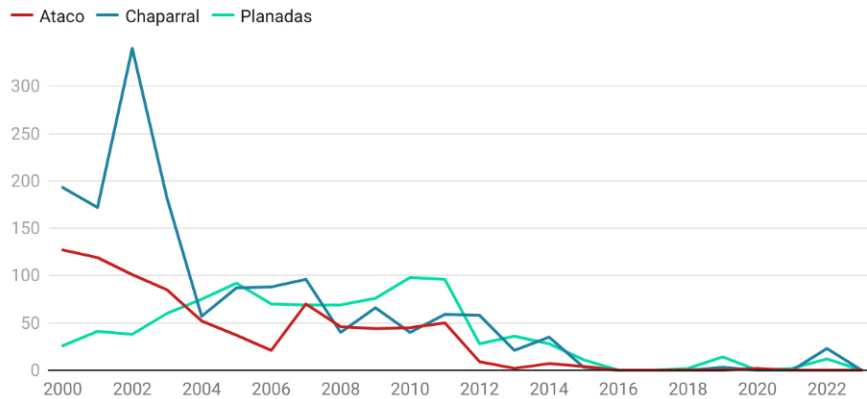
Los datos de 2023 son hasta el mes de abril

Gráfico: Elaboración propia a partir de datos del Registro Único de Víctimas (RUV) - Unidad para las Víctimas • Creado con Datawrapper

En el caso de los homicidios, la dedicación de planes específicos para los territorios PDET (Quiroga *et al.*, 2021) también ha permitido que los municipios analizados gocen de mayores niveles de estabilidad social y económica, que permiten el desarrollo de diferentes iniciativas de impacto comunitario. Para el sur del Tolima se aprecian mejoras sustanciales en diversos indicadores relacionados con la innovación social y económica. Entre 2016 y 2019 se registraron 6.065 iniciativas relacionadas con la reactivación económica y la producción agropecuaria, 7.049 proyectos de educación rural y 3.526 de salud rural, y 4.556 acciones de reconciliación, convivencia y paz. No es casual que iniciativas de

este ámbito que promueven el desarrollo y la convivencia en municipios anteriormente polarizados política y socialmente impacten de forma positiva en la disminución de los índices sobre violencia armada en los municipios. La gráfica de homicidios señala la misma tendencia que la anterior (desplazamiento), con un periodo (2017-2018) en el que, por primera vez desde que existen registros, se alcanza la meta de cero homicidios por causas del conflicto armado en municipios en los que esta práctica era habitual. En el indicador, además, se aprecia también un impacto directo de las conversaciones de paz a partir de 2012, año en el que las cifras bajan de forma contundente.

Evolución del número de homicidios en municipios del sur del Tolima (2000-2023)

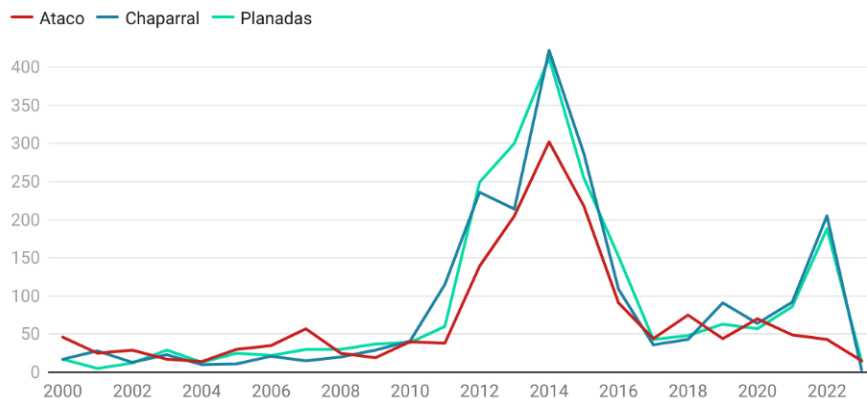
Los datos de 2023 son hasta el mes de abril

Gráfico: Elaboración propia a partir de datos del Registro Único de Víctimas (RUV) - Unidad para las Víctimas - Creado con Datawrapper

Por último, dentro de los indicadores con mayor impacto en la población en relación con la violencia, las amenazas a los ciudadanos también han disminuido de forma considerable. El pico alcanzado durante las negociaciones del acuerdo (2012-2016) se reduce también considerablemente a partir de la firma de la paz en 2016. Sin embargo, como se menciona en diferentes informes, el creci-

miento de las amenazas, así como de la presencia y tránsito de facciones disidentes de las FARC-EP y de nuevos grupos de autodefensa en el territorio a partir de 2019 (Defensoría del Pueblo, 2022) son una voz de alarma a la que se debe prestar atención prioritaria para evitar que la violencia vuelva a tener una incidencia importante sobre las condiciones de vida de la población.

Evolución del número de amenazas en municipios del sur del Tolima (2000-2023)

Los datos de 2023 son hasta el mes de abril

Gráfico: Elaboración propia a partir de datos del Registro Único de Víctimas (RUV) - Unidad para las Víctimas - Creado con Datawrapper

El comportamiento de otros indicadores sobre la violencia en los tres municipios estudiados (abandono o despojo forzado de tierras, acto terrorista, delitos contra la libertad y la integridad sexual, desaparición forzada, lesiones personales físicas o emocionales, daños por minas antipersona, pérdida de bienes muebles o inmuebles, secuestro, tortura o vinculación de niños o niñas a grupos armados) sigue la misma lógica de las tres gráficas anteriores. Los datos proporcionados por el Registro Único de Víctimas (RUV) demuestran que hay una disminución evidente de las víctimas por hechos victimizantes que se hace absolutamente notoria a partir de 2016 y que se mantiene al menos hasta

2019. Así, tras un periodo intenso de padecimiento de la violencia en todos sus indicadores (2006-2015), la región vive un momento de seguridad y tranquilidad, a partir de 2016, lo que ha permitido la implementación de proyectos de inversión económica y social promovidos también por una focalización bajo el programa PDET. El mantenimiento de la paz territorial, desde la perspectiva del fin de la violencia para la implementación de programas de desarrollo, se ha demostrado efectivo, pues «ha dejado un impacto positivo en lo político, lo social, lo económico y lo ambiental, pero sobre todo en las comunidades de los municipios priorizados» (Quiroga *et al.*, 2021: 460).

3. La disminución de la violencia como marco de la innovación social y el motor de la inversión

Los datos previos, que indican la casi desaparición de la violencia en el periodo 2016-2019, demuestran que la atención prioritaria recibida por los municipios PDET del sur del Tolima ha promovido transformaciones relevantes en los territorios. Cuando se realizan planes específicos para el desarrollo territorial, al tiempo que la violencia disminuye, se generan mejores condiciones para la puesta en marcha de proyectos productivos, sociales y ambientales. En el caso de los municipios analizados en la región del sur del Tolima, la firma de la paz supuso, por ejemplo, un crecimiento promedio del 52 % en su valor agregado en el periodo 2016-2021, mientras que el aumento del promedio nacional para el mismo indicador se situó en el

37 % para el mismo periodo. El valor agregado, que refleja la participación y el excedente económico de producción que aporta cada municipio al departamento, en este caso el Tolima, demuestra también que el impulso recibido genera un aumento de la importancia que los municipios tienen en el conjunto de la economía regional. Para el caso de todos los municipios del Tolima, los tres casos analizados superan en 20 puntos el promedio departamental y los tres municipios se ubican entre los 15 primeros del Tolima en relación con su crecimiento de valor agregado. Planadas ocupa la décima posición (55 %), Ataco la duodécima (51 %) y Chaparral la decimotercera (50 %), en un censo de 48 municipios.

Evolución del valor agregado en municipios del sur del Tolima (2016-2021)

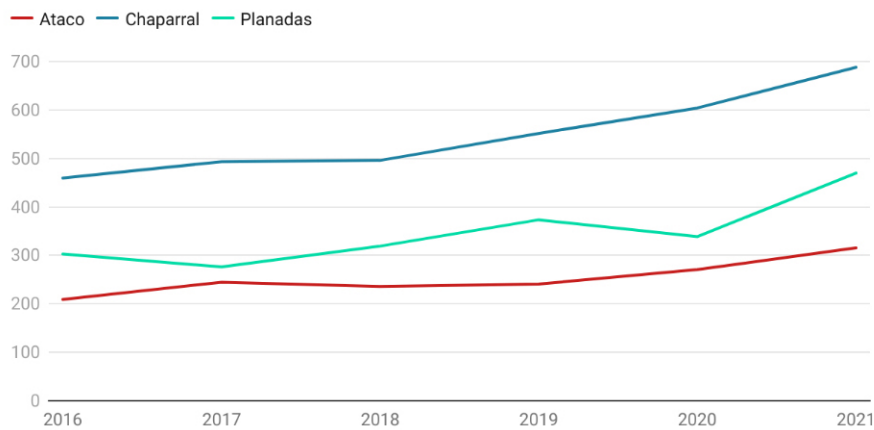

Gráfico: Elaboración propia a partir de datos del DANE. Indicador: Valor agregado por municipio: serie 2011-2021. • Creado con Datawrapper

Al mismo tiempo, de acuerdo con la información del Departamento Nacional de Planeación, (DNP, 2023), en el sur del Tolima se han invertido cerca de 82 millones de euros en el periodo 2012-2022, como fondos adicionales a los presupuestos originales de la región. Este tipo de inversiones ha generado mejores condiciones para la puesta en marcha de proyectos de innovación y emprendimiento social. Así, por ejemplo, se han formalizado títulos de tierras para 1.668 familias campesinas, principalmente en Ataco y Chaparral y, al mismo tiempo, se han restituido 53 predios a antiguos propietarios campesinos. En términos de infraestructura y adecuación de tierras, se han construido (o reparado) alrededor de 200 kilómetros de carreteras en la región y, entre 2018 y 2021, aumentó el porcentaje de hogares con conexión fija a internet, que pasó del 11 % al 16 %.

Las condiciones sanitarias y educativas también mejoraron en los últimos años. Por una parte, se garantizó la cobertura total de la población en materia de salud y, por otra, se alcanzó el 95 % de cobertura neta en educación básica (se dotaron 314 sedes educativas con mobiliario adecuado), aunque siguen siendo escasos los recursos para alcanzar una cifra adecuada en la educación media. En términos

de saneamiento básico, los indicadores son mejores, pero aún insuficientes. Por una parte, la cobertura de alcantarillado aumentó hasta el 55 % en 2021 (en 2018 era del 38,2 %) y por otra, la cobertura en aseo pasó del 19 % en 2020 al 27,7 % en 2021.

En términos económicos y de innovación y creación de proyectos empresariales, el número de créditos aprobados a pequeños productores agrícolas en la región aumentó en 1.894 créditos —se pasó de 3.510 créditos en 2018 a 5.404 créditos en 2021 (DNP, 2023). En este mismo sentido, «entre 2018 y 2021, el valor de créditos aprobados a pequeños productores agrícolas en esta subregión fue de cerca de 30 millones de euros. Este resultado ubica a la subregión como la quinta con mayor cuantía de créditos aprobados a pequeños productores agrícolas entre las 16 subregiones PDET durante el periodo de análisis» (DNP, 2023: 5).

El aumento del acceso a los créditos, las nuevas infraestructuras sumadas a la provisión y restitución de las tierras y las mejores condiciones de acceso a servicios básicos han sido también un aliciente para la iniciativa empresarial en la región, que, de la mano de las condiciones de seguridad, han motivado el espíritu emprendedor en la región. Así, según el DNP

(2023), entre 2018 y 2021, el número de empresas constituidas legalmente en los municipios analizados fue de 1.965. Al mismo tiempo, en la región se han generado 25 proyectos productivos de la Unidad de Restitución de Tierras, asociadas al nuevo uso socioeconómico de predios restituidos a la población víctima del conflicto armado.

Dentro de la ejecución de las políticas específicas de los municipios PDET y con el objetivo de promover el desarrollo de proyectos colectivos impulsados por la comunidad, se contemplaron tres estrategias: el fortalecimiento de la participación comunitaria, el fortalecimiento organizativo municipal/regional y la gestión con enfoque diferencial (etnias y género). Según el Decreto 893 de 2017, los planes municipales para los PDET necesitaban «garantizar la participación de los actores territoriales en la planeación, implementación, seguimiento, y control social de los PDET, aportando a su sostenibilidad e irreversibilidad desde el trabajo conjunto de las comunidades y gobernantes de los territorios» (ART, 2022: 68).

Para fortalecer la participación comunitaria se crearon los grupos motores (GM) municipales, que formaron parte integral de la estrategia de implementación, seguimiento, evaluación y sostenibilidad de los PDET. La Agencia de Renovación del Territorio articuló las propuestas de los GM y promovió la inclusión de sus iniciativas en los planes de desarrollo municipal. Asimismo, a través de formaciones, se fortalecieron las competencias en gobernanza, incidencia y comunicación comunitaria de los participantes en los GM, lo que fomentó la presentación de iniciativas de innovación social y comunitaria por parte de la ciudadanía.

En segunda instancia, la estrategia «Yo me subo a mi PDET» tuvo como objetivo fortalecer las organizaciones de la sociedad civil a través de la implementación de pequeñas iniciativas comunitarias (ART, 2022: 71). Los pequeños proyectos fueron propuestos y ejecutados por organizaciones de mujeres, de jóvenes, las juntas de acción comunal (JAC), los

cabildos indígenas y los consejos comunitarios. Dentro de la estrategia también se propició una formación para potenciar las capacidades organizativas de las organizaciones participantes. Según la Agencia de Renovación del Territorio (ART), las organizaciones pasaron de tener un 55 % de capacidad organizativa a un 86 %. «Además, se logró la formalización legal del 100 % de las organizaciones, se aumentó su capacidad administrativa y financiera en un 21 % y se logró dejar al 94 % de las organizaciones con conocimientos básicos en planeación. Adicionalmente, se llevaron a cabo encuentros regionales de organizaciones y un encuentro nacional de mujeres donde se identificaron buenas prácticas y lecciones aprendidas para continuar con el fortalecimiento de las organizaciones» (ART, 2022: 71). En los encuentros se destacaba que la estrategia contribuía a generar una mayor confianza entre los asociados de las organizaciones y a reactivar el tejido social de las comunidades.

Por último, la gestión con enfoque diferencial (etnias y género) permitió acercar los pequeños proyectos formulados por las comunidades a las condiciones de la población y privilegiar a los grupos históricamente excluidos por razones de etnia (grupos indígenas o población negra) o de género (mujeres y población LGTBIQ+). En el caso del sur del Tolima, de un total de 338 iniciativas PDET, 62 contaban con rutas de implementación activas con relación a etnias específicas. En el caso del género, los PDET contemplaron seis estrategias de implementación: inclusión del enfoque de género en la estrategia nación territorio; enfoque de género en la estructuración de proyectos; alianza con la cooperación internacional; transversalización del enfoque de género en el interior de la ART; creación de los lineamientos para la incorporación del enfoque de género en la implementación de los PDET, y promover la participación de las mujeres rurales en los territorios PDET.

El entramado de acciones y de atención específica recibida en los municipios PDET, en

general, y en el sur del Tolima, en particular, ha propiciado la implementación de proyectos relacionados con la innovación o el emprendimiento social, liderados por la transformación de los ecosistemas productivos con un enfoque respetuoso con el medio ambiente, por la mejora de la infraestructura y la inclusión social de la población, por el fortalecimiento del tejido social y productivo de mujeres campesinas y por la inclusión de tecnologías para el incremento de la productividad agrícola en pobla-

ción vulnerable bajo características sostenibles.

Los datos recogidos por la ART describen, junto con los proyectos de innovación o emprendimiento social, otros proyectos que potencian, en el ámbito contextual y de las infraestructuras, el alcance de los proyectos socioeconómicos que pretenden mejorar las condiciones de la población excluida y vulnerable. La recuperación de vías, la construcción de locales comunitarios o la adecuación de centros educativos son algunos ejemplos de ello.

	Número de proyectos desarrollados o en ejecución	Número de proyectos asociados al emprendimiento o la innovación social	Porcentaje de proyectos de emprendimiento o innovación social	Presupuesto destinado a los proyectos (millones de euros)
Ataco	73	28	38,4 %	42
Chaparral	93	37	39,8 %	48
Planadas	103	40	38,8 %	36
Total	269	105	39 %	126

Número de proyectos desarrollados o en ejecución en los municipios PDET en el sur del Tolima (2018-2023).
Fuente: elaboración propia. Fuente de datos: Agencia de Renovación del Territorio (ART).

El nuevo marco alejado de la violencia ha permitido, para la región del sur del Tolima, el desarrollo de un paquete muy importante de inversión directa para implementar proyectos que cuentan con un alto componente de participación comunitaria. Las inversiones económicas en infraestructura, pero también en el financiamiento de proyectos productivos sostenibles y responsables con la reconstrucción del tejido social, son el escenario adecuado para la creación de proyectos inno-

vadores que impulsan el desarrollo social y económico municipal. Los datos del valor agregado municipal demuestran los logros de los municipios analizados en muy pocos años de recepción prioritaria de inversión. Los dos elementos principales analizados hasta ahora (la disminución de la violencia y la inversión económica prioritaria) son el contexto adecuado para la creación de proyectos de innovación social exitosos desde la población vulnerable, como las mujeres.

4. Las mujeres víctimas como innovadoras de lo social en el sur del Tolima

Estimar el impacto social de un proyecto de innovación social que se desarrolla en contextos de conflicto armado y victimización es un reto conceptual y práctico. Para valorar el alcance que han tenido tres proyectos de innovación social en el contexto del sur del Tolima y bajo el escenario presentado en los apartados anteriores, vale la pena establecer un marco conceptual inicial.

En primer lugar, y tomando como referente el proyecto Germina del Parque Científico de Innovación Social (PCIS) de Uniminuto (Colombia), el impacto social puede entenderse como las transformaciones de largo plazo que experimentan personas, comunidades y territorios como consecuencia de su participación en un proyecto, iniciativa o emprendimiento (Pacheco Duarte *et al.*, 2022). Al mismo tiempo, un proyecto de innovación social se autodefine porque presenta una solución a un problema de una comunidad que no ha sido resuelto con los modelos tradicionales de la ayuda para el desarrollo.

La definición previa plantea la pregunta sobre qué herramientas han sido desarrolladas para medir el impacto de proyectos de innovación social en contextos de conflicto armado. Es un área de estudio y de práctica poco desarrollada, como sí lo está la medición de proyectos de innovación en el ámbito empresarial o de innovación pública. Sin embargo, en la experiencia del PCIS, en decenas de proyectos se han trabajado algunos elementos que ayudan a descifrar cómo medir el impacto de la innovación social como estrategia de construcción de paz local. Estos indicadores dinámicos se aplicarán a tres proyectos liderados por mujeres que han sido víctimas del conflicto armado en el sur del Tolima y que se describen a continuación.

4.1. Un café para la paz

Además de ser lideresa social, Leonoricel Villamil es también el alma de La Leona, la marca

cafetera que impulsó su difunto hijo y que hoy en día gestiona su hija, Laura Enciso Villamil, quien sigue las directrices de la agricultura ecológica para producir café. La familia de Leonoricel cultiva grano de alta calidad, lo recolecta, lo despulpa, lo lava, lo seca, lo almacena y después lo vende directamente al consumidor final, en un Planadas que se ha convertido en uno de los principales municipios productores de café especial del Tolima.

El departamento es el tercer productor de café a escala nacional y uno de los territorios que conforman el «nuevo eje cafetero» de Colombia, junto con el Huila y el Cauca, líderes en la elaboración de café especial en el país. Leonoricel, igual que la mayoría de sus vecinos, presume de tal desarrollo: «Hoy en día este es un territorio de paz, del cual nosotros nos sentimos muy orgullosos. Le decimos el mejor vivero del mundo, y hacemos el mejor café del mundo». Según los datos del Comité de Cafeteros del Tolima, más de 60.000 familias se dedican al cultivo del café en el departamento y para miles de familias en Planadas este es su principal sustento. Un café planaduno 100 % arábigo que tiene un perfil de taza que «se caracteriza por su cuerpo cremoso y acidez cítrica brillante, con notas de naranja, albaricoque y avellanas, así como un postgusto dulce y duradero», tal como se puede leer en los empaques del café de la zona. El sabor cítrico recuerda los albaricoques y naranjos que se erigen entre las matas de café del patio de la finca de Leonoricel, quien destaca el trabajo y el talento de otras compañeras cafeteras.

«Aquí en Gaitania la ganadora de la Taza de la Excelencia en el 2006 fue una mujer, Edith Enciso, en medio del conflicto. No pudo visibilizar su café ni lo pudo mostrar, porque aquí tocaba que estar escondidas y al territorio no podía entrar cualquiera. Las personas tenían horarios que cumplían con temor», recuerda Leonoricel. Pero no fue la única vez que Planadas se alzó con dicho galardón: en 2015,

otra mujer de Gaitania, Astrid Medina Pereira, fue la ganadora de la Taza de la Excelencia, certamen organizado cada año por la Federación Nacional de Cafeteros de Colombia (Fedecafé) y la organización internacional The Alliance for Coffee Excellence. «Mi hijo, con el café La Leona, ganó el octavo lugar en la Copa de la Taza de la Excelencia también en 2015. Fue el cafetero más joven de Colombia en lograrlo». Ese mismo año fue asesinado.

■ 4.2. Agromujervic: campesinas que promueven la transformación social

Yasmín se siente muy orgullosa de haber iniciado la producción de pollo: «De momento tenemos poquitos, alimentarlos es caro». De la modesta cría que tienen, hoy han destinado las gallinas más grandes para preparar un delicioso sancocho. Es el cumpleaños de Rocío. Hace los honores y bendice la mesa, con ese nudo en la garganta de haber transformado todo el entusiasmo en emoción. En un ambiente de júbilo, las amigas comparten sancocho de gallina e inquietudes a partes iguales. «Siempre hay asociaciones donde hay hombres, pero de mujeres hay pocas. Hoy en día las mujeres tenemos más liderazgo que los hombres», dice la cumpleañera. «Nosotras somos mujeres berracas porque afrontamos todo lo que fue la violencia. Vimos morir familiares. Porque en ese tiempo a mí me mataron dos hermanos. Mi familia se fue y la única que quedé acá en el pueblo fui yo», explica, alentadora, Yasmín. «Y de aquí me iré al cementerio», añade entre risas.

El almuerzo juntas es especial para el grupo de veinte compañeras y amigas. Durante la semana se acercan a hacer las labores en la finca que reúne los proyectos productivos de Agromujervic, la asociación de mujeres que les ha permitido trabajar juntas en proyectos relacionados con la producción agropecuaria. Algunos fines de semana se organizan las tareas y se reúnen para comentar todo lo relativo a la producción y a sus vidas. Lo más importante para ellas es que ese día hacen una comida es-

pecial y pasan todo el día en la finca, compartiendo, como dicen, «un día de campo».

Con los platos bien rebañados, empieza a detectarse un fino aroma a café. A la hora del tinto aparecen más personas en el lugar: hijos y maridos de algunas de ellas, amigos del pueblo y de otras asociaciones, y también la profesora Alba Luz, conocida por la labor pedagógica que desenvuelve desde hace años en la Institución Educativa Santiago Pérez. La profesora dice: «La mujer se ha ido empoderando día a día. Ahora, ya la mujer ha comenzado a ser parte de la sociedad, a ser parte del cambio, del desarrollo, de proponer, de tener liderazgo como lo tiene esta asociación. Yo hace rato que las vengo observando cómo trabajan, cómo vinculan la comunidad. Inicialmente tuvieron unas huertas y yo les veía el movimiento. Son mujeres muy trabajadoras y están bajo el lema del desarrollo de la región. Me parece que es un papel bien importante el de la mujer en la sociedad. Que más allá de ser madre de familia, también sea generadora de desarrollo».

Las buenas palabras que acaba de dedicar a las compañeras de mesa despiertan en ellas una alegría conmovedora. Las miradas lo dicen todo: por momentos como estos vale la pena el esfuerzo que hacen por seguir adelante con su proyecto.

■ 4.3. RMCP: la asociación de colectivos de mujeres para emprender en lo social

El impulso dado a Chaparral por los acuerdos de paz y su inclusión como municipios PDET les ha dado a las mujeres del pueblo «una motivación para que su labor en la comunidad también sea distinguida y valorada, han buscado espacios de participación en las políticas de paz para tener incidencia local y plantar el enfoque de género como una prioridad que atravesase sus actividades políticas, económicas y de convivencia» (Moreno Urriaga, 2022).

«Después de los ires y venires a los que las obligaban las condiciones de seguridad en el pueblo, una casa tradicional a un par de cua-

dras del parque principal de Chaparral se convirtió en el punto de encuentro de diferentes mujeres» (Moreno Urriaga, 2022) que empezaron a trabajar juntas para promover el posicionamiento de la mujer como motor de transformación social y económica de la región.

Actualmente, la Red de Mujeres Chaparralunas por la Paz (RMCP) es una asociación que cuenta con veinte años de experiencia en el desarrollo de proyectos de emprendimiento social y que reúne a veinte colectivos de mujeres del sur del Tolima. La RMCP incentiva el desarrollo integral de las mujeres rurales y urbanas de la región, y realiza tareas de acompañamiento y asesoría a comunidades y organizaciones de base campesina, a mujeres, a víctimas de la violencia, a indígenas, a afrodescendientes y a jóvenes. La RMCP, además, promueve un proceso participativo orientado a la defensa de los derechos de las mujeres para la construcción de paz desde la base e impulsa la creación de redes y de alianzas, el fortalecimiento de las comunidades y la gestión de la seguridad. En su experiencia han ejecutado formaciones y capacitaciones a líderes, organizaciones y diferentes grupos poblacionales; han realizado seguimientos a políticas públicas, programas y proyectos públicos y privados; han implementado iniciativas de desarrollo a programas, proyectos y obras para el desarrollo territorial, y han gestionado y ejecutado proyectos de cooperación internacional.

«Por otro lado, las mujeres de la Red también encuentran en la formación académica y capacitación una vía de progreso para ellas, para lograr su independencia económica, pues muchas son madres cabeza de hogar. La meta inicial es que todas puedan terminar sus estudios de bachillerato y, posteriormente, gestionen convenios con el Observatorio de Derechos Humanos de la Universidad del Tolima; con el programa Paz y Región de la Universidad de Ibagué, para hacer cursos, y con el Servicio Nacional de Aprendizaje (Sena), para fortalecer sus habilidades en oficios que les puedan servir de guía para emprender» (Moreno Urriaga, 2022).

4.4. La innovación social de las mujeres a través de indicadores dinámicos

Los casos anteriores, implementados en Ataco, Chaparral y Planadas, pueden evaluarse en función de las competencias de construcción de paz que están siendo fortalecidas a través de los proyectos productivos impulsados y en desarrollo por las comunidades de mujeres que conforman las asociaciones. A partir del marco conceptual Peace Building Competency Framework, desarrollado por O'Connor (2016) para UNICEF, las competencias que implican un alto nivel de innovación social dentro de un proyecto con esta perspectiva son: comunicación interpersonal y expresión; cooperación y trabajo en equipo; identidad y autoestima; empatía y respeto; liderazgo e influencia en otros; esperanza para el futuro y fijación de objetivos; resolución de problemas y gestión de conflictos; pensamiento crítico y toma de decisiones; estrategias para afrontar el estrés y gestionar las emociones, y creatividad e innovación.

El marco conceptual de O'Connor (2016), uno de los más utilizados en las organizaciones internacionales y mayormente aplicado a la formulación y evaluación de programas enfocados a fortalecer las competencias de jóvenes constructores de paz en sus territorios, asocia de forma directa las acciones de las tres iniciativas con la adquisición de las competencias enunciadas. A partir de los proyectos asociativos y productivos descritos, los colectivos de mujeres han adquirido habilidades fundamentales para la mejora de sus condiciones de vida y para el fortalecimiento del tejido social municipal.

La producción de café con proyección internacional (Planadas), la vinculación de un colectivo de mujeres para la cría y comercialización de pollos, cerdos y peces (Ataco) y la construcción de una red integrada y activada por la gran mayoría de asociaciones de mujeres de Chaparral, describen a la perfección el logro de indicadores competenciales que involucran no solamente el desarrollo económico de la región, sino también la incorporación de las mujeres al tejido productivo y asociativo, y la ad-

quisición de nuevas competencias para impulsar su liderazgo social y comunitario.

La aplicación de los indicadores de innovación social de Germina en los proyectos descritos se orienta, a su vez, a tres ejes principales. En primer lugar, de acuerdo con el enfoque de «acción sin daño» (Rodríguez, 2010), el impacto de las acciones de los proyectos puede ser medido a través de indicadores de efecto sobre generación de autonomía, sostenibilidad y liderazgo, y de indicadores de impacto sobre la mejora en áreas de la calidad de vida como la generación de ingresos, el bienestar socioemocional y la prevención de reclutamiento forzado o de hechos victimizantes asociados al conflicto armado. En este sentido, la RMCP, la familia caficultora o Agromujervic, en el desarrollo de sus acciones y a partir de la financiación (sobre todo externa) que han recibido, han logrado fortalecer sus habilidades e incrementar la capacidad de las mujeres en sus territorios para liderar sus propias soluciones a los retos de pobreza, seguridad y conflicto que afrontan.

En segundo lugar, es importante también medir las características que permitirían entender si las acciones de las asociaciones tienen las características propias de una innovación social: que hayan sido ejecutadas con la participación de la comunidad, que sean sostenibles en el tiempo, que sean una solución más eficiente a la existente y que sean escalables (Pacheco Duarte *et al.*, 2022). Para los casos analizados, los tres ejemplos reflejan, con su historia y crecimiento en el tiempo, la capacidad de hacer partícipes a las mujeres en sus proyectos y de ser sostenibles. Para el caso concreto de la RMCP y Agromujervic, por ejemplo, la generación de energía (biogás) mediante biodigestores se ha convertido en un proyecto estratégico de innovación social.

En primera instancia, los biodigestores modifican sustancialmente el impacto que tienen las comunidades sobre el medio ambiente. El impacto es, al menos, de tres tipos. En primer lugar, se transforman las tradicionales formas de cocinar y el uso del fuego para determinadas tareas productivas que implican la tala de árboles en la región. Su sustitución por el

biogás tiene un impacto directo en la conservación del ecosistema de los municipios afectados. En segundo lugar, el biodigestor permite utilizar residuos orgánicos de forma sostenible y evitar que estos mismos desperdicios contaminen fuentes naturales de agua y bosque. El impacto, en este sentido, es también inmediato y está vinculado con una práctica de utilización de los residuos de forma eficiente y ecológica. En tercer lugar, el impacto económico sobre la producción de energía es notorio en las actividades de la Red, pues la generación de biogás es un proceso muy barato que se alimenta de forma natural. En este caso, se reducen los consumos de leña, gas y electricidad asociados a las actividades cotidianas de las comunidades, así como también sus costes de producción para la elaboración de productos agrícolas y artesanales. En último lugar, el biodigestor también fomenta un gran impacto en la promoción de las fincas en las que se han instalado los biodigestores como centros de encuentro colectivo para el desarrollo de reuniones y, en definitiva, para promover las acciones conjuntas de las asociaciones.

En el análisis del costo-beneficio y del valor agregado que generan innovaciones como las presentadas (indicadores ligados a los procesos, resultados e impactos), es fácil demostrar el impacto de la capacidad adicional instalada en la vida cotidiana de la comunidad, así como los cambios en la utilidad marginal originados por la innovación en la productividad económica y ambiental de las asociaciones observadas (Germina, 2022).

Por último, en contextos territoriales de conflicto armado es necesario incorporar a los análisis variables de contexto y de caracterización y también indicadores sobre los retos que han afrontado las comunidades en sus territorios en cuanto a seguridad, reconciliación y acceso a oportunidades para mejorar su calidad de vida. Sobre el particular, el Observatorio de Innovación Social (OIS) del PCIS ha aplicado distintas metodologías utilizando la técnica de la cartografía social a comunidades con retos de construcción de paz y generación de ingresos (OIS, 2022).

El contexto previo de este capítulo da cuenta, precisamente, de las dificultades históricas asociadas a la violencia a las que se han enfrentado las mujeres en el sur del Tolima. La descripción de los problemas de seguridad y la imposibilidad de articular un tejido colectivo o asociativo (prohibido por las amenazas constantes a los y las líderes sociales) son, por tanto, condicionantes que, en el caso de los conflictos armados, pueden reconvertirse en indicadores de impacto en la medi-

ción de proyectos de emprendimiento o innovación social.

Para el caso de los tres proyectos presentados, dentro de un contexto (en los últimos seis años) de reducción de la violencia y de incremento de inversión nacional e internacional, la lista de los impactos sociales, a partir de las propuestas metodológicas del OIS, puede resumirse en la siguiente tabla de indicadores de resultados:

Indicador	Café para la Paz	Agromujervic	RMCP
El proyecto parte de situaciones sociales problemáticas y propone soluciones para afrontarlas/resolverlas	Sí	Sí	Sí
Creación de entidades asociativas con población vulnerable para construir sinergias de acción colectiva	Parcial	Sí	Sí
Generación de espacios de reunión y de integración comunitaria	Parcial	Sí	Sí
Vinculación de la población víctima en los procesos sociales y comunitarios del proyecto	Sí	Sí	Sí
Superación, a través del asociacionismo, de traumas vitales ocasionados por el conflicto	Sí	Sí	Sí
Transmisión de saberes y desarrollo de procesos de capacitación colectivos e individuales	Sí	Sí	Sí
Perspectiva de género para potenciar la participación de la mujer en procesos productivos en sus territorios	Sí	Sí	Sí
Mejora de las condiciones socioeconómicas de las participantes en el proyecto	Sí	Sí	Sí

Indicadores de impactos sociales de los proyectos analizados en el sur del Tolima.
Fuente: Elaboración propia a partir de Germina (2022) y OIS (2022).

Los tres proyectos descritos demuestran con creces que son motores de transformación y de impacto social sobre la vida y sobre el ejercicio de un rol protagonista de las mujeres participantes en las iniciativas. La articulación de proyectos en los que se vincula a mujeres, principalmente campesinas, a redes de asociación y a tejidos productivos genera al menos dos resultados fundamentales para ellas. El primero, la integración de la mujer en procesos colectivos en sociedades histó-

ricamente machistas en las que el rol de la mujer estaba limitado a la finca y a la atención de las necesidades de la familia. El segundo, la participación de la mujer en la generación de ingresos tanto personales/familiares, como municipales, lo que le otorga dos vínculos importantes para ejercer el liderazgo social. En primer término, la posibilidad de tener autonomía económica para la toma de decisiones en su familia y en su propia individualidad como mujer. En segundo lugar, su vinculación

y contribución al parque productivo municipal, lo que la sitúa en un plano de igualdad frente a todos los actores que generan la riqueza e incentivan la economía local desde

una perspectiva de transformación. La mujer pasa a ser (y a reconocerse como) parte integral (y activa) del proceso productivo de su territorio.

---

5. Reflexión final. La paz como la única oportunidad para la innovación social en el sur del Tolima

La intensidad de las acciones relacionadas con la violencia en el sur del Tolima puede ser también analizada a partir de su aparición en la prensa colombiana. El estudio realizado por Tafur *et al.* (2022b) da cuenta de la notoria disminución de la violencia en los años posteriores a la firma del acuerdo (Giraldo-Luque, 2022).

La tendencia entre los años 2009 y 2016 fue de más de 40 noticias publicadas cada año por los medios de comunicación relacionadas con acciones de conflicto (tomas de población, combates, detenciones de guerrilleros, asesinatos de militares, secuestros, etc.) en los municipios del sur del Tolima. En contraste, en el periodo 2017-2019, el número de noticias relacionadas con la violencia en el territorio estudiado fue de menos de 10. Asimismo, en promedio, la presencia de noticias que hablaban de inversión o atención pública en la zona del sur del Tolima fue, para el periodo 2009-2016, de apenas 1,3 noticias por cada 9 piezas relacionadas con la violencia. Una vez firmado el acuerdo, en el periodo 2017-2021, la relación se acercó a 2 noticias de inversión o atención en la zona por cada 3 que hablaban de la violencia. Era una oportunidad para el campo, para el sur del Tolima.

Los datos y la prensa analizada en el informe ponen en evidencia que, a pesar de los avances y de la inversión realizada, el descuido estatal, la falta de garantías para el cumplimiento de los acuerdos de paz en perspectiva

regional, y la ineficacia de la resolución de los problemas básicos de la población campesina empiezan a dar claras señales de reactivación de procesos violentos en la región.

Los indicadores sobre la violencia a la baja en el periodo 2017-2019 invierten la tendencia en 2020 y, sobre todo, en 2021. El análisis realizado demuestra un alarmante incremento de casos de violencia (atribuida tanto a las disidencias de las FARC, como a grupos paramilitares) en varias partes del territorio colombiano, y que se manifiestan con contundencia en el sur del Tolima (Tafur *et al.*, 2022b; Defensoría del Pueblo, 2022). De todas las acciones cometidas por grupos paramilitares entre 2016 y 2022, el periodo 2019-2022 concentra el 83 % de sus acciones. En el caso de las disidencias armadas de las FARC, este porcentaje también es significativo (el 67 % de sus acciones). Los datos en prensa también reafirman la presencia de la violencia en la región: de menos de 10 noticias sobre el conflicto armado publicadas entre 2017 y 2019, para 2020 y 2021 el índice subió nuevamente hasta 33,5 piezas periodísticas por año.

Las circunstancias descritas en las primeras partes de este capítulo son las condiciones básicas para que las iniciativas de la última parte del texto puedan ser posibles. Sin paz no hay proyectos de innovación social posibles porque los requisitos de desarrollo y de integración social necesarios para la mejora de las condiciones económicas y sociales de la pobla-

ción solo pueden garantizarse en un entorno seguro para quienes implementan proyectos. En el caso de las mujeres, este factor es aún más relevante.

Los indicadores de desarrollo regional y de disminución de la violencia deberían ser suficientes para justificar la inversión prioritaria en los municipios PDET en la región y en el país. Sumado a ello, las cifras sobre proyectos desarrollados para la innovación social y la generación de oportunidades productivas municipales (tanto de víctimas como de victimarios del conflicto armado) describen también los factores positivos de la paz desde una perspectiva de transformación municipal y de avance regional.

La voz de las mujeres líderes de proyectos como los expuestos en este capítulo, gestados o fortalecidos a partir de la firma del acuerdo de paz, debería bastar para convencer de la necesidad de la paz y de la obligatoriedad de mantenerla.

Las oportunidades históricas de acabar con una parte importante de la violencia en Colombia no suelen repetirse fácilmente. Por momentos, la opinión de la ciudadanía se forma a partir de marcos emocionales y casos puntuales alimentados por los medios de comunicación y la caja de resonancia de las redes sociales. Pero los elementos objetivos y las decenas de indicadores son los que demuestran la eficacia o el fracaso de una decisión política. Este capítulo demuestra, con datos y ejemplos del territorio, no únicamente la eficacia absoluta del acuerdo de paz para la reducción de la violencia. El estu-

dio indica, sobre todo, que la paz es la única oportunidad para que la violencia no se repita en los territorios rurales que han sufrido históricamente el conflicto armado, y para que los municipios que han sufrido históricamente la violencia puedan avanzar en la disminución de las causas originarias de la misma.

La paz, al mismo tiempo, ha sido también la única oportunidad para que las mujeres, principalmente las víctimas del conflicto armado en el sur del Tolima, tuvieran las condiciones y las garantías mínimas para impulsar, con sus acciones, la construcción del tejido social y productivo de sus territorios.

Las mujeres emprendedoras del sur del Tolima se enfrentan, por tanto, a numerosos desafíos. Entre ellos destacan la falta de acceso a financiamiento, la falta de reconocimiento y apoyo por parte de las autoridades locales y regionales, el retorno de las amenazas por liderar proyectos de mejora social y económica y la persistencia de estereotipos y barreras culturales que limitan su participación en la vida pública y económica.

Para superar estos desafíos, es necesario que se implementen políticas y programas específicos que reconozcan y promuevan el papel de las mujeres en la construcción de paz y el desarrollo económico. Esto incluye la creación de programas de financiamiento y capacitación para mujeres emprendedoras, la promoción de la igualdad de género en la toma de decisiones y la eliminación de barreras culturales y legales que limitan la participación de las mujeres en la vida pública y económica.

Referencias

- AGENCIA DE RENOVACIÓN DEL TERRITORIO (ART). 2022. *Informe de seguimiento a la implementación de los PDET*.
- ALAPE, A. 2004. *Las vidas de Pedro Antonio Marín – Manuel Marulanda Vélez – Tirofijo*. Bogotá: Planeta.

- CAIRO, H.; RÍOS, J. 2019. «Las élites políticas y la paz territorial en Colombia: un análisis de discurso en torno al Acuerdo de Paz». *Revista Española de Ciencia Política*, 50: 91-113. <<https://doi.org/10.21308/recp.50.04>>
- CONSEJO NACIONAL DE POLÍTICA ECONÓMICA Y SOCIAL (CONPES). 2016. Documento Conpes 3867. DANE.
- DEFENSORÍA DEL PUEBLO. 2022. *Alerta Temprana N° 016-2022*. Disponible en: <<https://alertasstg.blob.core.windows.net/alertas/016-22.pdf>>
- DEPARTAMENTO NACIONAL DE PLANEACIÓN (DNP). 2023. Fichas de Programas de Desarrollo con Enfoque Territorial (PDET). Sur del Tolima. Departamento Nacional de Planeación. Disponible en: <<https://terridata.dnp.gov.co/index-app.html#/pdet>>
- GERMINA. 2022. «Germina: Sistema de medición de impacto». PCIS. Uniminuto. Disponible en: <<https://www.uniminuto.edu/germina>>
- GIRALDO-LUQUE, S. 2022. «Las cuentas del proceso de paz: ¿en realidad no sirvió para nada?». *El Comején* (3 de marzo). Disponible en: <<https://elcomejen.com/2022/03/03/las-cuentas-del-proceso-de-paz-en-realidad-no-sirvio-para-nada/>>
- GIRALDO-LUQUE, S.; MACHUCA TÉLLEZ, G.; TAFUR VILLARREAL, A. 2022. *Una teoría sobre el papel de las mujeres víctimas-supervivientes en la paz para Colombia*. Bogotá: Corporación Unificada Nacional de Educación Superior.
- GIRALDO LUQUE, S.; TAFUR VILLAREAL, A.; SIMANCA HERRERA, V. S.; MARTÍNEZ FAGELLA, G.; RODRÍGUEZ GÓMEZ, H.; BULET I LLOPIS, E.; CASAMITJANA GARCÍA, L.; MENESES PALMA, L. V. 2022. *La paz y sus mujeres. Lucha social, reconstrucción comunitaria y empoderamiento del perdón*. Bogotá: Corporación Unificada Nacional de Educación Superior.
- GÓMEZ CORREA, L. V. 2020. *Relación entre las desigualdades de género y la economía del cuidado en entornos rurales en Colombia*. Pontificia Universidad Javeriana. Bogotá. Colombia. Tesis de Maestría en Desarrollo Rural.
- MEDINA GALLEGU, C. 2008. *FARC-EP. Notas para una historia política 1958-2008*. Bogotá: Kimpres.
- MORENO URRIAGA, L. A. 2022. «La unión de las mujeres: símbolo de resistencia y progreso en Chaparral». *El Espectador* (16 de abril). Disponible en: <<https://www.elespectador.com/responsabilidad-social/impacto-mujer/la-union-de-las-mujeres-simbolo-de-resistencia-y-progreso-en-chaparral/>>
- OBSERVATORIO DE INNOVACIÓN SOCIAL (OIS). 2022. Disponible en: <<https://www.uniminuto.edu/pcis/observatorio>>
- O'CONNOR, T. 2016. *Adolescents as peacebuilders toolkit. For program planning and evaluation with the Peacebuilding Competency Framework* [Caja de herramientas para adolescentes constructores de paz]. UNICEF. Disponible en: <<https://www.unicef.org/media/59166/file>>
- PACHECO DUARTE, J. F.; RODRÍGUEZ PUPO, E. S.; GALINDO GÓMEZ, S. F. 2022. *Ruta de innovación social: paso a paso para desarrollar innovaciones sociales* (Documento Técnico 02). Uniminuto – Parque Científico de Innovación Social. Disponible en: <<https://repository.uniminuto.edu/handle/10656/11502>>
- PALACIOS, R. 2021. *Mujeres excombatientes construyendo paz en la cuna de la resistencia: una perspectiva de género en la construcción de paz territorial en el AETCR de Planadas, Tolima*. Bogotá: Pontificia Universidad Javeriana. Grado en Ciencia Política. Trabajo de fin de grado.
- PINILLA-LOAIZA, L. 2023. «Incidencias de la firma de los Acuerdos de Paz en la transformación urbana de Gaitania, Tolima». *Revista B33 Arquitectura y Urbanismo*, 8: 1-12.
- REGISTRO ÚNICO DE VÍCTIMAS (RUV). 2023. Reporte de víctimas. Abril de 2023. Disponible en: <<https://www.unidadvictimas.gov.co/es/registro-unico-de-victimas-ruv/37394>>
- REYES MARTÍNEZ, J. E. 2013. «La zona de consolidación del sur del Tolima. Limitaciones para el desarrollo, oportunidades y potencialidades». *Temas y Reflexiones*, 2: 104-130.

- RODRÍGUEZ PUENTES, A. L. 2010. *El enfoque ético de la acción sin daño. Especialización en acción sin daño y construcción de paz*. Módulo 1.1. Universidad Nacional de Colombia. Disponible en: <<https://www.bivipas.unal.edu.co/bitstream/10720/415/21/D-222-PIUPC-P21-249.pdf>>
- QUIROGA ROJAS, D. E.; JARA OCHOA, J. Y.; CONTRERAS VANEGAS, M. A. 2021. «Análisis del impacto socioeconómico de los primeros 4 años de implementación de los programas de desarrollo con enfoque territorial en Colombia». *Revista Conrado*, 17, S3: 456-461.
- SALAMANCA, M. del P. 2021. «Empoderamiento de la mujer campesina en el sur del Tolima». *Indagare*, 9. <<https://doi.org/10.35707/indagare/907>>
- TAFUR VILLARREAL, A.; SAN EUGENIO VELA, J.; GINESTA PORTET, X.; FERNÁNDEZ ROVIRA, C.; GIRALDO LUQUE, S.; MEJÍA BALDIÓN, A.; MARTÍNEZ, A.; CARRILLO GARCÍA, M.; MOSCO SO VARÓN, M.; FERNÁNDEZ SABOYA, M.; PEÑA, N.; ARTETA DÁVILA, Y. 2022a. «Caracterización socioeconómica documental de la región del sur del Tolima (2000-2020)». *Documentos de Trabajo CERE*, 6. Centro de Estudios Regionales. Universidad del Tolima.
- (2022). «Informe sobre la proyección mediática, en prensa, de los municipios del sur del Tolima». *Documentos de Trabajo CERE*, 9. Centro de Estudios Regionales. Universidad del Tolima.

Fotografías de las mujeres y sus proyectos de innovación social en el sur del Tolima

Fotografía 1: Lideresa, campesina. Leonoricel Villamil reconoce que no es fácil ser lideresa entre una población machista. Imagen: Elena Bulet

Fotografía 2: Planadas, sur del Tolima (Colombia). Zona de cultivo de uno de los mejores cafés de Colombia, Planadas se ha visto afectada por el conflicto armado desde los años cuarenta del siglo XX. Imagen: Elena Bulet

Fotografía 3: Cafetales paternos. Más de 60.000 familias se dedican al cultivo del café en el departamento del Tolima, y para miles de familias en Planadas este es su principal sustento. Imagen: Helena Rodríguez

Fotografía 4: Mujeres de Agomujervic (Ataco). Juntas construyen un proyecto productivo para construir la paz en uno de los municipios del Tolima más golpeados por la violencia. Imagen: Elena Bulet

Fotografía 5: Para Nancy Arias, líder de las mujeres en Chaparral, el miedo y el silencio ya no son una opción. Imagen: Léider Guerrero

Fotografía 6: Las mujeres representantes del barrio de reubicación de víctimas de Santa Helena (Chaparral) denuncian la falta de recursos y el abandono del Estado. Imagen: Elena Bulet

PART II
MONOGRAFIES

---

4. Emprenedoria, innovació i economia social: proposta d'un marc conceptual*

Autoria | Marta-Patricia Aparicio, CREIS – UAB

| David Urbano, Departament d'Empresa i CREIS – UAB

Resum

L'objectiu principal del present capítol és plantejar un marc conceptual d'emprenedoria, innovació i economia social, així com identificar una sèrie d'indicadors de composició o teixit, d'activitat i d'impacte social en l'àmbit de Catalunya. Sobre la base d'una revisió sistemàtica de literatura des de l'enfocament de la teoria institucional, el marc conceptual incorpora les definicions d'emprenedoria social, d'innovació social i d'economia social, així com les variables més rellevants relatives a aquests fenòmens i les seves interrelacions i interdependències. L'anàlisi de la literatura existent mostra, d'una banda, la dificultat de consensuar una definició per a cadascun dels fenòmens analitzats, i de l'altra, la falta de treballs que estudiïn en profunditat les tres dimensions de forma integrada i consistent. Si bé el desenvolupament

d'un marc conceptual d'aquestes característiques és en principi un repte molt ambiciós, aquest document és pioner a mostrar els vasos comunicants entre emprenedoria, innovació i economia social, així com el potencial de la interrelació d'aquests conceptes. Alhora, cal tenir en compte limitacions com la dificultat de trobar l'equilibri entre el que es vol mesurar i el que es pot mesurar amb les fonts d'informació disponibles o els diferents contextos (econòmics, sociopolítics, culturals, etc.) i àmbits d'actuació (local, comarcal i de Catalunya), que forçosament donarien lloc a variacions importants en el disseny d'aquest marc conceptual. En aquest sentit, futures actualitzacions del present document seran necessàries per tal de mantenir la seva vigència i legitimitat, així com anar cobrint possibles limitacions.

* **Agraïments:** L'elaboració d'aquest capítol no hauria estat possible sense el suport de l'Ajuntament de Mollet del Vallès, l'Ajuntament de Sant Cugat del Vallès, el Consell Comarcal del Vallès Occidental, el Consell Comarcal del Vallès Oriental, la Diputació de Barcelona i els Observatoris del Vallès Oriental i Occidental. Volem agrair especialment les aportacions d'Albert del Amor, de l'Ajuntament de Mollet del Vallès, Esther Samon i Marc Cambra, de l'Ajuntament de Sant Cugat del Vallès, Teresa Zamora i Joan Ramon Ostos, del Consell Comarcal del Vallès Occidental, Carme Rodríguez, del Consell Comarcal del Vallès Oriental, Jordi Boixader i David Sánchez, de la Diputació de Barcelona, Núria Maynou, de l'Observatori – Centre d'Estudis del Vallès Oriental, i Enrique Ortega, de l'Observatori – Centre d'Estudis del Vallès Occidental. També volem agrair al Centre de Recerca en Emprenedoria i Innovació Social (CREIS) el seu suport durant el procés d'elaboració del capítol, especialment a Santi Giraldo, Maria Noguera, Hector Sala, Andreu Turró, Hugo Valenzuela i Jordi Verdú. Finalment, David Urbano agraeix el suport financer dels projectes PID2022-141777NB-I00 (Ministeri de Ciència i Innovació) i 2021 SGR 00719 (Departament de Recerca i Universitats de la Generalitat de Catalunya), i d'ICREA sota el programa ICREA Acadèmia.

1. Introducció

L'objectiu principal d'aquest capítol és plantejar un marc conceptual d'emprenedoria, innovació i economia social, així com identificar una sèrie d'indicadors en aquesta temàtica.²⁶

El marc conceptual incorporarà les definicions d'emprenedoria social, d'innovació social i d'economia social, així com les variables més rellevants relatives a aquests fenòmens i les seves interrelacions i interdependències. Un cop delimitat l'abast d'aquest marc conceptual es proposen indicadors de composició o teixit, d'activitat i d'impacte social. Val a dir que, de marcs conceptuals, n'hi pot haver una varietat i diversitat important, depenent de les diferents aproximacions teòriques considerades. En aquest sentit, el marc conceptual presentat en aquest capítol es basa en una revisió sistemàtica de literatura sobre els temes analitzats i l'enfocament de la teoria institucional com a principal referent teòric.

Els indicadors d'activitat d'emprenedoria i innovació social són clau per mesurar quina és la capacitat de les economies de ge-

nerar capital social. Alhora, la monitorització de l'economia social i dels seus agents i components és necessària per entendre la seva activitat i l'impacte social generats. Aquest seguiment també és vital per poder avaluar l'eficiència i l'eficàcia d'intervencions públiques per dinamitzar l'emprenedoria i la innovació social, així com per poder valorar l'estat de desenvolupament de l'economia social en els diferents territoris. Finalment, aquestes mesures també esdevenen importants per atreure nous actors a l'ecosistema de l'economia social (per exemple, el suport financer privat, persones emprenedores i ens socials, voluntariat, etc.) en l'àmbit local, comarcal i de Catalunya.

Després d'aquesta breu introducció, l'estructura del capítol és la següent. En l'apartat 2 es contextualitza l'àmbit de l'emprenedoria, la innovació i l'economia social. En l'apartat 3 es desenvolupa pròpiament el marc conceptual i es presenten els indicadors més rellevants en l'àmbit de Catalunya. Finalment, el darrer apartat tanca el treball amb les conclusions més rellevants.

2. Una mica de context

L'emprenedoria i la innovació social són dos fenòmens que es desenvolupen generalment en el context de l'anomenat tercer sector o economia social com a resposta a necessitats socials que no han estat pròpiament satisfetes per ens

públics o privats (Austin *et al.* 2006, p. 2; Urbano *et al.* 2010). Tot i que ens podem remuntar més d'un segle enrere per observar les primeres evidències d'emprenedoria social (Dart, 2004), les contribucions acadèmiques més re-

²⁶ El capítol es desenvolupa en el context de la Càtedra en Emprenedoria i Innovació Social, adscrita al Centre d'Estudis i Recerca en Emprenedoria i Innovació Social (CREIS) (<https://espainnova.uab.cat/creis>) de la UAB. Una de les finalitats principals de la Càtedra és contribuir a l'àmbit de l'emprenedoria, la innovació i l'economia social, també des de la perspectiva teòrica. En aquest sentit, a part del marc conceptual plantejat en aquest capítol, un grup de treball de la Comissió Mixta de la Càtedra està desenvolupant, en col·laboració amb el CREIS, un visor digital integrat d'indicadors d'emprenedoria, innovació i economia social a Catalunya. Aquesta eina visual es basa en dades recollides pels observatoris del Vallès Occidental i Oriental, la Diputació de Barcelona i altres agents representatius de l'economia social i solidària (com, per exemple: Xarxa d'Economia Solidària [XES], Xarxa d'Observatoris del Desenvolupament Econòmic Local [XODEL], Acció, etc.) i va incorporant de forma progressiva els indicadors d'EEIS en l'àmbit local, comarcal i de Catalunya.

llevants s'han produït en les darreres dècades (Phillips *et al.*, 2015). De la mateixa manera, l'economia social com a disciplina comença a prendre força sobretot a partir de la crisi econòmica de 2008 promoguda per iniciatives públiques i privades (Fuentes i Valenzuela-García, 2019) que veuen el potencial d'aquest model econòmic alternatiu per fer front als reptes que segurament ja no podrà assolir la suposada fallida economia del benestar (Pérez de Mendiguren *et al.*, 2009; Austin *et al.*, 2006). Per exemple, la importància i el paper de les empreses de l'economia social i solidària²⁷ (ESS) s'ha posat en relleu amb la crisi de la COVID-19 per fer front a situacions tan desfavorables com una pandèmia amb el desplegament dels seus actors per a la producció i proveïment de material sanitari, assistència a segments de la societat més necessitats i classes virtuals, entre d'altres.

La majoria d'entitats/organitzacions de l'ESS tenen una dimensió empresarial important i contribueixen a la generació de creixement econòmic i generació de llocs de treball sostenibles (CE, 2021). Per exemple, l'ESS suposà més del 2,8 % del PIB català el 2013 i un 7 % del PIB de la ciutat de Barcelona el 2015 (Fernández i Miró, 2016); va aplegar 4.442 iniciatives socioeconòmiques a la Ciutat Comtal el 2018 i va contractar prop de 53.000 persones abans de la crisi pandèmica (Ajuntament de Barcelona, 2022).

La definició clàssica d'economia social inclou quatre tipus d'entitats proveïdores de béns i serveis a la societat en general: cooperatives, mútues, associacions i fundacions (CE, 2021). De tota manera, val a dir que les entitats que componen l'economia social han evolucionat en el temps vers estructures organitzatives que van més enllà del sector sense afany de lucre, com ara el model d'afany de lucre, el públic o l'híbrid. Cal destacar en aquest sentit els models híbrids on conflueixen característiques dels sectors esmentats (afany de lucre, públic i privat) i que donen lloc a una varietat d'estructures empresarials i formes legals

que combinen objectius econòmics i socials, de manera explícita o implícita, traspasant els límits d'aquestes fronteres sectorials (Neck *et al.*, 2009). Alhora, el fet que aquestes organitzacions puguin tenir diferents formes legals en dificulta el seguiment.

Així doncs, avui dia també formen part de l'economia social les empreses socials, seguint els mateixos principis de les entitats esmentades, en major o menor grau, i adoptant diferents formes legals. En principi, la futura llei d'ESS a Catalunya preveu la creació d'un procés de reconeixement i acreditació com a ESS que donarà lloc a un registre d'ESS que facilitarà la visibilitat d'aquestes entitats (Generalitat de Catalunya, 2020). Quant a regulacions, Espanya va ser el primer país de la Unió Europea que va adaptar una llei nacional de l'economia social l'any 2011, seguit d'una estratègia nacional (2015) que es va actualitzar l'any 2017 (OCDE, 2020). La llei de 2011 va establir un marc legal general específic per a les organitzacions socials que els va donar visibilitat i en va promoure el reconeixement legal, a més de formar part de l'agenda de govern (OCDE, 2020). L'abril de 2023, el Consell de Ministres va signar l'avantprojecte de Llei integral de l'economia social, juntament amb l'Estratègia espanyola de l'economia social 2023-2027. L'objectiu d'aquesta nova normativa és dotar de dinamisme, visibilitat i consolidació el model productiu de l'economia social (Suport Tercer Sector Econòmic, 2023). A Catalunya, l'aprovació de la memòria preliminar de l'Avantprojecte de llei d'economia social i solidària (2021), que actualment es troba en la fase d'audiència i informació pública, suposa un pas ferm en aquesta línia per donar resposta als reptes de l'economia social i solidària amb un marc jurídic de l'ESS i mesures de foment, promoció i reconeixement d'aquest fenomen econòmic i social. En l'àmbit local, cal destacar que els models de negoci d'economia social aporten valor a les economies locals i a les seves societats en pro-

²⁷ Tal com es comenta més endavant, economia social i economia solidària s'utilitzaran indistintament al llarg d'aquest document.

more la inclusió, la resiliència i la sostenibilitat (CE, 2021).

L'ecosistema emprenedor social de Catalunya aplega prop de tres-centes empreses socials, la majoria de les quals tenen més de deu anys de vida i són proveïdores de serveis (70 %) (Acció, 2018).

El 56 % d'aquestes empreses ingressa menys de 500.000 € l'any i es tracta d'un sector predominantment femení (68,9 %) (Acció, 2018). Alguns exemples il·lustratius d'empreses socials catalanes són la Fundació Formació i Treball, L'Olivera, Dona Kolors o La Fageda, entre d'altres (Acció, 2018). Només un 12,5 % d'empreses socials són de nova creació, fet que suggereix la necessitat de reforçar l'ecosistema emprenedor social amb agents i eines que promoguin el naixement d'aquestes empreses i donin suport a la seva activitat i creixement. En aquest sentit, cal destacar organitzacions com Ship2B o Tàndem Social, que amb els seus programes d'acompanyament, acceleració i eines de finançament per a empreses emergents (*start-ups*) innovadores, fomenten l'emprenedoria social i la dinamització d'aquest ecosistema. Les empreses emergents i les empreses emergents en expansió (*scale-ups*) no explícitament socials, també podrien considerar-se part de l'ecosistema emprenedor social a Catalunya tenint en compte que la seva activitat econòmica pot tenir impacte social (Neck *et al.*, 2009; Ferri i Urbano, 2017), sigui de forma directa o indirecta. Un exemple de resultats socials directes serien les noves empreses innovadores que operen en els sectors emergents de les tecnologies energètiques verdes, les tecnologies de la salut, la mobilitat sostenible, etc. (Startup Hub Catalonia, 2022). Els resultats socials indirectes d'altres *start-ups* i *scale-ups* a Catalunya es materialit-

zen amb la generació de llocs de treball i creixement econòmic generat, la qual cosa augmenta la riquesa de les economies, el progrés i el benestar social (Shane i Venkataraman, 2000). Per exemple, el directori Startup Hub Barcelona & Catalunya, el més representatiu a Catalunya, va identificar un total de 2.022 *start-ups* i *scale-ups* a Catalunya el 2022 (Acció, 2023), que van donar ocupació a més de 19.000 persones i van generar una facturació de 1.700 milions d'euros. El 58,8 % de les *start-ups* s'ha creat en els darrers cinc anys i van captar un volum d'inversió de 1.653 milions d'euros el 2022, una fita històrica en comparació amb els anys anteriors. Alhora, el 70 % d'aquestes empreses va facturar menys de 500.000 euros el 2022 (Acció, 2023) en deu sectors diferents liderats per AI & Big Data (33,2 %), Cloud & Edge Computing (11,5 %), IoT & Sensors (8,1 %) o Automation (7,5 %), entre d'altres. És important destacar que, d'una mostra de 452 empreses, el 34 % d'aquestes *start-ups* afirmen dur a terme iniciatives per prioritzar la sostenibilitat a les seves empreses el 2022, fet que denota un aspecte híbrid pel que fa a la tipologia empresarial (Neck *et al.*, 2009), ja que combinen característiques d'una empresa tradicional amb actituds properes a les de l'empresa social. D'altra banda, la representació de la dona als equips fundadors (20 %) encara ha de recórrer un llarg camí per assolir les fites de les empreses explícitament socials. Adevinta, TappWater, Celestia Aerospace, SL, Glovo, Wallbox o Housify són alguns exemples de *start-ups*, *scale-ups* i unicorns rellevants al territori català (Acció, 2023), tot i que la majoria clarament no pertanyents a l'àmbit de l'emprenedoria, la innovació i l'economia social.

3. Marc conceptual d'emprenedoria, innovació i economia social

3.1. Emprenedoria social

Si bé moltes pràctiques d'emprenedoria social (ES) daten del segle XIX, el terme d'emprenedoria social no pren força a Europa fins a mitjans dels anys noranta (Defourny i Nyssens 2013) amb la formació de la xarxa de recerca europea EMES (1996), culminació del projecte de recerca de quinze països de la UE per estudiar i comparar «l'emergència de l'empresa social» als seus països (Defourny i Nyssens, 2013). L'ES descriu en essència el treball i l'estructura de comunitats, voluntariat i organitzacions públiques i privades que treballen per solucionar problemes socials (Urbano *et al.*, 2010; Phillips *et al.*, 2015).

Tot i que es podria dir que la recerca en emprenedoria social es troba en un estat madur, encara no existeix avui dia una definició consensuada del concepte. Malgrat això, sí que hi ha acord en les característiques clau sobre aquest fenomen (vegeu la taula 1): (i) orientació en la resolució de problemes socials, (ii) creació de valor social, i (iii) transformació social. L'ES té un enfocament clar en la solució a problemes socials encara no satisfets per altres ens públics o privats (Austin *et al.*, 2006, p. 2; Urbano *et al.*, 2010). D'altra banda, la prioritat d'aquest tipus d'emprenedoria és la promoció del valor social per sobre del benefici econòmic (Zahra *et al.*, 2009, Mair i Martí, 2006). Alhora, les empreses socials són catalitzadores de la transformació social, resultat de la seva capacitat emprenedora combinada amb l'ús d'innova-

ció social (Zahra *et al.*, 2009, Austin *et al.*, 2006, p. 2; Mair i Martí, 2006, p. 40) per abordar necessitats socials. Finalment, la literatura també relaciona l'ES amb l'emprenedoria sostenible²⁸ (Dean i McMullen, 2007; Maaßen, Rovira i Urbano, 2023; Muñoz i Cohen, 2018; Nicholls, 2008). De fet, Nicholls proposa l'ES com a part de l'emprenedoria sostenible i es refereix a l'ES com un terme paraigua utilitzat per un ampli ventall de pràctiques innovadores i internacionals en l'àmbit social i mediambiental. Així doncs, en aquest capítol utilitzarem la definició d'ES d'Austin *et al.* (2006): «Activitat innovadora creadora de valor social que es pot donar dins o entre entitats sense afany de lucre, negocis o sectors governamentals». Tal com ja s'ha comentat anteriorment, cal destacar en aquesta i altres definicions (Urbano *et al.*, 2010) que una empresa social pot tenir l'origen en diverses estructures o models organitzatius diferents: sense afany de lucre, amb afany de lucre, públic i híbrid.

En aquest sentit, quan parlem de model híbrid en l'ES ens referim al resultat de la fusió d'algunes de les característiques d'organitzacions sense afany de lucre, organitzacions públiques i aquelles pròpies de les organitzacions amb afany de lucre, la qual cosa dona lloc a un nou model organitzatiu que persegueix tant objectius socials com econòmics o, dit d'una altra manera, l'equilibri entre els objectius socials i econòmics (Gupta *et al.*, 2020; Neck *et al.*, 2009) i en diferents graus.

²⁸ Tot i que l'emprenedoria sostenible és un concepte estretament relacionat amb l'emprenedoria social, en el marc conceptual presentat en aquest capítol no es desenvoluparà en profunditat.

Autors/es	Definició d'emprenedoria social	Èmfasi
Urbano <i>et al.</i> (2010)	Les empreses socials fusionen la consecució de béns socials públics amb eines i tècniques alineades de mercat de les organitzacions amb afany de lucre.	Aspecte híbrid de l'ES
Zahra <i>et al.</i> (2009)	Activitats i processos duts a terme per descobrir, definir i explotar oportunitats de cara a propiciar el benestar social mitjançant la creació de noves empreses o gestionant organitzacions existents de manera innovadora.	Objectiu i component innovadors
Certo i Miller (2008)	Individus i entitats empresarials compromesos en activitats emprenedores específicament amb un objectiu social.	Actors i objectiu social
Mair i Martí (2006)	Procés que implica l'ús de la innovació i la combinació de recursos per perseguir oportunitats que catalitzen canvis socials i/o satisfan necessitats socials.	Procés i resultats
Mair i Martí (2006)	Procés que resulta de la interacció continuada entre emprenedors socials i el context en el qual es desenvolupen les seves activitats.	Relacions entre actors i el seu context
Austin <i>et al.</i> (2006)	Fenomen l'objectiu central del qual és el problema social que s'ha de satisfer. Activitat innovadora creadora de valor social que es pot donar dins o entre entitats sense afany de lucre, negocis o sectors governamentals.	Objectiu, aspecte innovador i actors

Taula 1. Definicions d'emprenedoria social (ES).
Elaboració pròpia.

3.2. Innovació social

La innovació social (IS) sorgeix com a disciplina específica d'interès a principis dels anys vuitanta del segle passat (Defourny i Nyssens, 2008, 2013; Bund *et al.*, 2015) i pren força als anys noranta de la mà de l'ES, que es considera el vehicle natural de la IS (Defourny i Nyssens, 2013).

El concepte d'innovació social, tal com passa amb el d'ES, no s'ha arribat a consensuar en una única definició (vegeu la taula 2), fet que fa difícil delimitar-ne el significat (Mulgan, 2012). The Young Foundation (2012) en el context del programa TEPSIE²⁹ finançat per la

Unió Europea proposa una definició que integra els elements comuns d'aquestes accepcions: «Innovació social es refereix a noves solucions (productes, serveis, models, mercats, processos, etc.) que de manera simultània aborden una necessitat social (de manera més eficient que les solucions existents) i donen lloc a noves o millors capacitats i relacions o a un millor ús dels actius i recursos. En altres paraules, la innovació social és positiva tant per a la societat en termes generals, com per millorar la capacitat de la societat per actuar». Aquesta és la definició d'innovació social que utilitzarem en aquest capítol.

²⁹ TEPSIE és l'acrònim de The Theoretical, Empirical and Policy Foundations for Building Social Innovation in Europe. El projecte TEPSIE és una col·laboració de recerca entre sis entitats europees dirigides per l'Institut Tecnològic Danès i The Young Foundation i es va executar entre 2012 i 2015.

Autors/es	Definició d'innovació social (IS)	Èmfasi
The Young Foundation (2012)	Innovacions socials són noves solucions (productes, serveis, models, mercats, processos, etc.) que de manera simultània aborden una necessitat social (de manera més eficient que les solucions existents) i donen lloc a noves o millors capacitats i relacions o a un millor ús dels actius i recursos. En altres paraules, les innovacions socials són bones alhora per a la societat i per millorar la capacitat de la societat per actuar.	Solució, capacitats i valor social
Bouchard (2012)	Intervenció iniciada per actors socials per respondre a una aspiració, assolir necessitats específiques, oferir una solució o aprofitar una oportunitat per a l'acció de cara a modificar relacions socials, transformar un marc d'acció o proposar noves orientacions culturals.	Acció social, aspecte transformador
Ziegler (2010)	Innovació social té a veure amb dur a terme una nova combinació de capacitats.	Capacitats
Phills, Deiglmeier i Miller (2008)	Una solució nova a un problema social que és més efectiva o eficient que solucions existents i per la qual el valor creat reverteix a la societat en general més que als individus privats.	Solució, valor social (la més citada)
Mulgan (2006)	Activitats innovadores i serveis motivats per l'objectiu de satisfer una necessitat social.	Procés i objectius socials

Taula 2. Definicions d'innovació social (IS).
Elaboració pròpia.

3.2.1. Elements distintius i dimensions de la IS

La IS no és un fenomen aïllat, sinó més aviat un procés interactiu conformat pel coneixement col·lectiu compartit entre una sèrie d'actors que influeixen en el desenvolupament en determinades àrees per satisfer una necessitat social o promoure desenvolupament social (Phillips *et al.*, 2015). Defourny i Nyssens (2013) estableixen tres trets característics en el fenomen de la IS: (i) La satisfacció de necessitats humanes, (ii) les relacions humanes entre diferents grups socials en particular i (iii) l'empoderament de les persones per satisfer les seves necessitats.

Pel que fa a les dimensions de l'IS, en l'àmbit local la IS se sosté en dos pilars estretament relacionats (Defourny i Nyssens, 2008 i 2013): la innovació organitzativa i la innovació en el sentit d'economia social. El primer pilar té a veure amb aspectes interns d'aquestes organitzacions (innovació en relacions socials, governança o empoderament). El segon pilar s'enfoca en la satisfacció de diverses necessitats socials com a resultat de les interaccions que

tenen els diferents actors que operen en els sistemes d'innovació social. Per tant, l'IS transcedeix l'empresa social o els seus processos vers els sistemes d'innovació social, i l'aprenentatge interactiu i col·lectiu generat al seu si esdevé un dels seus motors.

3.2.2. Vincle amb l'ES

La identificació d'una oportunitat que pot solucionar un problema social sembla el vincle natural entre l'emprenedoria i la innovació social (Phillips *et al.*, 2015), tal com ho evidencia l'enfocament de la recerca en aquests fenòmens vers la missió social i l'oportunitat (Phillips *et al.*, 2015). Per exemple, la missió d'Ashoka (1980) se centra en la recerca i el suport a emprenedors/es socials que «disposen de solucions innovadores a problemes socials i del potencial de canviar patrons en la societat». D'altra banda, el rol de la innovació ocupa un espai privilegiat a l'ES, entenent que els/les emprenedors/es socials actuen com a agents de canvi en involucrar-se en un procés de transformació continu que combina inno-

vació, adaptació i aprenentatge (Certo i Miller, 2008).

— 3.3. Economia social (ESS)

Els orígens de l'economia social a Catalunya daten del segle XIX amb l'aparició de les primeres cooperatives i associacions, però fins als anys setanta del segle passat el terme no va ressorgir a Europa com a conseqüència de la crisi econòmica i de la incapacitat dels països per fer front a les necessitats socials derivades de la davallada econòmica (Pérez de Mendiguren *et al.*, 2009). Actualment, l'economia social té un pes cada cop més important tant pel que fa a l'economia com pel que fa a la societat.

3.3.1. Concepte

Dash i Miller (2014 i 2010) defineixen l'economia social (ESS) com una estratègia econòmica alternativa capaç de desafiar el poder del capital com una forma de resistència política a la dominació neoliberal. En aquest sentit, l'ESS prioritza l'ús i la creació de valor social en un ampli ventall de temàtiques tals com l'educació, la salut, l'habitatge, la política, la cultura i l'esport, en contrast amb la lògica capitalista que dona prioritat al capital financer (Jessop *et al.*, 2013).

L'ESS, altrament anomenada tercer sector, integra dinàmiques emprenedores que contribueixen amb solucions innovadores a necessitats de la societat que no han estat sa-

tisfetes per empreses privades o ens públics (Defourny i Nyssens, 2013). També unifica diferents perspectives de l'economia alternativa, com ara l'economia solidària, centrada en el debat sobre la transformació social, la construcció de models alternatius d'economia o maneres de combatre la pobresa i l'exclusió social o de gènere, entre d'altres. Per tant, l'economia solidària es pot entendre com una part de l'economia social i, en aquest sentit, economia social i economia social i solidària són dos conceptes que descriuen un únic fenomen i que s'utilitzaran indistintament al llarg d'aquest document. L'ESS és, doncs, un fenomen complex i amb diferents dinàmiques: econòmiques, sociopolítiques, culturals i mediambientals, que constitueixen un projecte de vida (AESCAT, 2021). L'ESS tampoc no s'escapa de la manca de consens a l'hora d'emmarcar-se en una definició, tal com pot observar-se a la taula 3.

Així doncs, l'ESS es defineix des de dues perspectives: (i) com l'entorn en el qual tenen lloc una sèrie de dinàmiques (organitzatives, de recursos, polítiques, d'emprenedoria i innovació, de clima social, etc.) conduents a afavorir i promoure la transformació social i (ii) com l'agregació de les entitats que la componen (cooperatives, mutualitats, associacions, confraries, etc.) (Jessop *et al.*, 2013, Defourny i Nyssens, 2013). Tot i haver-hi divergències, la importància de les persones i els objectius centrats en les necessitats socials per sobre dels purament econòmics són els trets comuns més rellevants de la majoria de definicions.

Autors/es	Definició d'economia social	Èmfasi
Ajuntament de Barcelona (2018)	L'economia social i solidària és el conjunt d'iniciatives socioeconòmiques, formals o informals, individuals o col·lectives, que prioritzen la satisfacció de les necessitats de les persones per sobre del lucre. També es caracteritzen perquè són independents respecte dels poders públics, actuen orientades per valors com l'equitat, la solidaritat, la sostenibilitat, la participació, la inclusió i el compromís amb la comunitat, i també són promotores de canvi social.	Economia alternativa
Novillo (2015)	L'ESS posa al centre de l'economia el benestar de les persones i situa els recursos, la riquesa, la producció i el consum com a mers mitjans per aconseguir tal fita.	Economia alternativa
Diputació de Barcelona (2014)	S'anomena economia social el conjunt d'activitats econòmiques i empresarials que en l'àmbit privat porten a terme aquelles entitats que, d'acord amb els principis recollits a l'article 4, ³⁰ persegueixen o bé l'interès col·lectiu dels seus integrants, o bé l'interès general econòmic o social, o tots dos alhora, incloent-hi les iniciatives sociocomunitàries (grups de consum agroecològic, mercats d'intercanvi, bancs de temps, horts urbans i comunitaris, i també la gestió ciutadana i comunitària d'equipaments públics) i excloent-ne aquelles associacions o fundacions que no actuen en els sectors d'activitat propis del tercer sector social, agroecològic, cultural, de finances ètiques o sociocomunitàries.	Economia alternativa
Xarxa d'Economia Social de Catalunya (XES, 2014) Art.2 Proposta de llei d'economia social i solidària	Economia social i solidària és el conjunt d'iniciatives socioeconòmiques els membres de les quals, de forma associativa, cooperativa, col·lectiva o individual, creen, organitzen i desenvolupen democràticament i sense que necessàriament tinguin afany de lucre processos de producció, d'intercanvi, de gestió, de distribució d'excedent, de moneda, de consum i de finançament de béns i serveis per satisfer necessitats. Promouen relacions de solidaritat, cooperació, donació, reciprocitat i autogestió; defensen els béns comuns naturals i culturals i la transformació igualitària de l'economia i la societat amb la finalitat del bon viure i la sostenibilitat i la reproducció de la vida del conjunt de la població.	Economia alternativa
Dash (2014) i Miller (2010)	Estratègia econòmica alternativa capaç de desafiar el poder del capital com a forma de resistència política al domini neoliberal.	Economia alternativa
Coraggio, J. L. (2011)	Sistema de processos de producció, distribució i circulació que, mitjançant principis, institucions i pràctiques, en cada moment històric organitzen les comunitats i societats per obtenir les bases materials de resolució de necessitats i desitjos legítims de tots els seus membres, actuals i de generacions futures, de manera que permeten la reproducció i el desenvolupament de la vida sostenint els equilibris psíquics i interpersonals entre comunitats i la natura.	Economia alternativa
Consell Econòmic i Social Europeu (CESE) Chaves i Monzón (2006)	Entitats els principis de les quals recauen en la primacia de les persones, en un objectiu social i o mediambiental per sobre dels beneficis, en la reinversió de la majoria de beneficis i excedents per dur a terme activitats per l'interès dels seus membres/usuaris (interès col·lectiu) o de la societat en conjunt (interès general), així com en una governança democràtica i participativa.	Tercer sector, agregació d'entitats

Taula 3. Definicions d'economia social i solidària
Elaboració pròpia

Per exemple, el Pla d'acció de l'economia social de la Unió Europea (2021) defineix com a economia social totes aquelles entitats que comparteixin els principis i característiques següents: «La primacia de les persones així com un objectiu social i o mediambiental per sobre dels beneficis, la reinversió de la majoria de beneficis i excedents dedicada a dur a ter-

me activitats per l'interès dels seus membres/usuaris («interès col·lectiu») o de la societat en conjunt («interès general»), així com una governança democràtica i participativa». L'economia social inclou una sèrie d'entitats amb models organitzacionals i negocis diferents (Comissió Europea, 2021). Aquestes organitzacions operen en un ampli ventall de sector

30 Article 4 de la Llei 4/2011 d'Economia Social.

econòmics: agricultura, pesca, construcció, reutilització i reparacions, finances i assegurances, gestió de residus, al detall i a l'engròs, o en activitats tècniques, professionals, científiques o de la salut i de l'educació, entre d'altres (Comissió Europea, 2021). Però l'ESS no es pot reduir al resultat de l'agregació de l'activitat d'entitats o empreses socials. Si bé l'empresa social és clau per al desenvolupament de l'economia social, aquest no és l'únic agent dinamitzador d'aquest fenomen. En una ESS també es donen dinàmiques amb potencial transformador en vincular-se pràctiques socials a l'esfera econòmica, política i social (Jessop *et al.*, 2013). Per exemple, el paper de les entitats públiques per catalitzar l'economia i la innovació social cobra un pes importantíssim amb l'establiment de polítiques i marcs reguladors per donar forma als objectius i les pràctiques iniciades per aquestes organitzacions (Defourny i Nyssens, 2008 i 2013). Aquest enfocament molt més ampli, propi de la definició d'una economia alternativa a l'economia capitalista, es plasma en les definicions de Coraggio (2011), Dash (2014), Miller (2010), Vinocur *et al.* (2018), la XES (2014), la Diputació de Barcelona (2014) i l'Ajuntament de Barcelona (2018). En aquest sentit, la definició de Coraggio és holística perquè inclou altres conceptes, com per exemple l'economia circular, un sistema de processos de producció innovador alternatiu amb un poder catalitzador vers la sostenibilitat global (Herrero *et al.*, 2020), i a més perquè incorpora la dimensió temporal que dona continuïtat i dinamisme al fenomen. Per tant, aquesta és la definició d'ESS que s'utilitzarà en el context del CREIS: «El sistema de processos de producció, distribució i circulació que, mitjançant principis, institucions i pràctiques, en cada moment històric organitzen les comunitats i societats per obtenir les bases materials de resolució de necessitats i desitjos legítims de tots els seus membres, actuals i de generacions futures, de manera que permeten la reproducció i el desenvolupament de la vida sostenint els equilibris psíquics i interpersonalment entre comunitats i amb la natura».

En conclusió, l'ESS té com a darrer objectiu la reorganització de l'economia en contextos espai-temporals específics orientats a generar valor social i sostenibilitat com a alternativa a la lògica capitalista (Jessop i Moulaert, 2013), on els interessos comuns presents i futurs s'anteposen als interessos individuals i on les persones ocupen un espai central indiscutible per sobre de tot.

■ 3.4. Marc conceptual: empenedoria, innovació i economia social

Hi ha dues consideracions clau que s'han tingut en compte en el disseny d'aquest marc conceptual: la primera té a veure amb el dinamisme dels fenòmens analitzats, que implica l'establiment d'un procés iteratiu per entendre'n l'origen i el desenvolupament en diferents contextos. El segon es refereix als aspectes contextuais que configuren l'ESS en un espai i un moment determinats. En aquest capítol es presenta el marc conceptual relatiu a aquests fenòmens en general en un context local, considerant també les característiques econòmiques, històriques, sociopolítiques i institucionals (entenent l'entorn institucional com les regles de joc que orienten i modelen l'empenedoria, la innovació i l'economia social i que es distingeixen entre institucions formals —reglaments, normatives per escrit, etc.— i les institucions informals —actituds, tradicions, valors culturals, etc.) (Urbano *et al.*, 2019)— corresponents a cada territori i que s'articulen entre els diferents agents implicats.

La figura 1 descriu l'ES, la IS i l'ESS, així com les seves interrelacions i el resultat d'aquestes. Fent una ullada a l'ES podem observar que la seva actuació se centra en tres dimensions —l'econòmica, la social i la de governança participativa—, que alhora es descomponen en nou indicadors. D'una banda, les empreses socials tenen l'objectiu de proveir béns o serveis al seus membres assumint el risc inherent de dur a terme les seves activitats

i contractant una part dels seus treballadors (Defourny, 2000). La dimensió social es basa en un enfocament clar i explícit a satisfer necessitats socials d'una comunitat o grup de persones específic, resultat d'una iniciativa col·lectiva de ciutadans i organitzacions de la societat civil on existeix una clara primacia de les persones i el treball per sobre del capital en la distribució de beneficis, que acostuma a ser limitada (Defourny, 2000). Les regles de governança componen la tercera dimensió d'aquestes organitzacions, centrada en un alt grau d'autonomia, decisions que es prenen de manera democràtica seguint el principi «un membre, un vot» i on els diferents grups d'interès participen i es troben representats d'una manera o d'una altra en els processos de decisions.

Aquestes dimensions i el pes de cadascuna donaran forma a organitzacions socials amb estructura, recursos, capacitats i competències propis.

Tal com ja s'ha assenyalat anteriorment (secció 3.2.), l'ES traspasa els límits de l'emprenedor individual per incloure-hi organitzacions noves (per exemple, empreses emergents socials innovadores) o existents, amb o sense afany de lucre, ciutadans, voluntaris, usuaris, col·lectius o altres ens públics i privats.

El context institucional (institucions formals i informals) i la interacció entre els seus actors en aquest àmbit també són un aspecte fonamental per al naixement i la proliferació de les ES. Per exemple, la participació dels ciutadans en organitzacions socials, sigui de manera activa o inactiva, afavoreix la creació d'aquestes empreses (Ferri i Urbano, 2017). Altres factors, com ara la despesa pública, són estadísticament significatius per explicar aquest fenomen, però sembla que influeixen de manera negativa en l'activitat social emprenedora (Ferri i Urbano, 2017).

Per la seva banda, la IS té dues dimensions rellevants: la primera és la satisfacció de les necessitats humanes en sentit ampli. La segona, anomenada innovació organitzativa, té a veure amb les dinàmiques innovadores que es

poden donar com a resultat de la relació entre diferents actors (usuaris, treballadors, voluntaris...) en el procés emprenedor i l'empoderament d'aquests grups perquè ells mateixos puguin ser part de la solució (Defourny i Nyssens, 2013).

L'escola de pensament de la innovació social (IS) sosté que el centre d'atenció de les ES és la seva capacitat de desenvolupar solucions innovadores per abordar necessitats socials (Defourny i Nyssens, 2013). Aquesta escola també assenyalava la importància de la naturalesa sistemàtica de la innovació amb nous marcs (tecnologies, institucions i marcs legals i reguladors) (Defourny i Nyssens, 2013). Finalment, l'impacte social es dona amb l'escalabilitat d'aquestes innovacions

(Kramer, 2005; Martin i Osberg, 2007; Mulgan, 2010).

El nexa natural d'ES i IS en aquest marc teòric proposat és la identificació d'una oportunitat per donar solució a una necessitat social (Phillips *et al.*, 2015). D'altra banda, a la figura 1 es pot observar que l'ES i les empreses emergents socials innovadores cohabituen als ecosistemes d'innovació social, entorns conformats per comunitats d'agents i institucions que aborden reptes socials i alhora donen forma a l'economia i innovació social, resultat de l'aprenentatge interactiu i col·lectiu (Bouchard, 2012; Edwards-Schachter *et al.*, 2012; Lettice i Parekh, 2010).

3.4.1. Valor social

Per tant, podríem considerar l'ES i la IS com a *inputs* per a la transformació social o capital social a les ESS on actuen. Tanmateix, aquesta seria una visió reduccionista, atès que obviaria les dinàmiques que es generen amb la interacció d'aquests dos fenòmens amb els diferents agents de l'ESS i el seu context local específic. Per exemple, les influències de diferents dinàmiques de l'ES i la IS a les institucions formals i informals de l'ESS també generen transformació social, com ara l'establiment de nous models organitzatius o de cocreació en el cas de la

IS o la creació de normatives i regulacions, resultat de les demandes de les ES. A més, tant les institucions formals com les informals també tenen força influència en les ES i la IS en exercir pressió o marcar les regles del joc per donar forma als objectius i les estructures d'aquests dos fenòmens, per exemple, amb marcs legals o normatives encaminats a assolir objectius de la seva agenda política, amb el risc de desvirtuar les dinàmiques d'IS (Defourny i Nyssens, 2013).

En conclusió, l'ES i la IS són catalitzadors de valor o d'impacte social: les ES aborden necessitats socials creant valor social mitjançant IS i, en conseqüència, estimulant la transformació social (Dees, 1998; Thompson *et al.*, 2000; Guclu *et al.*, 2002; Peredo i McLean, 2006; Nicholls, 2008; Weerawardena i Mort, 2006; Urbano *et al.*, 2010).

3.4.2. Capital social

El capital social forma part de les relacions socials entre els agents de l'ESS (Loury, 1977; Bourdieu, 1985; Coleman, 1988; DeFilippis, 2001) en un context espai temporal determinat. Per tant, el capital social es compon d'elements econòmics i no econòmics —interaccions socials i relacions de poder (Moulaert i Nussbaumer, 2005). Les diferents dimensions de l'ESS (econòmiques, legals, sociopolítiques, culturals i mediambientals) en delimiten el context i alhora influencien les accions col·lectives dels seus actors, així com la seva capacitat per satisfer les necessitats socials d'aquestes economies.

La literatura també suggereix que hi ha una relació estreta entre la promoció i el reforçament del capital social i el desenvolupa-

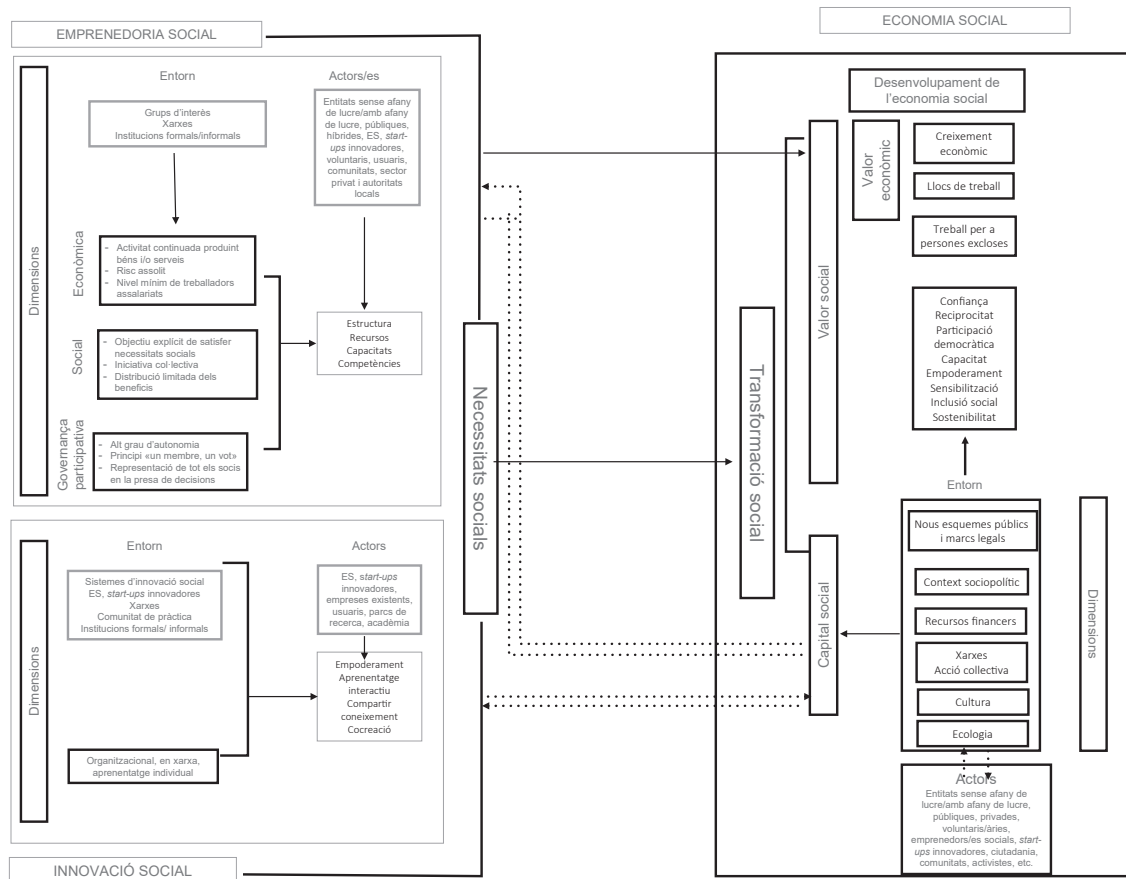

Figura 1. Marc conceptual de l'emprenedoria, innovació i economia social. Elaboració pròpia.

ment d'una economia social en un territori específic (Evans i Syrett, 2007). En aquest sentit, els ens públics proporcionen infraestructura i algunes eines per potenciar i enfortir el capital social en els seus contextos locals. D'altra banda, els actors de l'ESS es mobilitzen per canviar l'*status quo* de determinades dinàmiques (desigualtats, exclusió social, manca de sensibilització, etc.) exercint pressió cap a les forces institucionals formals i informals (de baix a dalt). Finalment, el treball en comú de tots aquests agents en una mateixa direcció (objectius socials consensuats) propicia la generació eficient de capital social en aquestes ESS.

Les ES són també reconegudes com a generadores de capital social en crear vincles de compromís i confiança amb els seus actors voluntaris i socis, crear serveis que depenen d'aquestes relacions estretes amb els grups d'interès en un context cultural local o assolir objectius socioeconòmics, entre d'altres (Evans i Syrett, 2007).

De la mateixa manera, tal com apunten Moulaert i Nussbaumer (2005), la IS en la seva dimensió institucional proporciona els elements bàsics de la dinàmica de comunitats, empoderament i organització de l'economia social local en incloure i vehicular l'emanipació cultural, la comunicació interpersonal i intergrup, la revelació de preferències i els mecanismes de presa de decisions, així com el desenvolupament de sistemes i la coordinació.

■ 3.5. Indicadors d'emprenedoria, innovació i economia social³¹

3.5.1. Indicadors d'emprenedoria social (ES) i innovació social (IS)

Mesurar el fenomen de l'ES és complicat bàsicament per dues raons principals: la manca d'escalas de mesura (Lortie *et al.*, 2021) i l'as-

pecte híbrid i dual associat a la naturalesa de les ES (Austin *et al.*, 2006). Així doncs, la identificació d'una organització com a social i la mesura dels seus resultats esdevenen un repte que ara per ara encara s'ha de superar.

Fent una primera ullada, alguns dels indicadors d'ES que s'han identificat al territori català es troben al treball elaborat per Acció «L'anàlisi de l'ecosistema *startup* a Catalunya» (2021). Específicament, s'analitzen dos indicadors que tenen a veure amb la implementació de models de valor compartit i models de sostenibilitat. Actualment, el grup de treball del visor està analitzant les dades obtingudes per Acció per elaborar aquests indicadors i valorar-ne la bondat o possibilitat d'incorporació al visor digital.

En el context dels indicadors d'IS trobem l'Agenda d'Innovació Social 2019-2021, publicada el 2019 per la Plataforma Coneixement Territori i Innovació (CTI), l'ambició de la qual és establir «un espai de confluència dels diversos actors involucrats en la innovació social a Catalunya». El document té un enfocament vers la relació entre innovació i cohesió social. Cal destacar que, tot i reconèixer la necessitat de «partir d'un coneixement detallat i alhora panoràmic de la realitat social», amb dades concretes per arribar al coneixement d'aquest fenomen, i incloure una secció d'objectius, accions i indicadors, la publicació no ofereix cap indicador per mesurar la IS. L'Agenda assenyala, però, la importància d'establir les bases de dades socials i proposar iniciatives com SocialDATA per «dur a terme recerques socials que permetin disposar d'informació, avui inexistente, que afavoreixi que els diferents actors universitaris, organismes institucionals i comunitaris la transformin primerament en coneixement i, posteriorment, en capacitat innovadora». En l'àmbit local, l'Ajuntament de Barcelona treballa actualment en un projecte, el Big Data Social, fent ús de *big data* per proporcionar informació agregada de les bases de dades de gestió

³¹ Actualment, el grup de treball de la Comissió Mixta de la Càtedra que desenvolupa el visor digital integrat d'indicadors d'emprenedoria, innovació i economia social a Catalunya també està elaborant la metodologia que s'utilitzarà per presentar els diferents indicadors d'àmbit local. En aquest sentit, es preveu que el visor s'actualitzi de forma regular i sistemàtica.

social per adequar les intervencions a la realitat i als reptes socials existents, elaborar una metodologia per definir la informació social agrupada i garantir l'accés a aquestes dades a diferents nivells o geolocalitzar-les, entre d'altres.

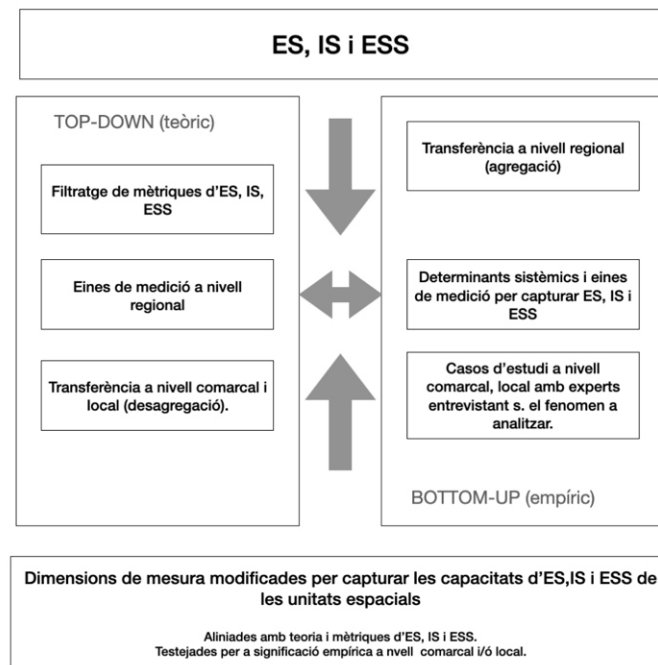
3.5.2. Indicadors d'economia social (ESS)

Quant a l'ESS, són pioneres al territori català les eines desenvolupades per l'Observatori del Vallès Occidental plasmades en l'informe «L'economia social al Vallès Occidental, 2015» o el «Balanz social», també anomenat «Auditoria social», desenvolupat per la Xarxa d'Economia Solidària (XES) el 2008, que permeten identificar i conèixer més en profunditat els actors de l'ESS (Diputació de Barcelona, 2014) amb un total de 37 indicadors específics. També s'han implementat altres eines per identificar iniciatives i diagnosticar l'ESS en una geografia específica, com el mapa col·laboratiu de

l'ESS a Catalunya Pam a Pam, amb quinze criteris de consum responsable i economia solidària, el baròmetre cooperatiu i valorsocial.coop, desenvolupades per la Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya (FCTC), centrat en les necessitats i l'activitat de les cooperatives de treball afiliades, o en les tasques d'observació, recerca, diagnòsi i seguiment territorial en ESS iniciades per la Xarxa d'Ateneus Cooperatius, adscrita al Departament d'Empresa i Treball de la Generalitat de Catalunya (Diputació de Barcelona, 2014).

L'estat de desenvolupament i la complexitat i interrelació entre ES, IS i ESS esmentades anteriorment requereixen la combinació de mesures quantitatives i qualitatives per entendre aquests fenòmens de manera profunda (Kelle, 2008). La figura 2 descriu el procés d'identificació i selecció de mètriques per capturar les «capacitats» d'ES, IS i ESS en un espai geogràfic determinat.

A escala local i en el context del territori català, la *Guia per mesurar l'economia social i*

Adaptada de Bund et al. 2015

Figura 2. Enfocament metodològic per mesurar l'emprenedoria social, la innovació social i l'economia social.

solidària dels ens locals (2015), publicació impulsada per la Xarxa d'Observatoris del Desenvolupament Econòmic Local (XODEL) i coordinada per l'Oficina Tècnica d'Estratègies per al Desenvolupament Econòmic (OTEDE) de l'Àrea de Desenvolupament Local de la Diputació de Barcelona, presenta una convenció metodològica des de la perspectiva dels ens locals per analitzar i mesurar l'ESS. Aquest document defineix clarament el límits de l'ESS i proposa una metodologia per mesurar-la partint d'una aproximació formal ajustada a la qual s'afegeixen les iniciatives sociocomunitàries i se n'exclouen les fundacions i associacions que no tenen una activitat econòmica o no actuen als sectors d'activitat propis del tercer sector social, agroecològic, cultural i de finances ètiques o relacionats amb les esmentades iniciatives sociocomunitàries. Aquesta aproximació estableix el perímetre de l'ESS en funció de la forma jurídica i organitzativa de les entitats que la componen.³² Per tant, de cara a la identificació i elaboració d'indicadors, una de les definicions d'ESS que es podria utilitzar és la següent: «S'anomena economia social el conjunt d'activitats econòmiques i empresarials que en l'àmbit privat porten a terme aquelles entitats que, d'acord amb els principis recollits a l'article 4,³³ persegueixen o bé l'interès col·lectiu dels seus integrants, o bé l'interès general econòmic o social, o tots dos alhora, incloent-hi les iniciatives sociocomunitàries (grups de consum agroecològic, mercats d'intercanvi, bancs de

temps, horts urbans i comunitaris, i també la gestió ciutadana i comunitària d'equipaments públics) i excloent-ne aquelles associacions o fundacions que no actuen en els sectors d'activitat propis del tercer sector social, agroecològic, cultural, de finances ètiques o sociocomunitàries». (Diputació de Barcelona, 2014). Alhora, altres definicions d'ESS que cal tenir en compte pel que fa a la construcció d'indicadors podrien ser les següents: *a)* la que inclou la Xarxa d'Economia Social de Catalunya a l'article 2 de la Proposta de llei d'economia social i solidària (XES, 2014), *b)* les consideracions incloses a les bases de la futura llei d'economia social i solidària (AESCAT, 2020) quan es defineix el concepte.

L'annex 1 presenta una sèrie d'indicadors inicials d'ES, IS i ESS a escala local dins del context de Catalunya. D'altra banda, també s'hi han inclòs altres indicadors actualment encara no disponibles en l'àmbit municipal, acompanyats de les fonts d'on es podria obtenir la informació al respecte de cara al futur.³⁴ Alhora, a l'annex 2 es troben els indicadors inicials proposats.³⁵ Tots aquests indicadors són essencials per conèixer quin és l'estat de l'art de l'emprenedoria, la innovació i l'economia social al territori català, tenint en compte tant el seu teixit i localització, l'activitat i l'evolució, els factors clau per identificar els actors i reptes socials, així com l'avaluació de l'impacte de les intervencions públiques i la posada en marxa d'iniciatives més eficients en funció dels resultats obtinguts.

32 Aquesta perspectiva, adoptada pel grup de treball de la Comissió Mixta de la Càtedra que desenvolupa el visor digital integrat d'indicadors d'emprenedoria, innovació i economia social, tot i que podria semblar oposada a la visió d'ESS desenvolupada a les seccions anteriors del capítol, obeeix al fet que, si bé la definició d'ESS i el seu abast poden gaudir d'una visió holística conceptual, a l'hora d'observar aquest fenomen avui dia no disposem de mitjans suficients ni dades «objectives» per poder mesurar l'ESS més enllà de la seva aproximació social ajustada.

33 Article 4 de la Llei 4/2011 d'economia social.

34 Entre d'altres, els indicadors d'emprenedoria social corresponents a les empreses emergents socials es troben encara en procés de desenvolupament.

35 Indicadors proposats pel grup de treball de la Comissió Mixta de la Càtedra que desenvolupa, amb col·laboració del CREIS, el visor digital integrat d'indicadors d'emprenedoria, innovació i economia social.

4. Conclusions

Si bé l'objectiu de plantejar un marc conceptual d'emprenedoria, innovació i economia social és en principi molt ambiciós, aquest capítol presenta un primer esforç per començar a perfilar les fronteres, en general molt difoses, de la temàtica considerada. Alhora, s'assenyalen les dinàmiques on aquests fenòmens tan complexos convergeixen i s'alimenten entre si, entre les quals destaquen la interacció dels agents implicats i la marcada influència dels contextos (econòmic, social, polític, cultural, geogràfic, etc.) en els diferents nivells (micro, meso i macro) on infonen valor social. Tal com s'ha comentat a la introducció d'aquest capítol, pot haver-hi una gran varietat i diversitat de marcs conceptuals, depenent de les diferents aproximacions teòriques considerades, tot i que el marc conceptual presentat es basa en una revisió sistemàtica de la literatura sobre els temes analitzats i en l'enfocament de la teoria institucional com a principal referent teòric.

Quant als indicadors proposats per descriure el teixit de l'ES, l'IS i l'ESS, la seva evolució i el nivell d'impacte social, s'és conscient de la dificultat de trobar l'equilibri entre el que es vol mesurar i el que es pot mesurar amb les fonts d'informació que es tenen a l'abast en l'actualitat. Per això, tot i que aquest document considera una gran multitud d'indicadors, se suggereix fer-ne una implementació progressiva, en la mesura que es vagi disposant de noves fonts d'informació, d'una forma dinàmica i constructiva. En aquest sentit, seran necessàries futures actualitzacions d'aquest document per mantenir-ne la vigència i legitimitat, així com per anar cobrint possibles limitacions.

Referències

- AESCAT. 2021. Jornada. *Reactivació i transformació d'una economia per la vida*.
- ACCIÓ. GENERALITAT DE CATALUNYA. 2018. *L'ecosistema de les empreses socials a Catalunya*. RaiSE (PGIO2238).
- 2022. *Barcelona & Catalonia Startup Hub. Anàlisi 2021*. Recuperat el 25 d'abril de 2022 de: <<https://www.accio.gencat.cat/web/.content/bancconeixement/documents/informes/2022/informe-analisi-directori-startups-2021.pdf>>
- 2023. *Barcelona & Catalonia Startup Hub. Anàlisi 2022*. Recuperat el 28 de juny de 2023 de: <[https://www.accio.gencat.cat/ca/serveis/banc coneixement/cercador/BancConeixement/eic-analisi-del-barcelona-i-catalonia-startup-hub-2022](https://www.accio.gencat.cat/ca/serveis/banc%20coneixement/cercador/BancConeixement/eic-analisi-del-barcelona-i-catalonia-startup-hub-2022)>
- AJUNTAMENT DE BARCELONA. 2022. Recuperat el 4 de juny de 2022: <<https://ajuntament.barcelona.cat/estrategiaifinances/ca/354-emprenedoria-social>>
- 2018. *Economia social i solidària*. Recuperat el 6 de març de 2022 de: <<https://ajuntament.barcelona.cat/economia-social-solidaria/ca/impulsem-less-piess/que-es-leconomia-social-i-solidaria>>
- 2018. Pla d'Impuls de l'Economia Social i Solidària 2021-2023. Recuperat el 6 de març de 2022 de: <<https://ajuntament.barcelona.cat/economia-social-solidaria/ca/impulsem-less-piess/pla-dimpuls-de-leconomia-social-i-solidaria-2021-2023>>
- AJUNTAMENT DE MANLLEU 2017. *L'economia social i solidària de Manlleu i la seva àrea d'influència*. <<https://www.manlleu.cat/ope/files/doc59/informeessmanlleu2017.pdf>>

- AUSTIN, J.; STEVENSON, H.; WEI-SKILLERN, J. 2006. «Social and commercial entrepreneurship: same, different, or both?». *Entrepreneurship Theory and Practice*, 30, 1: 1-22.
- BOUCHARD, M. J. 2012. «Social innovation, an analytical grid for understanding the social economy: the example of the Québec housing sector». *Service Business*, 6, 1: 47-59.
- Bourdieu, Pierre. 1985. The Forms of Capital. In *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, ed. John Richardson, pp. 241-58. New York: Greenwood.
- BRANCO, D. 2008. «The Third Sector and Sustainable Social Change: New Frontiers for Research». A: 8th ISTR International Conference and 2nd EMES-ISTR European Conference in partnership with Cinefogo, CID-Centre for International Development, Italy.
- BUND, E.; GERHARD, U.; HOELSCHER, M.; MILDENBERGER, G. 2015. «A methodological framework for measuring social innovation. *Historical Social Research*», 40, 3: 48-78. <<https://doi.org/10.12759/hsr.40.2015.3.48-78>>
- CATALONIA TRADE & INVESTMENT. 2023. Barcelona & Catalonia Startup Hub. <<http://startupshub.catalonia.com/list-of-startups>>
- CERTO, S. T.; MILLER, T. 2008. «Social entrepreneurship: Key issues and concepts». *Business Horizons*, 51, 4: 267-271.
- CHAVES, R.; MONZÓN, J. L. 2006. «Economía social y sector no lucrativo: actualidad científica y perspectivas». Red CIRIEC.
- Coleman, J. 1988. Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology* 94(supplement):S95-S120.
- CORAGGIO, J. L. 2011. *Economía social y solidaria. El trabajo antes que el capital*. Quito: Abya-Yala.
- DART, R. 2004. «The legitimacy of social Enterprise». *Nonprofit management and leadership*, 14, 4: 411-424.
- DASH, A. 2014. «Toward an epistemological foundation for social and solidarity economy». UNRISD Occasional Paper: Potential and Limits of Social and Solidarity Economy, No. 3. Ginebra: United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD).
- DEAN, T. J.; MCMULLEN, J. S. 2007. «Toward a Theory of Sustainable Entrepreneurship: Reducing Environmental Degradation through Entrepreneurial Action». *Journal of Business Venturing* 22, 1: 50-76.
- DEES, J. G. 1998. *The meaning of social entrepreneurship*. Durham, NC: Centre for Advancement of Social Entrepreneurship (CASE), Fuqua School of Business, Duke University.
- DEFILIPPIS, J. 2001. «The myth of social capital in community development». *Housing Policy Debate*, 12, 4: 781-806.
- DEFOURNY, J. 2000. «From third sector to social Enterprise». A: C. Borzaga i J. Defourny, eds. *The emergence of social enterprise*. Londres: Routledge. P. 1-28.
- DEFOURNY, J.; NYSSSENS, M. 2008. «Social enterprise in Europe: recent trends and developments». *Social Enterprise Journal*, 4, 3: 202-228.
- 2013. «Social innovation, social economy and social enterprise: what can the European debate tell us?». A: F. Moulaert, *et al.*, eds. *The international handbook on social innovation*. Elgar. P. 40-53.
- EDWARDS-SCHACHTER, M. E.; MATTI, C. E.; ALCÁNTARA, E. 2012. «Fostering quality of life through social innovation: A living lab methodology study case». *Review of Policy Research*, 29, 6: 672-692.
- EUROPEAN COMMISSION. 2021. *Building an economy that works for people: an action plan for the social economy*. Luxemburg: Publications Office of the European Union. <<https://doi.org/10.2767/12083>>
- EVANS, M.; SYRETT, S. 2007. «Generating social capital? The social economy and local economic development». *European Urban and Regional Studies*, 14, 1: 55-74.

- FERNÀNDEZ, A.; MIRÓ, I. 2016. *L'economia social i solidària a Barcelona*. Barcelona: Comissionat d'Economia Cooperativa, Social i Solidària – Ajuntament de Barcelona.
- FUENTES, S.; VALENZUELA-GARCIA, H. 2019. «A Crossroads for Social Entrepreneurship: Profits versus Ethics». *Open Journal of Business and Management*, 7: 848-860. <<https://doi.org/10.4236/ojbm.2019.72058>>
- GARCÍA Jané, J. (ed.). 2014. *Guia d'economia social i solidària per a l'Administració local*. Barcelona: Diputació de Barcelona. <https://ajuntament.barcelona.cat/tempsicures/sites/default/files/guia_economia_social.pdf>
- GENERALITAT DE CATALUNYA. 2020. *Bases de la llei d'economia social i solidària. Impuls d'un marc normatiu que reconegui l'economia social i solidària i la seva voluntat per transformar l'economia*. Departament de Treball, Afers Socials i Famílies – Economia Social Catalunya. <https://economiasocialcatalunya.cat/wp-content/uploads/2020/12/BasesLLeiESS_VDef__1.pdf>
- GUCLU, A.; DEES, J. G.; ANDERSON, B. B. 2002. «The process of social entrepreneurship: Creating opportunities worthy of serious pursuit». *Center for the Advancement of Social Entrepreneurship*, 1: 1-15.
- GUPTA, P.; CHAUHAN, S.; PAUL, J.; JAISWAL, M. P. 2020. «Social entrepreneurship research: A review and future research agenda». *Journal of Business Research*, 113: 209-229.
- HERRERO, L. M. J.; LAGÜELA, E. P.; CAPILLA, A. V.; DELGADO, A. V.; CERDÁ, E.; LARRUGA, F. J. S.; BENITO, B. DE. 2020. *Economía circular-espiral: transición hacia un metabolismo económico cerrado*. Ecobook.
- IDESCAT. 2021. «Indicadors de benestar i progrés social a Catalunya». Recuperat el 6 de març de 2022 de: <<http://www.idescat.cat/pub/?id=indbps&n=9429&lang=en>>
- «Indicadors dels objectius de desenvolupament sostenible de la UE per a Catalunya». Recuperat el 6 de març de 2022 de: <<https://www.idescat.cat/indicadors/?id=ods>>
- IFER, Eugènia. 2023. «El Consell de Ministres aprova l'avantprojecte de Llei Integral de l'Economia Social». *Xarxanet*. Recuperat el 28 de juny del 2023 de: <<https://xarxanet.org/economic/noticies/quins-son-els-principals-punts-de-la-lei-de-leconomia-social-i-solidaria>>
- JESSOP, B.; MOULAERT, F.; HULGÅRD, L.; HAMDOUCH, A. 2013. «Social innovation research: a new stage in innovation analysis». A: *The international handbook on social innovation: Collective action, social learning and transdisciplinary research*. Elgar. P. 110-130.
- KELLE, U. 2008. *Die Integration qualitativer und quantitativer Methoden in der empirischen Sozialforschung*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- KRAMER, M. R. 2005. *Measuring innovation: Evaluation in the field of social entrepreneurship*. FSG – Skoll Foundation.
- LETTICE, F.; PAREKH, M. 2010. «The social innovation process: themes, challenges and implications for practice». *International Journal of Technology Management*, 51, 1: 139-158.
- LORTIE, J.; COX, K. C.; CASTRO, S.; CASTROGIOVANNI, G. J. 2021. «Measuring Social Entrepreneurship: Identifying and Assessing the Performance of Social Entrepreneurial Ventures». *Journal of Social Entrepreneurship*. DOI: 10.1080/19420676.2021.1972031
- Loury, G. 1977. A Dynamic Theory of Racial Income Differences. In *Women, Minorities, and Employment Discrimination*, ed. Phyllis Wallace and Annette LaMond, pp. 153-88. Lexington, MA: Heath
- MAASSEN, C.; ROVIRA, R.; URBANO, D. 2023. «A Process Model for Sustainable Entrepreneurship: Evidence from a Highly Entrepreneurial European Region». *Journal of Social Entrepreneurship*. DOI: 10.1080/19420676.2023.2221262
- McGUINN, Jennifer et al. 2020. *Social Sustainability. Concepts and Benchmarks*. OECD.
- MAIR, J.; MARTÍ, I. 2006. «Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight». *Journal of World Business*, 41, 1: 36-44.

- MARTIN, R.; OSBERG, S. 2007. «Social Entrepreneurship. The Case for Definition». *Stanford Social Innovation Review*, 5, 28.
- MILLER, E. 2010. «Solidarity economy: Key concepts and issues». A: E. Kawano *et al.* eds. *Solidarity economy I: Building alternatives for people and planet*. Amherst: Center for Popular Economics. P. 25-41.
- MOULAERT, F.; NUSSBAUMER, J. 2005. «Defining the social economy and its governance at the neighborhood level: A methodological reflection». *Urban Studies*, 42, 11: 2071-2088.
- MULGAN, G. 2006. «The process of social innovation». *Innovations*, 1, 2: 145-162.
- 2010. «Measuring social value». *Stanford Social Innovation Review*, 8, 3: 38-43.
- 2012. «Social innovation theories: Can theory catch up with practice?». A: *Challenge social innovation*. Berlín i Heidelberg: Springer. P. 19-42.
- MUÑOZ, P.; COHEN, B. 2018. «Sustainable Entrepreneurship Research: Taking Stock and Looking Ahead». *Business Strategy and the Environment*, 27, 3: 300-322.
- NECK, H.; BRUSH, C.; ALLEN, E. 2009. «The landscape of social entrepreneurship». *Business Horizons*, 52, 1: 13-19.
- NICHOLLS, A. (ed.). 2008. *Social entrepreneurship: New models of sustainable social change*. Oxford: OUP.
- NOVILLO MARTÍN, E. 2015. «La Economía Social y Solidaria: una economía para las personas». *Revistas Economistas*, 22: 50-56.
- OECD. 2020. «Regional Strategies for the Social Economy: Examples from France, Spain, Sweden and Poland». *OECD Local Economic and Employment Development (LEED) Papers*, 3. París: OECD Publishing <<https://doi.org/10.1787/76995b39-en>>
- PEREDO, A. M.; MCLEAN, M. 2006. «Social entrepreneurship: A critical review of the concept». *Journal of World Business*, 41, 1: 56-65.
- PÉREZ DE MENDIGUREN, J. C.; ENEKOITZ E.; GURIDI L. 2009. *Economía social, empresa social y economía solidaria: diferentes conceptos para un mismo debate*. Papeles de Economía Solidaria, 1.
- PHILLIPS, W.; LEE, H.; GHOBADIAN, A.; O'REGAN, N.; JAMES, P. 2015. «Social innovation and social entrepreneurship: A systematic review». *Group & Organization Management*, 40, 3: 428-461.
- PHILLS, J. A.; DEIGLMEIER, K.; MILLER, D. T. 2008. «Rediscovering social innovation». *Stanford Social Innovation Review*, 6, 4: 34-43.
- PLATAFORMA CTI. 2019. *Agenda d'innovació social a Catalunya 2019-2021*. Barcelona: ACUP. <<http://plataformacti.cat/wordpress/wp-content/uploads/2019/09/agenda-innovacio-2019-online-1.pdf>>
- SHANE, S.; VENKATARAMAN, S. 2000. «The promise of entrepreneurship as a field of research». *Academy of Management Review*, 25, 1: 217-226.
- THE YOUNG FOUNDATION. 2012. *Social Innovation Overview: A deliverable of the project: «The theoretical, empirical and policy foundations for building social innovation in Europe» (TEPSIE)*, European Commission – 7 the Framework Programme, Brussel-les: European Commission, DG Research.
- THOMPSON, J.; ALVY, G.; LEES, A., 2000. «Social entrepreneurship – a new look at the people and the potential». *Management Decision*, 38, 5: 328-338.
- URBANO, D.; APARICIO, S.; AUDRETSCH, D. 2019. «Twenty-five years of research on institutions, entrepreneurship, and economic growth: What has been learned?». *Small Business Economics*, 53, 1: 21-49.
- URBANO, D.; FERRI, E.; PERIS-ORTIZ, M.; APARICIO, S. 2017. «Social Entrepreneurship and Institutional Factors: A Literature Review». A: M. Peris-Ortiz *et al.* (eds.). *Social Entrepreneurship in Non-Profit and Profit Sectors: Theoretical and Empirical Perspectives*. Springer. P. 9-29.

- URBANO, D.; TOLEDANO, N.; SORIANO, D. R. 2010. «Analyzing social entrepreneurship from an institutional perspective: Evidence from Spain». *Journal of Social Entrepreneurship*, 1, 1: 54-69.
- VINOCUR, R.; MARTÍN, E. N.; SABÍN, F. 2018. «Prácticas y herramientas para impulsar la economía social y solidaria. Una reflexión compartida». *Dossieres EsF*, 31: 4-7.
- WEERAWARDENA, J.; MORT, G. S. 2006. «Investigating social entrepreneurship: A multidimensional model». *Journal of World Business*, 41, 1: 21-35.
- XARXA D'ECONOMIA SOCIAL DE CATALUNYA. 2014. Llei d'Economia Social i Solidària de Catalunya. Proposta desenvolupada per la Comissió de Llei d'ESS de la XES. Aprovada per la Permanent de la XES. <https://xes.cat/wp-content/uploads/2018/08/Proposta_llei_ESS_XES.pdf>
- ZAHRA, S. A.; GEDAJLOVIC, E.; NEUBAUM, D. O.; SHULMAN, J. M. 2009. «A typology of social entrepreneurs: Motives, search processes and ethical challenges». *Journal of Business Venturing*, 24, 5: 519-532.
- ZIEGLER, R. 2010. «Innovations in doing and being: Capability innovations at the intersection of Schumpeterian political economy and human development». *Journal of Social Entrepreneurship*, 1, 2: 255-272.

Annexos

Annex 1. Indicadors inicials d'ES, IS i ESS a escala local dins del context de Catalunya³⁶

Indicadors d'emprenedoria social (ES)

EVOLUCIÓ

Emprenedoria social (ES)	Mesura	Descripció	Àmbit geogràfic	Font
Cooperatives	Variació	Nombre de cooperatives creades en els 5 anys anteriors a la data de selecció.	Municipal	Registre General de Cooperatives de la Generalitat de Catalunya
Societats laborals	Variació	Nombre de societats laborals creades en els 5 anys anteriors a la data de selecció.	Municipal.	Dades obertes
Mutualitats de previsió social	Variació	Nombre de mutualitats de previsió social creades en els 5 anys anteriors a la data de selecció.	Municipal	Registre de mutualitats de previsió social
Centres especials de treball	Variació	Nombre de centres especials de treball creats en els 5 anys anteriors a la data de selecció.	Municipal	Registre de centres especials de treball (CET)
Empreses d'inserció	Variació	Nombre d'Empreses d'inserció creades en els 5 anys anteriors a la data de selecció.	Municipal	Registre d'empreses d'inserció
Confraries de pescadors	Variació	Nombre de confraries de pescadors creades en els 5 anys anteriors a la data de selecció.	Municipal	Registre
Societats agràries de transformació	Variació	Nombre de societats agràries de transformació creades en els 5 anys anteriors a la data de selecció.	Municipal	Registre de societats agràries de transformació
Fundacions	Variació	Nombre de fundacions amb activitat econòmica i relacionades amb el tercer sector social, l'agroecologia, la cultura i les finances ètiques, creades en els 5 anys anteriors a la data de selecció.	Municipal	Registre
Associacions	Variació	Nombre d'associacions amb activitat econòmica i relacionades amb el tercer sector social, l'agroecologia, la cultura, les finances ètiques i les sociocomunitats, creades en els 5 anys anteriors a la data de selecció.	Municipal	ND
Empreses socials (agregat)	Volum	Nombre d'organitzacions inscrites al registre d'ESS.	Municipal	ND (futur registre d'ESS)
Empreses emergents socials	Volum	Nombre d'empreses emergents socials	Municipal	Pendent

³⁶ Aquests indicadors han estat desenvolupats pel grup de treball de la Comissió Mixta de la Càtedra que treballa en el visor integrat, en col·laboració amb el Centre de Recerca en Emprenedoria i Innovació Social (CREIS) de la UAB.

Indicadors d'innovació social (IS)

ACTIVITAT

Innovació social (IS)	Mesura	Descripció	Àmbit geogràfic	Font
Sol·licitud de Patents	Volum	Sol·licituds de patents a l'Oficina Europea de Patents.	Municipal	ND (Idescat, EUIPO)
Patents socials	Volum	Nombre de patents catalanes publicades a l'Oficina Europea de Patents destinades a satisfer necessitats socials.	Municipal	ND (Idescat, EUIPO)
Despesa en innovació per l'ESS	% PIB	Despesa en innovació de les organitzacions que componen el tercer sector.	Municipal	ND (Idescat)
Despesa interna bruta en R + D	% PIB	Despesa interna bruta en R + D del sector empresarial, públic, ensenyament superior i sector privat sense afany de lucre.	Municipal	ND (Idescat, INE)
Projectes territorials innovadors Diputació de Barcelona (5 darrers anys)		ND	Municipal	Interna
Premis Eines	Volum	Volum de projectes amb iniciatives de transformació social presentats al concurs desglossats per sector, ODS, nombre de treballadors, etc.	Municipal	Interna

Indicadors d'economia social i solidària (ESS)

TEIXIT/COMPOSICIÓ ECONOMIA SOCIAL

Economia social i solidària (ESS)	Mesura	Descripció	Àmbit geogràfic	Font
Taula d'entitats del tercer sector social de Catalunya	Volum	Nombre, natura i localització de les entitats socials catalanes associades a la taula.	Municipal	https://www.tercersector.cat/mapa
Cooperatives	Volum	Nombre de cooperatives actives en la data de selecció desglossades per classe, any de creació, socis inicials, per CCAE.	Municipal	Registre General de Cooperatives de la Generalitat de Catalunya
Societats laborals	Volum	Nombre de societats laborals en actiu en la data de selecció desglossades per any de creació, nombre de socis i sector d'activitat.	Municipal	Dades obertes
Mutualitats de previsió social	Volum	Nombre de mutualitats de previsió social actives en la data de selecció desglossades per prestacions principals i nombre d'assegurats.	Municipal	Registre de mutualitats de previsió social
Entitats de finances ètiques		Nombre d'entitats de finances ètiques actives en la data de selecció.	Municipal	Interna
Centres especials de treball	Volum	Nombre de centres especial de treball actius en la data de selecció.	Municipal	Registre de centres especials de treball (CET)

Economia social i solidària (ESS)	Mesura	Descripció	Àmbit geogràfic	Font
Empreses d'inserció	Volum	Nombre d'empreses d'inserció actives en la data de selecció.	Municipal	Registre d'empreses d'inserció
Confraries de pescadors	Volum	Nombre de confraries de pescadors actives en la data de selecció.	Municipal	Interna
Societats agràries de transformació	Volum	Nombre de societats agràries de transformació actives en la data de selecció, desglossades per sector d'activitat.	Municipal	Interna
Associacions	Volum	Nombre d'associacions amb una activitat econòmica i relacionades amb el tercer sector social, l'agroecologia, la cultura, les finances ètiques i les sociocomunitats actives en la data de selecció.	Municipal	ND
Voluntariat	Volum	Nombre de voluntaris actius i no actius en la data de selecció.	Municipal	ND

TEIXIT/COMPOSICIÓ DE L'ECONOMIA SOCIAL I SOLIDÀRIA

Economia social i solidària (ESS)	Mesura	Descripció	Àmbit geogràfic	Font
Balanç social	Volum	Nombre d'entitats auditades en la data de selecció.	Municipal	Interna
Monedes socials	Volum	Nombre de Monedes socials existents en la data de selecció.	Municipal	Interna
Iniciatives Pam a Pam	Volum	Nombre d'iniciatives de Pam a Pam desglossades per sector, economies sociocomunitàries i agroecologia en la data de selecció.	Municipal	https://pamapam.org/ca/economies-comunitaries/
Custòdia del territori	ND	ND	Municipal	https://t.co/17QpAi7jiX
Bancs de terres	ND	ND	Municipal	Registre de bancs de terres
Bancs de temps	ND	ND	Municipal	Mapa de bancs de temps
Bancs d'energia	ND	ND	Municipal	Interna
Ingressos/contribució al PIB de les ES	Volum		Municipal	ND (Idescat)
Despesa Pública	% PIB	Pagaments en efectiu per activitats operatives del govern en el subministrament de béns i serveis. Això inclou la compensació dels empleats (com ara els salaris i les remuneracions), els interessos i les subvencions, els ajuts socials, els beneficis i altres despeses com el lloguer i el dividend.	Municipal	ND (Idescat)

POLÍTIQUES PÚBLIQUES

	Mesura	Descripció	Àmbit geogràfic	Font
Municipis XMESS	Volum	ND	Municipal	Interna
Xarxa d'Ateneus Cooperatius	Volum	ND	Municipal	Interna

IMPACTE SOCIAL

	Mesura	Descripció	Àmbit geogràfic	Font
Generació d'ocupació en entitats d'ESS	Volum	Nombre de persones contractades, sòcies treballadores o sòcies de treball anualment, al llarg de la data d'estudi en entitats participants. Agregable per formes jurídiques, sectors d'activitat, entitats representatives i unitat territorial.	Municipal	ND (Idescat)
Percentatge d'organitzacions amb millores laborals generals per sobre dels convenis	Volum (%)	Càlcul: obtenir la ràtio entre les organitzacions que assegurin complir aquest criteri i el total d'organitzacions. Disgregat en funció de gènere i franges d'edat.	Municipal	AESCAT/DIBA?
Nombre de treballadors amb origen ètnic	Volum		Municipal	ND (Idescat)
Nombre de treballadors amb risc d'exclusió social	Volum		Municipal	ND (Idescat)
Nombre de treballadors amb capacitats diverses	Volum		TM/Com./ Cat.	ND (Idescat)
Ingressos/contribució al PIB de les ES	Volum		Cat.	ND (Idescat)

Annex 2. Indicadors inicials proposats³⁷

EMPRENEDORIA SOCIAL

Cooperatives

Cooperatives per classe

Cooperatives per any de creació

Cooperatives socis inicials

³⁷ Aquests indicadors han estat desenvolupats pel grup de treball de la Comissió Mixta de la Càtedra que treballa en el visor integrat, en col·laboració amb el Centre de Recerca en Emprenedoria i Innovació Social (CREIS) de la UAB.

Cooperatives per CCAE

Emprenedoria cooperativa (cooperatives creades els últims cinc anys)

Societats laborals

Societats laborals per any de creació

Societats laborals per nombre de socis

Societats laborals per sector d'activitat

Centres especials de treball

Empreses d'inserció

EI per any de creació

EI per sector d'activitat

Mutualitats

Mutualitats per principals prestacions de previsió social que ofereixen

Mutualitats per nombre de persones assegurades que tenen

Entitats de finances ètiques

Societats agràries de transformació

Societats agràries de transformació per sector d'activitat (classificació pròpia)

Confraries de pescadors

Taula d'entitats del tercer sector social

Empreses emergents socials

INNOVACIÓ SOCIAL

Dades d'innovació i empenedoria social

POLÍTIQUES PÚBLIQUES

Municipis XMESS

Xarxa d'Ateneus Cooperatius

Projectes territorials innovadors. Diputació de Barcelona (5 darrers anys)

Premis Eines

ECONOMIA SOCIAL

Entitats. Balanç social

Iniciatives Pam a Pam

Iniciatives Pam a Pam per sector

Iniciatives Pam a Pam economies comunitàries

Iniciatives Pam a Pam agroecologia

Monedes socials

Custòdia del territori (superfície en custòdia)

Registre de bancs de terres

Bancs de temps

Bancs d'energia

5. Evolució de la creació de cooperatives a les sèries llargues de l'economia catalana

Autoria | Ramon Arbós, *Diputació de Barcelona*

| Jordi Boixader, *Diputació de Barcelona*

1. Introducció

L'economia social i solidària té arrels profundes a casa nostra, i el cooperativisme, amb les seves diverses tradicions, n'és un dels troncs principals. Avui, al costat de l'expansió com a moviment (Suriñach, 2016) hi ha un esforç creixent per recuperar i entendre els seus orígens i trajectòria fins als nostres dies (Serrano *et al.* 2018; Amaro, 2020; Miró i Estivill, 2020; Torrents i Vallejo, 2021).

Santiago Joaniquet, el 1965, situa les propietats comunals de boscs i pastures, les comunitats de regants, els serveis comuns dels antics gremis, els pòsits, etc., com a manifestacions d'un esperit que qualifica de cooperatiu. Antoni Gavalda (2011) remarca l'amplitud del cooperativisme agrari i Andreu Mayayo (1995) en subratlla la pluralitat.

D'altra banda, l'empenta del cooperativisme obrer a casa nostra es vincula a la implantació industrial. L'Associació Mútua d'Obrers de la Indústria Cotonera es funda el 1840 sota la forma mixta de sindicat obrer, mutualitat i cooperativa de producció (Aymerich, 2008).

Aquestes dualitats són constants a la història del moviment i s'estenen també a les

anàlisis i recerques. Així, si tirem més endavant en el temps, Grávalos i Pomares (2001) sostenen que en períodes de recessió hi ha un efecte refugi que afavoreix la creació de cooperatives. Tanmateix, autors com Díaz (2000) apunten més que la creació depèn de la motivació dels socis i sòcies. Westlund (2003) estudia el cas de Suècia i mostra diferències notables entre regions: defensa que el principal efecte no és sobre l'ocupació directa en la mesura que és petita, sinó en termes indirectes, ja que l'economia social afavoreix la cooperació, enforteix l'emprenedoria local i nodreix el capital social, el qual es trasllada també a l'empresa ordinària. Més recentment, Molina (2014) reflecteix una realitat complexa per allunyar-se, diu, de la imatge utòpica de l'economia social com a forma alternativa de creació d'ocupació davant el comportament dels mercats. Fins i tot, darreament es revisa, pel que fa a la recessió de 2008, la idea estesa que el teixit cooperatiu té un comportament contracíclic (Serrano, 2021).

A les pàgines següents es fa una aproximació quantitativa a l'evolució de la creació de cooperatives a Catalunya. El treball té una fina-

litat descriptiva i en cap cas la voluntat i profunditat per establir relacions causals. Les fonts estudiades provinents de registres administratius de l'economia social aporten pistes valuoses però imposen cautela a les interpretacions.

Així doncs, l'aportació principal és en la sistemàtica del tractament de la informació. En aquest sentit, es presenta l'evolució de les coo-

peratives creades al llarg del temps en els diferents contextos de l'economia regional i també en relació amb algunes de les grans forces econòmiques (capacitat d'inversió, procés d'urbanització, etc.) i socials (empenta demogràfica, formació de capital social, etc.) que s'hi poden comparar, sigui amb vinculacions de sinergia, de complementarietat o de substitució.

2. Objectius

El treball té com a objectiu principal analitzar la creació de cooperatives en relació amb les grans dinàmiques socials i econòmiques de Catalunya en una perspectiva de llarg termini.

Aquest objectiu central es desglossa en tres subobjectius: el primer és reconèixer els trets principals de les fonts de dades de registre de l'economia cooperativa tant pel que fa a

la creació d'establiments i a la mort o supervivència d'aquests, com als saldos resultants. El segon consisteix a sistematitzar la informació disponible en sèries llargues que es puguin associar a l'economia social. I el tercer, a cercar els patrons d'associació del naixement de cooperatives amb la demografia, el cicle econòmic, el mercat de treball, el capital social i la transformació del territori.

3. Metodologia i fonts

La metodologia consisteix principalment en una estadística descriptiva i una anàlisi bivariant per a un total de quinze indicadors econòmics, socials i territorials amb sèries temporals llargues obtingudes de diverses fonts en la seva relació amb l'economia i l'emprenedoria cooperativa. És important entendre que el nucli d'interès és el patró de sèrie llarga, encara que, com s'exposa més endavant, es podrien identificar al seu interior diverses etapes susceptibles de ser analitzades de manera independent. Val a dir, però, que en aquest nivell de detall ja existeixen aportacions consistents amb resultats rellevants.

Situats, doncs, en períodes el més llargs possibles, l'evolució del cooperativisme a Catalunya s'estudia de manera agregada per mitjà del nombre de cooperatives que estan o han estat inscrites al Registre, amb indicació, entre altres dades, de l'estat actual de cadascuna amb les dates de baixa en els casos que correspon. La informació ha estat facilitada pel Servei de Registre de Cooperatives i Societats Laborals de la Direcció General d'Economia Social i Solidària, el Tercer Sector i les Cooperatives mitjançant un fitxer.

Quant a les sèries llargues econòmiques, provenen de la Fundació BBVA i l'Institut Va-

lencià d'Investigacions Econòmiques. Les dades de població són extretes de les sèries històriques demogràfiques i les xifres de població que ofereix Idescat. Per a la urbanització s'utilitza el darrer Cens 2021 de l'INE i s'estimen linealment els anys sense dades amb les dates

més properes. I quant a les associacions, s'utilitza el Registre d'entitats jurídiques.

La taula següent mostra les variables independents l'evolució de les quals es compara amb la creació de cooperatives, amb el període d'estudi i amb la font.

Variable independent	Període	Font de les dades
Població	1940-2022	Idescat
Producte interior brut real	1955-2021	Fundació BBVA. Agregats econòmics i demogràfics
Valor afegit brut real	1955-2021	Fundació BBVA. Agregats econòmics i demogràfics
Persones ocupades	1955-2021	Fundació BBVA. Agregats econòmics i demogràfics
Sector d'activitat de les cooperatives	1944-2022	Registre General de les Cooperatives
Persones ocupades a la indústria	1955-2021	Fundació BBVA. Agregats econòmics i demogràfics
Inversió bruta en actius bàsics	1964-2019	Fundació BBVA i IVIE. Estoc i serveis del capital
Persones aturades	1955-2021	Fundació BBVA. Agregats econòmics i demogràfics
Anys mitjans d'escolarització	1960-2019	Fundació BBVA. Nivell educatiu
Salari mitjà per any	1955-2021	Fundació BBVA. Agregats econòmics i demogràfics
Associacions creades actives	1956-2022	Registre d'entitats jurídiques
Inversió bruta en infraestructures de mobilitat	1964-2019	Fundació BBVA i IVIE. Estoc i serveis del capital
Habitatges residencials	1943-2021	Cens 2021
Habitatges residencials d'un immoble	1943-2021	Cens 2021
Estoc de capital productiu a la rama comerç	1965-2019	Fundació BBVA i IVIE. Estoc i serveis del capital

Taula 3.1 Sèries llargues de l'economia catalana analitzades amb període i font.
Font: elaboració pròpia.

Un dels aspectes més importants del treball i que condiciona els resultats és el mètode de tractament de les dades del cooperativisme. La base de dades completa de les cooperatives registrades a Catalunya conté informació de 15.928 cooperatives, de les quals 4.613 són actives actualment.

S'han seguit cinc estratègies de les quals tres s'utilitzen per a l'extracció de resultats,

però volem subratllar aquí les debilitats de cada via.

1. La primera opció ha estat treballar amb l'evolució del saldo de cooperatives. Així, s'ha començat fent una anàlisi de les altes i les baixes registrals de tots els establiments que al llarg del temps s'han creat o han mort. Ara bé, les dades presenten unes fluctuacions molt acusades, tal com mostra la figura 1.

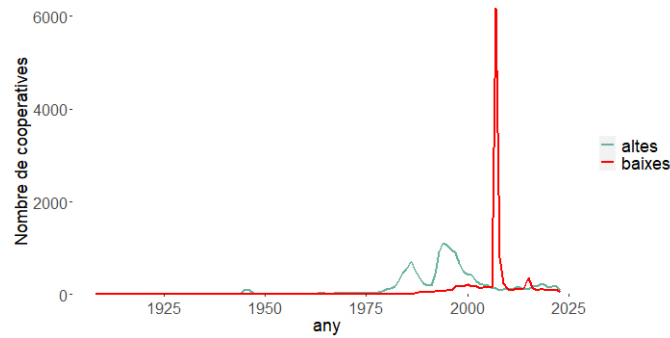

Figura 3.1 Altes i baixes registrals de cooperatives.
Font: elaboració pròpia a partir del fitxer del Registre de Cooperatives.

D'una banda, les altes presenten una forma de M o enforcadura marcada entre els anys 1980 i 2000. Pel que fa a les baixes, el 2007 es disparen fins a les 6.075; és el pic que s'observa al gràfic. Gairebé totes les baixes (6.021) tenen com a motiu la «desqualificació a partir de la llei 18/2002». Recordem que aquesta norma volia refermar les garanties jurídiques del Registre General de Cooperatives de Catalunya i obligava a adaptar els estatuts socials de les cooperatives a la nova llei preveient les desqualificacions.

La manca d'un coneixement més detallat de les raons de fons d'aquests comportaments desaconsella utilitzar el saldo de cooperatives com a variable dependent per a l'anàlisi que es vol dur a terme, malgrat ser l'aproximació, d'entrada, més intuïtiva i immediata.

Aquesta decisió es fa més clara si observem que la simple operació de sumar les altes i restar les baixes any a any dibuixa una forma de vela que sembla poc fidel al cicle de vida real del teixit cooperatiu a Catalunya.

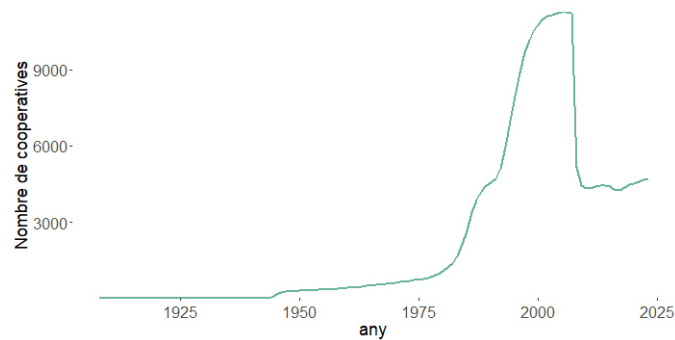

Figura 3.2 Saldo de cooperatives any a any.
Font: elaboració pròpia a partir del fitxer del Registre de Cooperatives.

2. La segona opció estudiada treballa amb el nombre de cooperatives creades any a any, independentment de si han desaparegut o no més tard. Malgrat que amb aquesta òptica s'elimina l'efecte del pic de baixes, no desapa-

reix la forma estranya dels establiments gestats al llarg d'un període central del cooperativisme català i que arriba fins a temps força recents.

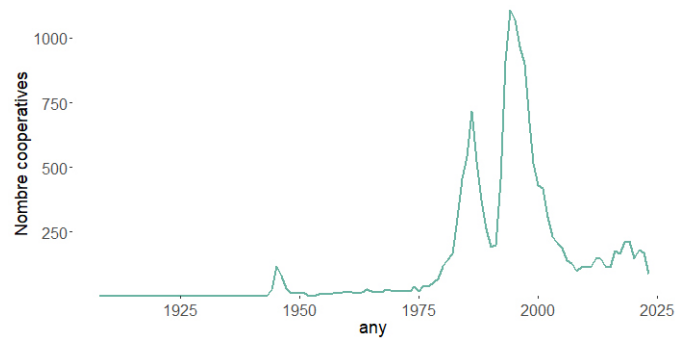

Figura 3.3 Creació de cooperatives.

Font: elaboració pròpia a partir del fitxer del Registre de Cooperatives.

Així les coses, s'ha recorregut al que es consideren alternatives viables. Una alternativa ha estat utilitzar l'acumulat de les cooperatives creades al llarg del període d'estudi. I una altra, l'any de creació de les cooperatives actives avui dia.

3. L'acumulació dels establiments suavitza les dades. Constitueix una aproximació

vàlida, amb les restriccions explicades, si el que volem és veure la força de l'emprenedoria cooperativa en relació amb algunes macromagnituds que estan molt associades als ritmes i cicles de l'economia. Insistim que és un indicador que s'utilitza amb finalitats comparatives exclusivament.

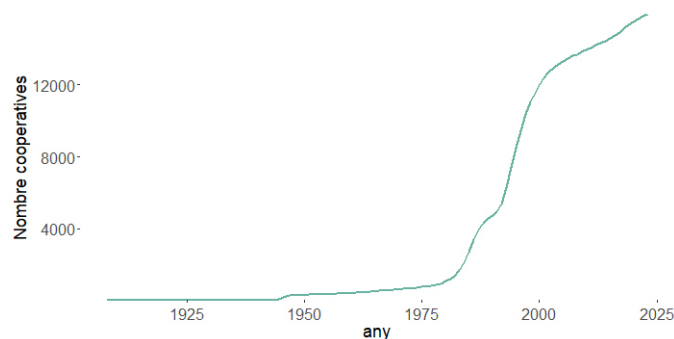

Figura 3.4 Acumulat de la creació de cooperatives.

Font: elaboració pròpia a partir del fitxer del Registre de Cooperatives.

4. Per la seva banda, l'any de creació de les cooperatives actives permet fer una comparació directa amb determinades variables independents estudiades (significativament, el registre d'associacions, casos de depreciació d'ac-

tius...). És clar que seria millor utilitzar el conjunt de cooperatives creades cada any a manera d'una taxa d'emprenedoria cooperativa, però, com ja s'ha comentat, el comportament de les dades en forma de M en desaconsella l'ús.

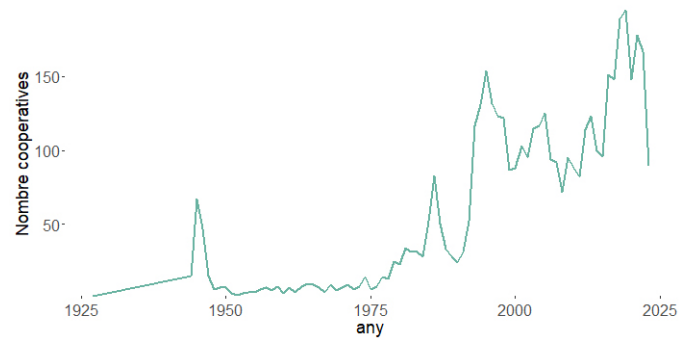

Figura 3.5 Any de creació de les cooperatives actives.

Font: elaboració pròpia a partir del fitxer del Registre de Cooperatives.

5. Per acabar, complementàriament a aquestes dues darreres variables (l'acumulat total de cooperatives creades i l'any de creació de les cooperatives actives), s'ha considerat també el possible ús de l'acumulat de les cooperatives actives. De tota manera, després d'obtenir el comportament de la sèrie i els resultats dels càlculs d'interacció amb les variables independents de l'estudi, s'ha vist que conceptualment

no simplificava l'anàlisi, al contrari, i que amb una aproximació més pràctica tampoc no oferia resultats d'interès.

A la taula 1 veiem que la correlació entre les quatre variables dependents considerades mostra que, efectivament, el nombre de cooperatives per any presenta un comportament allunyat de les altres i que, per tant, és prudent no considerar-ne l'ús en aquesta anàlisi.

	Coop. any	Acumulat	Any actives	Acum. actives
Coop. any	1,00	0,33	0,53	0,16
Acumulat	0,33	1,00	0,89	0,96
Any actives	0,53	0,89	1,00	0,86
Acum. actives	0,16	0,96	0,86	1,00

Taula 3.2 Correlació entre les variables independents. Coop. any (cooperatives creades per any). Acumulat (acumulat de les cooperatives creades). Any actives (any de creació de les cooperatives actives). Acum. actives (acumulat de les cooperatives actives).

Font: elaboració pròpia.

4. Resultats

En aquest apartat es presenta la trajectòria de la creació de cooperatives a Catalunya respecte d'un conjunt de variables independents signifi-

catives de caire demogràfic, econòmic, ocupacional, social i territorial. En primer lloc, s'ofereixen les formes d'evolució amb un treball gràfic i des-

criptiu. En segon lloc, al final de l'apartat se sintetitzen els resultats i s'ensenyen de manera comparada, incloent-hi a més com a referència el coeficient de determinació (R^2) de la variable temps amb la finalitat de millorar la interpretació de les dades. Es pot considerar que, si una variable presenta un millor ajust que el temps, vol dir que aquesta aporta un valor extra com a predictora de l'evolució del cooperativisme. Especialment si es té en compte que en força casos s'utilitza com a variable dependent l'acumulat de cooperatives creades, una variable que necessàriament ha de créixer amb el pas dels anys.

4.1. L'evolució en el temps de la creació de cooperatives: dades bàsiques i relació amb la població

Les dades registrals de cooperatives disponibles semblen aconsellar iniciar l'anàlisi quantitativa pel 1940, ja que no és fins a la primera meitat d'aquesta dècada que es registra un vo-

lum significatiu d'inscripcions, mentre que anteriorment trobem registres puntuals i només la cooperativa de la Càmera Arrossera del Montsià i Secció de Crèdit, SCCL, de 1927, segueix en actiu.

A la figura 4.1 es presenta l'evolució de les cooperatives creades. Hi destaquen cinc moments: el que s'estén de 1944 a 1947; el cicle sociopolític que s'obre el 1977, on s'observa un creixement sostingut d'una dècada sencera; la llarga expansió de mitjans dels anys noranta fins a l'impacte de la crisi de 2008, i finalment, a partir d'aquest any, existeix una seqüència que enllaça la resposta a la crisi amb les polítiques de suport. En l'acumulat, els anys vuitanta i els primers noranta són els del gran creixement, fins al punt que en aquestes dues dècades neixen 10.594 de les 15.928 cooperatives creades a Catalunya.

En relació amb la població, no presenten una forma de variació similar. L'increment demogràfic del país no té una escala comparable a la del cooperativisme, com sí que la té en la indústria, per exemple.

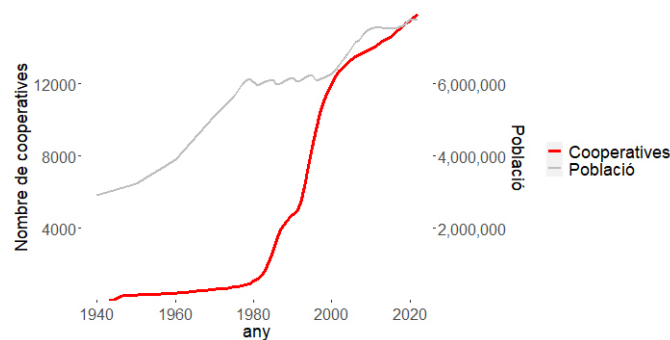

Figura 4.1 Creació de cooperatives i evolució de la població (1940-2022).
Font: elaboració pròpia a partir d'Idescat i del fitxer del Registre de Cooperatives.

En aquesta primera mirada, el nombre de socis inicials té una distribució desigual i amb la presència de valors extrems molt significatius. Al llarg del temps, una gran majoria de les cooperatives es registren amb menys de deu socis i, a partir de l'any 1980, la meitat ho fan amb tres persones. En contrast, convé esmentar que hi ha tres cooperatives

de consumidors i usuaris que es funden amb un gran volum de socis inicials. Són les següents: Abacus (60.200), Consumidors i Usuaris dels Enginyers, SCCL (50.742) i Universitaria San Jorge, SCCL (40.000). La figura mostra la major longevitat de les que parteixen amb més socis (malgrat la deficiència de la dada).

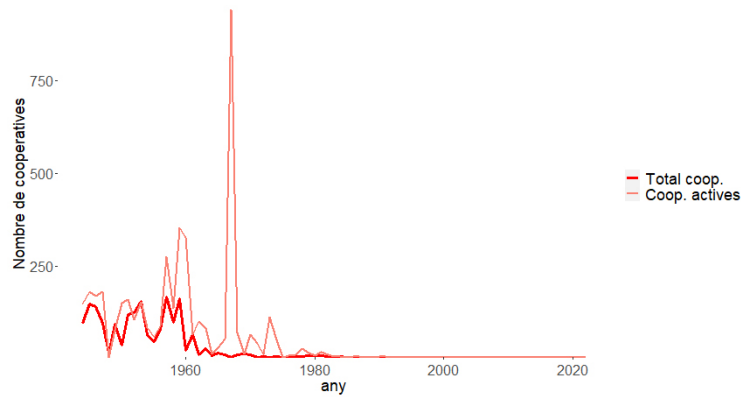

Figura 4.2 Mediana dels socis inicials (1940-2022).
Font: elaboració pròpia a partir del fitxer del Registre de Cooperatives.

4.2. La relació de les cooperatives creades amb l'evolució econòmica

Un debat viu al si de l'economia social és la relació de les cooperatives amb el cicle econòmic. Les mesures per establir aquesta relació són diverses en la literatura. A continuació ens centrem en les qüestions següents: els llocs de treball, el producte, l'es-

tructura sectorial, el pes de la indústria i la inversió.

D'entre aquestes variables, la sèrie del PIB és la que ofereix més bon ajust: en aquest cicle llarg l'acumulació de cooperatives creades o els anys de creació de les cooperatives presenten unes R^2 més altes amb el producte que amb la resta de variables, i aquesta R^2 és significativament més elevada que la que deriva del creixement any a any.

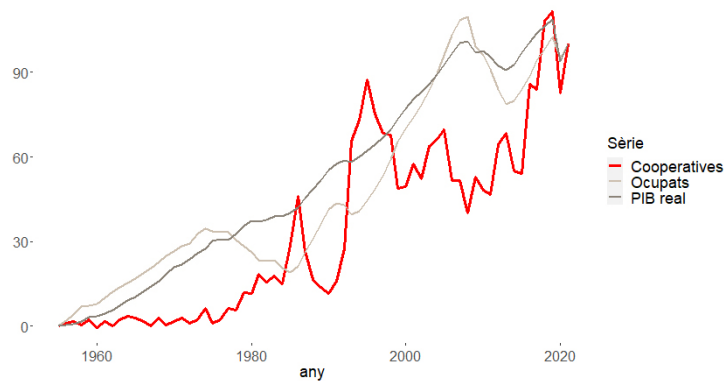

Figura 4.3 Evolució de l'any de creació de les cooperatives actualment actives, el PIB i el nombre de persones ocupades (1955-2021). (Sèries reescalades en un interval 0-100, on 1955 és 0 i 2021, 100).

Font: elaboració pròpia a partir de Fundació BBVA i del fitxer del Registre de Cooperatives.

Si ens fixem ara en l'ocupació, la regressió també presenta un coeficient de determinació (R^2) molt alt, de 0,91, si mirem l'acumulat

de cooperatives, però baixa fins al 0,65 si ho mirem per l'any de creació de les cooperatives actualment actives. Així, la creació de coopera-

tives coincideix amb l'increment del nombre d'ocupats i, en canvi, atès que l'ajust decau, les

vives semblen mostrar fortalesa davant la pèrdua de llocs de treball de l'economia.

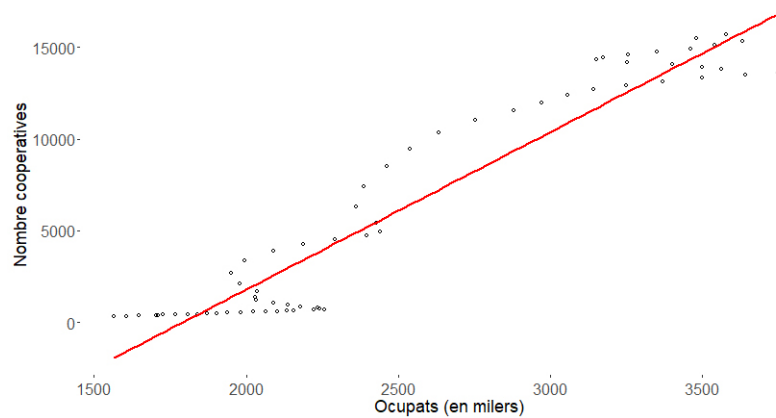

Figura 4.4 Creació de cooperatives i ocupació per any (1940-2022). Gràfic de dispersió i regressió lineal de l'acumulació de les cooperatives creades.
Font: elaboració pròpia a partir de la Fundació BBVA i del fitxer del Registre de Cooperatives.

Des del punt de vista de l'estructura econòmica, s'aprecia un patró de canvi sectorial clar. Si en un primer moment predomina la creació de cooperatives agràries i industrials, a partir de mitjans dels anys setanta assistim a un procés de terciarització, primer sense desindustrialització i, ja entrats als 2000, de substitució.

Pel que fa a les cooperatives de la construcció, tenen un protagonisme força destacat durant la bombolla immobiliària, fins al punt que, en el període 1996-2008, de les cinc mil que neixen mil pertanyen a aquest sector, de manera que ens trobem amb un període on l'estructura sectorial té símptomes clars de desequilibri.

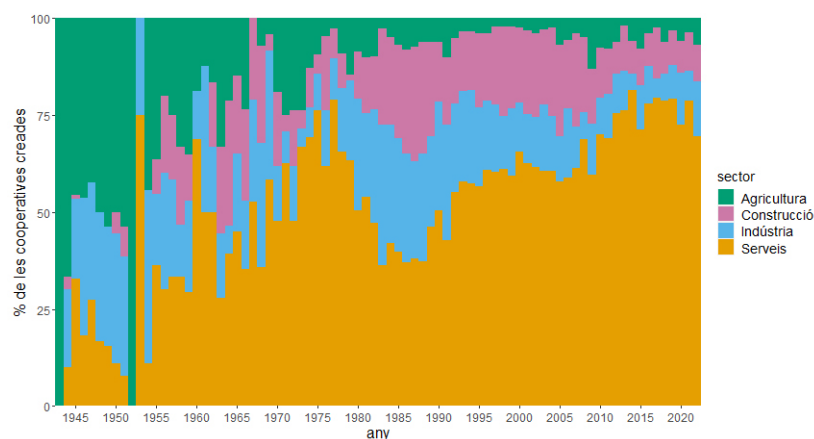

Figura 4.5 Pes dels sectors en la creació de cooperatives (1944-2022).
Font: elaboració pròpia a partir del fitxer del Registre de Cooperatives.

Ben altrament, la visió d'una Catalunya pròspera s'ha associat simbòlicament a la fita de tenir un 20 % dels llocs de treball a la indústria. En aquest sentit, és important esmentar que, a partir de l'any 1975, a les cooperatives

que es creen ja no s'assoleix aquest percentatge i que el pes de la indústria a les cooperatives és, des de llavors, menor que al conjunt d'empreses catalanes.

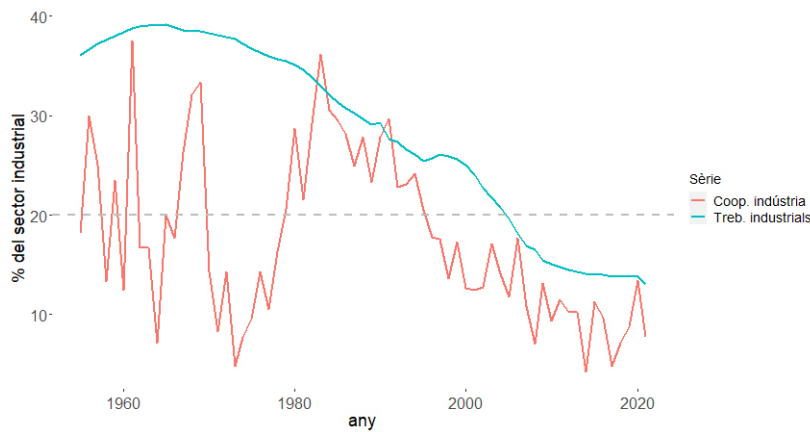

Figura 4.6 Evolució del pes de la indústria en la creació de cooperatives i en els llocs de treball de l'economia (1955-2021).
Font: elaboració pròpia a partir de la Fundació BBVA i del fitxer del Registre de Cooperatives.

Un darrer aspecte que cal estudiar del cicle econòmic és la inversió en actius bàsics de l'economia. El sentit és valorar fins a quin punt l'acumulació de capital en aquest tipus d'actius va més ràpid que l'acumulació d'establiments de l'economia cooperativa, en ambdós casos sense descomptar ni la depreciació de l'estoc ni les baixes de registre. Altra vegada, ens trobem

amb una vinculació estreta al llarg del temps. Tanmateix, les R quadrades són les que tenen un valor més petit entre les sèries que hem presentat fins aquí, fet que indicaria que aquesta variable té menys valor com a predictor de l'evolució del cooperativisme, amb una dimensió empresarial, de mitjana, molt més petita.

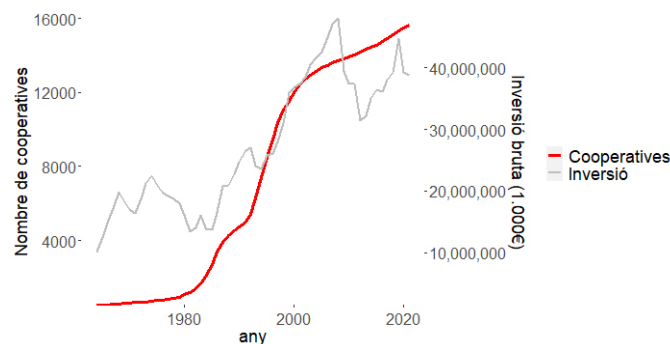

Figura 4.7. Inversió bruta en actius bàsics i acumulació de cooperatives creades (1964-2019).
Font: elaboració pròpia a partir de la Fundació BBVA-IVIE i del fitxer del Registre de Cooperatives.

4.3. La relació de les cooperatives creades amb el mercat de treball

Si ho mirem des del prisma del mercat de treball, hi ha tres aspectes que val la pena d'analitzar: l'atur, el salari mitjà i la formació.

En relació amb l'atur, les cooperatives

noves tenen un comportament força dispar, amb un coeficient de determinació R^2 de 0,58. La dada és baixa si ho comparem amb el conjunt de les altres quinze variables independents estudiades en aquestes pàgines, en especial l'ocupació (0,91), que ja s'ha presentat. Val a dir que la divergència és més gran a la darrera crisi que no pas a les anteriors.

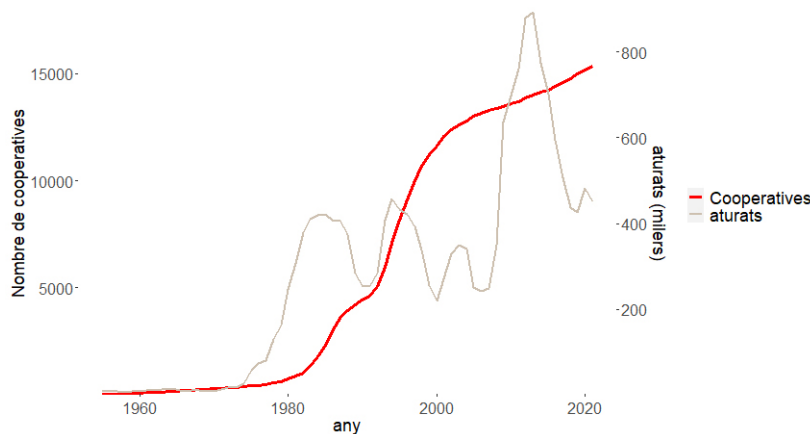

Figura 4.8. Creació de cooperatives i atur (1956-2022).

Font: elaboració pròpia a partir de la Fundació BBVA i del fitxer del Registre de Cooperatives.

Ens podem preguntar també fins a quin punt la formació de les persones i els ingressos incideixen en el moviment cooperatiu. Tanmateix, les dades disponibles amb sèries llargues són els anys mitjans d'escolarització i el salari real extret de la remuneració dels assalariats. Ambdues tenen, per la forma com es construeixen, una trajectòria molt regular a l'alça. En tot cas, el seu ajust és més gran que la regressió per anys.

4.4. La relació de les cooperatives creades amb l'associacionisme

La creació de cooperatives i d'associacions al llarg del temps té un grau d'ajust notable. De

fet, les associacions amb activitat econòmica del tercer sector social, de custòdia del territori, culturals, de finances, sociocomunitàries o de gestió de béns comuns són una part significativa de l'economia social i solidària, i respondrien a unes dinàmiques socials força similars: la figura 4.9 remarca la sincronia del moviment cooperatiu i l'associacionisme a casa nostra prenent com a dada en ambdós casos l'any de creació de les entitats actualment presents al registre (4.600 i 81.300, respectivament). Ara bé, també és notòria la dissociació dels darrers vint anys: als 2000 creix l'associacionisme i queda estancat el cooperativisme, mentre que a partir de 2017 les tendències s'inverteixen.

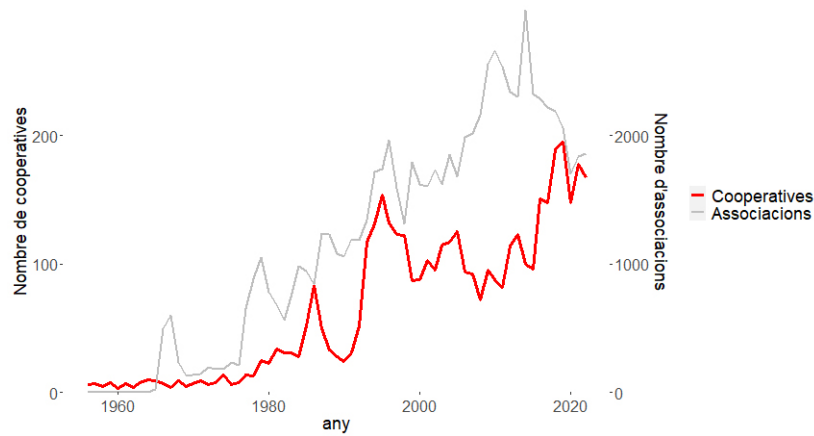

Figura 4.9 Creació de cooperatives i d'associacions (1954-2022).

Font: elaboració pròpia a partir del Registre d'Entitats Jurídiques i del fitxer del Registre de Cooperatives.

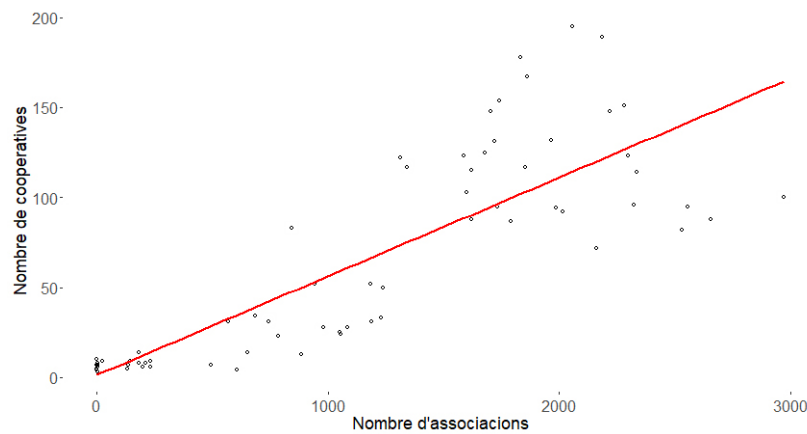

Figura 4.10 Creació de cooperatives i d'associacions. Gràfic de dispersió i regressió lineal a partir dels anys de creació de les entitats (1956-2022).

Font: elaboració pròpia a partir del Registre d'Entitats Jurídiques i del fitxer del Registre de Cooperatives.

4.5. La relació de les cooperatives amb la transformació del territori

Un aspecte d'interès emergent a casa nostra és la dimensió territorial de l'economia social i solidària. Des del punt de vista de l'evolució del model productiu català a molt llarg termini, té

sentit preguntar-se en quina mesura la renda del sòl ha estat un motor econòmic molt més ràpid que no pas l'emprenedoria cooperativa. En aquest subapartat s'utilitzen tres variables vinculades al procés d'urbanització del sòl: les infraestructures, la baixa densitat i els grans formats comercials, majoritàriament periurbans.

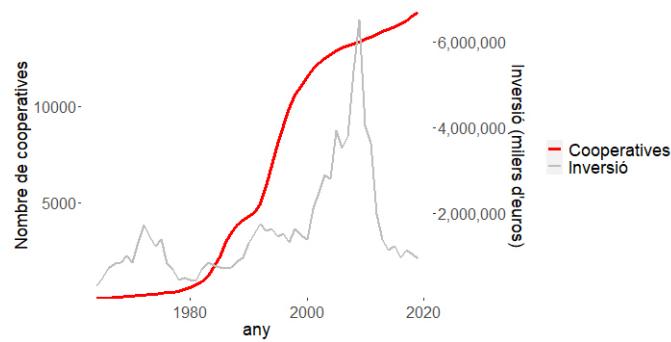

Figura 4.11 Creació de cooperatives i evolució de la inversió en infraestructures de mobilitat (1964-2021).
Font: elaboració pròpia a partir de la Fundació BBVA-IVIE i del fitxer del Registre de Cooperatives.

La relació de la creació de cooperatives amb la inversió en infraestructures de mobilitat és molt baixa. Tanmateix, aquest resultat ha de ser pres amb molta cautela, ja que, com s'observa a la figura, el resultat està condicionat per un llarg i pronunciat estancament de la inversió pública a partir de 2009. Aquesta dada contrasta amb l'ajust més alt que trobem si mirem la inversió en els actius de maquinària, equipament, programari i fins i tot edificacions.

A continuació ens fixem en el procés d'urbanització. La corba detalla el total d'edi-

ficis residencials que tenen un sol immoble. En un primer moment es tracta d'edificis disseminats i, com més avancem en el temps, sobretot a partir dels anys seixanta, aquest procés s'anirà associant a fenòmens com la dispersió de la ciutat sobre el territori, la urbanització del camp, etc. En ambdós casos ens trobem davant de densitats baixes, però amb una lectura molt diferent. Sigui com sigui, l'empenta cooperativa, amb aquestes dades, no sembla estar influïda pel model d'assentament de la població.

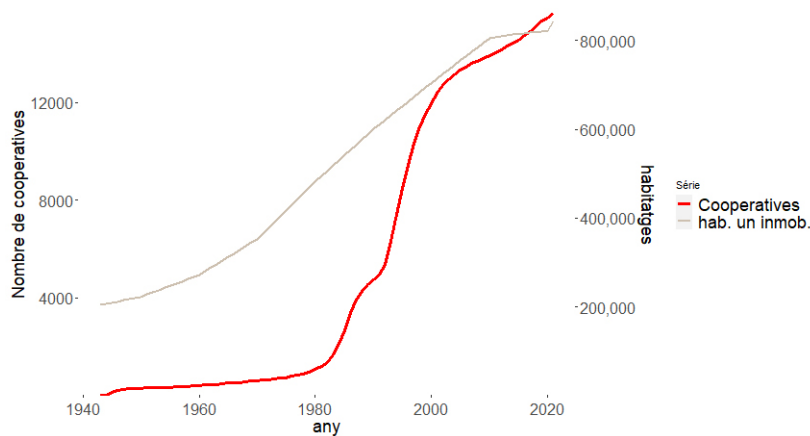

Figura 4.12 Creació de cooperatives i urbanització residencial de baixa densitat (1943-2021).
Font: elaboració pròpia a partir del Cens 2021 i del fitxer del Registre de Cooperatives.

Encara vinculat al canvi del paisatge, el sector del comerç ha experimentat una forta transformació, visible en la construcció de

grans peces de sòl. La ràpida ocupació del territori, un recurs cada cop més escàs a casa nostra, es mostra any a any a la figura 4.13 en rela-

ció amb el ritme de creació de cooperatives (en aquest cas, actives per a una homogeneïtat més

gran en la naturalesa de comptatge de les dades.)

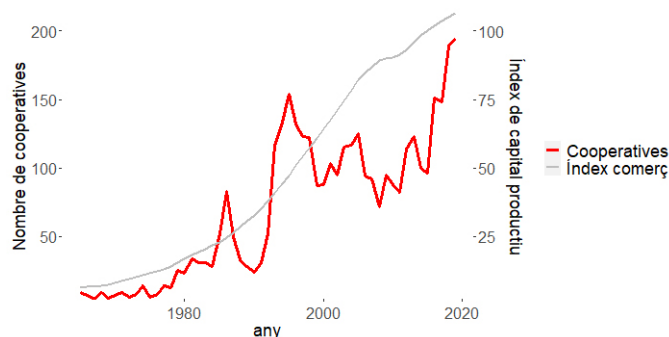

Figura 4.13 Índex de volum de l'estoc de capital productiu d'«altres construccions» de comerç i reparació 2015 = 100 i creació de cooperatives actualment actives (1964-2019).

Font: elaboració pròpia a partir de la Fundació BBVA-IVIE i del fitxer del Registre de Cooperatives.

4.6. Taula de resultats

Per tancar aquest apartat, s'ofereix l'ajust del coeficient de determinació (R^2) del model de regressió lineal per a cadascuna de les quatre variables dependents considerades amb les setze variables independents. Entre aquestes s'inclou l'any, que aporta una referència de l'efecte temps útil a efectes de valoració, ja que la podem prendre com un barem. Si l'estadístic

d'una variable, per exemple el PIB, supera l'estadístic de l'any, significa que les fluctuacions d'aquest al llarg del temps segueixen un patró que s'apropa al de la variable dependent (la relacionada amb les cooperatives). Al contrari, si l'estadístic és menor, per exemple les persones aturades, vol dir que aquestes fluctuacions considerades en conjunt no segueixen les de la variable dependent.

Variables independents	Variables dependents			
	Acumulat cooperatives	Cooperatives per any	Acumulat coop. actives	Any creació coop. actives
1 Any	0,78	0,16	0,80	0,70
2 Població	0,69	0,01	0,74	0,51
3 PIB real	0,93	0,08	0,86	0,76
4 VAB real	0,93	0,08	0,85	0,76
5 Persones ocupades	0,91	0,01	0,87	0,65
6 Sector d'activitat de les cooperatives	0,13	0,01	0,21	0,14
7 Persones ocupades a la indústria	0,95	0,06	0,93	0,77
8 Inversió bruta en actius bàsics	0,86	0,00	0,75	0,55

Variables independents	Variables dependents			
	Acumulat cooperatives	Cooperatives per any	Acumulat coop. actives	Any creació coop. actives
9 Persones aturades	0,58	0,14	0,57	0,52
10 Anys mitjans d'escolarització	0,96	0,04	0,96	0,77
11 Salari mitjà per any	0,97	0,11	0,90	0,81
12 Associacions creades actives	0,81	0,10	0,66	0,66
13 Inversió bruta en infraestructures de mobilitat	0,35	0,00	0,25	0,11
14 Habitatges residencials	0,83	0,21	0,76	0,69
15 Habitatges residencials d'un immoble	0,86	0,22	0,80	0,73
16 Estoc de capital productiu a la rama comerç	0,97	0,01	0,98	0,71

Taula 4.1 Ajust de les sèries llargues amb les diferents estratègies de tractament de la creació de cooperatives.
Font: elaboració pròpia.

5. Conclusions

L'estudi de l'evolució del cooperativisme català a llarg termini a través de dades quantitatives s'enfronta, en primer lloc, a unes sèries de dades que presenten formes estranyes i generen dubtes sobre la seva sistemàtica.

Les diverses estratègies de tractament de dades —concretament se n'han generat cinc— i el fet que les dades de creació de cooperatives s'analitzin sempre en relació amb un total de setze variables clau mitiguen en certa manera la fiabilitat baixa de la font a l'hora de treballar amb escales temporals de més de mig segle; però les conclusions sempre han de ser prudentes. La gestió d'altres i baixes i els canvis normatius influeixen fortament en les dades i separen la trajectòria real de la registrada any a any.

Dit això, la creació de cooperatives que assimilem a la inscripció al registre i la mort

que es manifesta amb la seva baixa constitueixen dos esdeveniments centrals de l'economia social i solidària a Catalunya. En aquest article es justifica que, per un criteri de prudència, es treballi només amb les altes.

Existeix una tradició d'estudis centrada a trobar la relació de la creació de cooperatives amb el cicle i estructura econòmica, el funcionament del mercat de treball i la generació de capital social. Més nova, almenys a casa nostra, és l'aproximació a través del model territorial, especialment amb la urbanització dispersa de les darreres dècades, que sovint va a cavall de la millora de les infraestructures de mobilitat.

L'expansió de cooperatives es produeix paral·lelament al creixement del PIB real, el VAB i la creació d'ocupació. Els temps d'expansió industrial semblen també bons temps per crear cooperatives. Tanmateix, el pes de la in-

dústria en el cooperativisme és petit, almenys des de mitjans dels anys setanta, i l'estabilització del percentatge de cooperatives industrials creades només es produeix quan els valors són molt baixos (10 %), entrats els anys deu d'aquest segle.

La bombolla immobiliària del període 1996-2008 té el reflex al registre de cooperatives, fins al punt que els establiments de la construcció arriben a representar el 20 % dels que es creen.

Les sendes de l'economia social, tant amb l'atur com amb les associacions, semblen divergir els últims anys en contrast amb un comportament històric caracteritzat per una relació força estreta.

El creixement demogràfic del país no es vincula amb l'impuls de més cooperatives. Quant a la relació de la creació de cooperatives amb l'escolarització o les desigualtats, per més que sigui raonable pensar que existeix, no es pot analitzar amb les dades disponibles i tècniques aplicades de baixa complexitat.

Per tancar les conclusions extreïtes de l'estudi, també s'ha trobat que l'economia organitzada al voltant de la transformació del sòl ha anat a una velocitat més ràpida que la de transformació social, però qualsevol interpretació en aquest sentit necessita una anàlisi geogràfica.

De cara al futur, per continuar aprofundint en la comprensió de l'economia cooperativa des d'un punt de vista quantitatiu i de llarg termini, s'apunten quatre línies principals d'interès, cadascuna amb unes necessitats concretes de dades.

La primera és complementar la creació de cooperatives amb la consolidació, la longevitat i el tancament. En aquest punt és bàsic atendre la importància de les baixes del regis-

tre, tant per a un estudi agregat més afinat, com per identificar més fàcilment les continuïtats dels projectes que canvien de persona jurídica.

En segon lloc, la introducció de diferents escales temporals permetria discriminar etapes en l'emprenedoria cooperativa: amb tota probabilitat, l'energia i la capacitat de resposta del moviment cooperatiu no són les mateixes durant vuitanta anys, on hi ha hagut canvis socials, s'han succeït diferents contextos econòmics, etc.

En tercer lloc, si bé l'economia cooperativa té un lloc bàsic i essencial en l'economia social i solidària, és clar que l'estudi hauria de ser ampliat a la resta de figures que, d'entrada, compten amb sistemes d'informació estructurats: societats laborals, empreses d'inserció, iniciatives de custòdia del territori, etc.

Finalment, i en la línia del que s'ha dit, l'estudi any a any de les sèries llargues de l'economia catalana sembla que no ofereix resultats concloents i, per tant, és necessari completar l'anàlisi presentada, com a mínim, amb dues perspectives complementàries. La primera, territorialitzant les dades a escala municipal per veure no només quan sinó on es creen les cooperatives utilitzant variables independents similars o *proxys* a qüestions que es continuen considerant rellevants (ocupació, atur, inversió, associacions, urbanitzacions, comerç...).

La segona línia de coneixement és aprofundir en els estudis de cas i les comparacions per tal d'entendre per què, davant d'una situació socioeconòmica similar i unes condicions territorials equiparables, trobem tant experiències cooperatives com trajectòries de pobles, ciutats i comarques marcadament diferents.

Referències

- AGUILAR, S. J. 1965. «Historia del movimiento cooperativo en Cataluña». *Estudios Cooperativos*, 7: 3-20.
- AMARO, R. R. 2020. «Similituds i diferències entre els enfocaments de l'economia social i solidària en diferents països de l'Europa del Sud (Catalunya, França, Itàlia i Portugal)». A: J. Estivill i J. L. Laville (eds.). *Economia solidària i història social*. Barcelona: Icària.
- AYMERICH CRUELLS, J. 2008. *Las cooperativas y las colectivizaciones obreras en Catalunya como modelos de gestión colectiva. Proceso de regulación legal (1839-1939)*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- DÍAZ, F. 2000. «Desempleo y cooperativismo». *CIRIEC-España, Revista de Economía Pública, Social y Cooperativa*, 35: 161-176.
- GASTAMINZA, M. A. G.; HERNÁNDEZ, I. P. 2001. «Cooperativas, desempleo y efecto refugio». *REVESCO. Revista de Estudios Cooperativos*, 74: 69-84.
- GAVALDÀ, A. 2011. «El cooperativisme agrari: canvis i continuïtats». *Plecs d'Història Local*, 140: 1.
- GRÁVALOS, M.; POMARES, I. 2001. «Cooperativas, desempleo y efecto refugio». *Revesco. Revista de Estudios Cooperativos*, 74: 69-84.
- MAYAYO, A. 1995. *De pagesos a ciutadans: 100 anys de sindicalisme i cooperativisme agraris a Catalunya (1893-1994)*. Catarroja: Afers.
- MIRÓ, I.; ESTIVILL, J. 2020. *L'economia social i solidària a Catalunya*. Barcelona: Icària.
- MOLINA, C. 2014. «Las cooperativas como forma alternativa de creación de puestos de trabajo: el empleo cooperativo entre mitos y realidades». *Revista General de Derecho del Trabajo y de la Seguridad Social (RGDTSS)*, 37.
- NAVARRETE, C. 2014. «Las cooperativas como forma alternativa de creación de puestos de trabajo: el empleo cooperativo entre mitos y realidades». *Revista General de Derecho del Trabajo y de la Seguridad Social (RGDTSS)*, 37.
- SERRANO, J. 2021. «Apunts sobre el cooperativisme català durant el període d'entre crisis (2007-2019)». *5cèntims*.
- SERRANO, E.; CRESPO, P.; CELMA, D.; MARTÍNEZ, E. 2018. *Cooperatives i crisi econòmica, ¿una relació causal? Evolució de les cooperatives catalanes creades des del 1970 fins el 2016*. Fundació Roca Galés.
- SURIÑACH, R. 2016. *Les altres economies de la ciutat. Identificant l'ecosistema d'economies transformadores de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- TORRENTS, J.; VALLEJO, G. 2021. *La història del cooperativisme a la Catalunya Central. Un estat de la qüestió i reptes de futur*. Museu del Ter i Ateneu Cooperatiu de la Catalunya Central.
- WESTLUND, H. 2003. «Social economy and employment. The case of Sweden». *Review of Social Economy*, 61, 2, 163-182.

6. Economia circular i cooperativisme

Autoria | Elena Bernet i Martí, *tècnica de projectes de Coopcat*

| Lorena Torró i Garrido, *directora de Coopcat*

El cooperativisme i l'economia circular comparteixen valors i principis fonamentals per a un desenvolupament sostenible i equitatiu. Les cooperatives poden ser agents clau en la promoció de l'economia circular fomentant la participació, la col·laboració i la presa de decisions sostenibles, alhora que contribueixen a una transició més justa cap a un model econòmic més respectuós amb el medi ambient.

La participació activa de les persones treballadores usuàries de les cooperatives en les decisions empresarials fomenta empreses sostenibles. A través de la cooperació i la col·laboració, les cooperatives poden establir llaços amb altres actors econòmics i desenvolupar cadenes de valor circulars, com ara la reutilització de materials, la reparació de productes o la implementació de models de negoci basats en el servei i no en la propietat.

A més, el cooperativisme pot contribuir a una transició més justa cap a l'economia circular, ja que prioritza la inclusió i la redistribució equitativa dels beneficis. Les cooperatives poden generar ocupació local, millorar les condicions laborals, millorar els negocis locals i garantir un repartiment més igualitari dels beneficis econòmics i socials.

En la darrera dècada s'ha produït un creixement considerable del nombre de cooperatives a Catalunya. Segons dades³⁸ de la Direcció General d'Economia Social i Solidària, el Tercer Sector i les Cooperatives, de la Generalitat de Catalunya, el maig de 2023 Catalunya té 4.566 cooperatives actives. D'aquestes empreses, 1.187 (el 26 % del total) s'han constituït en els darrers set anys.

Aquesta tendència ofereix, per tant, un escenari idoni per al foment de l'economia circular des del cooperativisme català.

38 Dossier de Premsa 2023, Direcció General d'Economia Social i Solidària, el Tercer Sector i les Cooperatives, de la Generalitat de Catalunya.

El cooperativisme

El cooperativisme és un model econòmic i empresarial basat en l'associació de persones que s'agrupen voluntàriament per aconseguir objectius comuns. En una cooperativa, els membres tenen la propietat col·lectiva de l'empresa i participen activament en la seva gestió i presa de decisions.

Les cooperatives es fonamenten en diversos principis clau, establerts per l'Aliança Cooperativa Internacional (ACI), que són els següents:

- Adhesió voluntària i oberta: les persones poden unir-s'hi de manera voluntària i sense discriminació, independentment del seu gènere, raça, religió o origen social.
- Control democràtic pels membres: les decisions es prenen de manera democràtica i s'atorga a cada membre un vot igual. S'aplica el principi d'una persona, un vot.
- Participació econòmica dels membres: els membres contribueixen econòmicament a la cooperativa i comparteixen els beneficis i els riscos de l'activitat empresarial de manera equitativa.
- Autonomia i independència: les cooperatives són entitats autònomes gestionades pels seus membres, lliures de qualsevol influència externa o control jeràrquic.
- Educació, formació i informació: les cooperatives promouen l'educació i la formació dels seus membres, així com la divulgació d'informació sobre els principis i les pràctiques cooperatives.
- Cooperació entre cooperatives: les cooperatives treballen conjuntament i es reforcen mútuament mitjançant la formació de xarxes i la col·laboració intercooperativa.
- Preocupació pel desenvolupament sostenible: les cooperatives tenen en compte l'impacte social, econòmic i mediambiental de les seves activitats i busquen un desenvolupament sostenible i equitatiu.

El cooperativisme promou valors com la solidaritat, la igualtat, la participació i la responsabilitat social, i busca crear empreses centrades en les persones i en benefici de la comunitat en la qual operen. És un model que pot contribuir a la construcció d'una economia més justa, equitativa i sostenible.

Branques del cooperativisme català

Com hem dit, les cooperatives com a societats actuen amb plena autonomia i gestió democràtica. Poden associar persones físiques o jurídiques amb necessitats o interessos socioeconòmics comuns amb el propòsit de millorar la situació econòmica i social dels seus components i de l'entorn comunitari fent una activitat empresarial de base col·lectiva, en què el servei mutu i l'aportació pecuniària de tots els membres han de permetre de complir una funció orientada a millorar les relacions humanes i a posar els interessos col·lectius per damunt de tota idea de benefici particular. Les cooperatives poden dur a terme qualsevol activitat econòmica o social.

Les principals activitats que els socis duen a terme a la cooperativa són el lliurament de béns, serveis, productes i treball. En funció d'aquesta activitat —anomenada activitat cooperativitzada—, les cooperatives es classifiquen en diferents branques:

- Cooperatives de treball: els treballadors s'associen per crear una empresa on comparteixen responsabilitats i beneficis i en tenen la propietat i la gestió col·lectiva. L'activitat cooperativitzada és el treball que presten els socis treballadors a la cooperativa.
- Cooperatives de consum: aquestes cooperatives se centren a satisfer les necessitats de consum —activitat cooperativitzada— dels seus socis. Els membres es reuneixen per comprar productes o

serveis directament als proveïdors, eliminant intermediaris i buscant preus més justos.

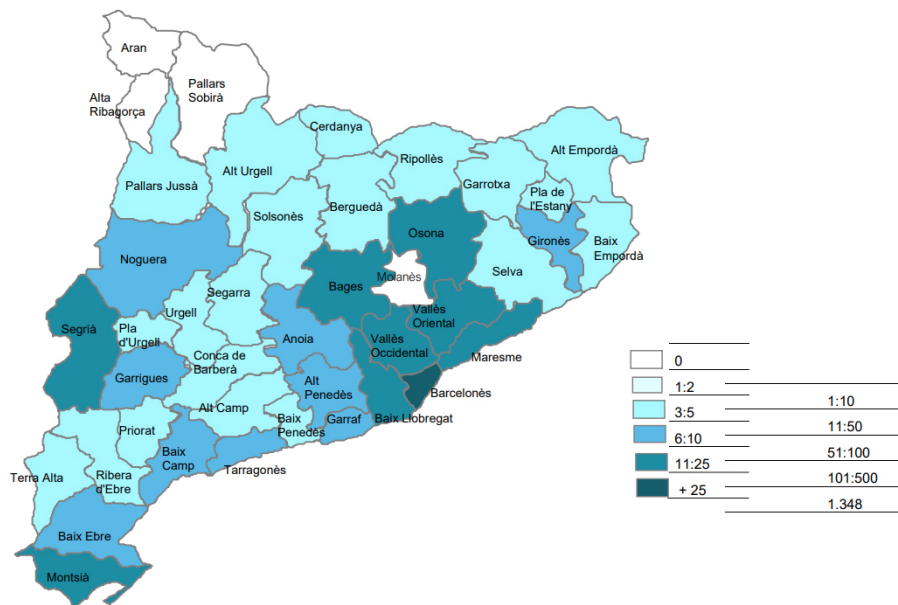
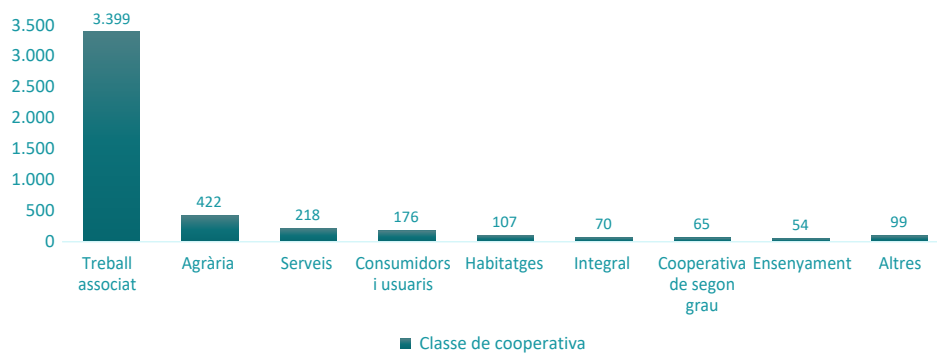
- Cooperatives agràries o cooperatives de serveis: aquest tipus de cooperatives estan orientades a compartir recursos, millorar la producció, accedir a mercats i obtenir millors condicions per a les seves explotacions.

En funció del sector d'activitat on operen, aquestes cooperatives —siguin de treball, de consum o de les dues branques alhora— tenen una denominació específica, com ara: cooperativa sanitària, cooperativa d'ensenyament, cooperativa d'habitatges, cooperativa de crèdit...

Alhora, el cooperativisme ofereix més modalitats organitzatives que, en funció de la base social i la finalitat, permeten que la comunitat s'organitzi en diferents ecosistemes que abastin satisfer totes les necessitats dels territoris on s'ubiquen; parlem de cooperatives de segon grau, grups cooperatius, pols cooperatius, ateneus...

Dades del cooperativisme a Catalunya

Actualment, a Catalunya hi ha un total de 4.610 cooperatives registrades,³⁹ distribuïdes principalment en vuit classes diferents:

³⁹ Registre General de Cooperatives de la Generalitat de Catalunya, «Dades obertes Catalunya». <<https://analisi.transparenciacatalunya.cat/Treball/Registre-General-de-Cooperatives-de-la-Generalitat/euku-fzbx>>

La gran majoria de cooperatives inscrites al registre actualment a Catalunya són de treball associat.

La majoria de les cooperatives, un 68,87 %, estan ubicades a la demarcació territorial de Barcelona. Amb menys representació trobem Lleida, que agrupa un 10,67 % de les

cooperatives, seguida de Tarragona i Girona, amb una representació pròxima al 6 % de les cooperatives.

Pel que fa al sector d'activitat, 2.863 cooperatives es dediquen al sector dels serveis, 673 al sector industrial, 628 al sector de la construcció i 432 al sector de l'agricultura.

L'economia circular

L'economia circular és un concepte i un marc d'acció que busca redefinir i replantejar la manera com es produeixen, utilitzen i gestionen els recursos materials en l'activitat econòmica. Es basa en la idea de crear un sistema en què els productes, els materials i els recursos siguin mantinguts en ús durant el temps més gran possible, se n'optimitzi la utilització i se'n minimitzi l'impacte ambiental.

En lloc de seguir el model tradicional d'economia lineal, que implica l'extracció de recursos, la producció de béns i l'ús i el descart final com a residus, l'economia circular proposa un enfocament més sostenible. Aquesta nova perspectiva es basa en tres principis fonamentals:

- Dissenyar productes per a la circularitat: implica repensar el disseny dels productes per tal que siguin duradors, reparables, reutilitzables i reciclables. S'ha de tenir en compte tot el cicle de vida del producte, des de la selecció de materials fins a l'eliminació final.
- Optimitzar el cicle de vida dels productes: es tracta de gestionar els productes i els materials de manera eficient durant tot el seu cicle de vida. Això inclou la reutilització, la reparació, la redistribució i el reciclatge per prolongar-ne la utilització i reduir la generació de residus.
- Fomentar sistemes de recuperació i re-

generació: l'economia circular busca crear infraestructures i processos que permetin la recuperació de materials i recursos, així com la regeneració dels ecosistemes afectats. Això pot incloure el reciclatge, la valorització energètica, la producció d'energia renovable i altres tècniques per tancar el cercle dels recursos.

L'objectiu final de l'economia circular és reduir la dependència dels recursos naturals limitats, minimitzar la generació de residus i contaminants, i fomentar una utilització més eficient dels recursos existents. Aquest enfocament no només té beneficis mediambientals, sinó que també pot generar oportunitats econòmiques, com la creació de nous models de negoci, l'impuls de la innovació tecnològica i la generació de llocs de treball verds.

És un concepte, per tant, que proposa un canvi de paradigma en la manera com gestionem els recursos i produïm i consumim béns i serveis. Busca un equilibri entre l'activitat econòmica i la preservació del medi ambient mitjançant la reducció, la reutilització, la reparació i el reciclatge dels materials i dels recursos.

— Marc legal de l'economia circular

A la Llei 7/2022, de 8 d'abril, de residus i sòls contaminats per a una economia circular, s'estableix per primer cop la definició d'economia circular:

k) «Economia circular»: sistema econòmic en què el valor dels productes, materials i altres recursos de l'economia dura el màxim de temps possible, potenciant el seu ús eficient en la producció i el consum, reduint d'aquesta manera l'impacte mediambiental del seu ús, i reduint al mínim els residus i l'alliberament de substàncies perilloses en totes les fases del cicle de vida, si escau mitjançant l'aplicació de la jerarquia de residus.

Àmbit europeu

La Directiva 2008/98/CE del Parlament Europeu i del Consell, de 19 de novembre de 2008, sobre els residus i per la qual es deroguen determinades directives (Directiva marc de residus) va establir el **principi de jerarquia de residus** com a instrument clau que permetia dissociar la relació existent entre el creixement econòmic i la producció de residus. Aquest principi explicita l'ordre de prioritats en les actuacions en matèria de residus: prevenció de residus, preparació per a la reutilització, reciclatge, altres tipus de valorització, inclosa l'energètica, i, finalment, l'eliminació dels residus.

Àmbit estatal

Les competències en economia circular les té el Ministeri per a la Transició Ecològica i el Repte Demogràfic (MITERD) mitjançant la Direcció General de Qualitat i Avaluació Ambiental.

La darrera normativa aprovada ha estat la Llei 7/2022, de 8 d'abril, de residus i sòls contaminats per a una economia circular.⁴⁰ La Llei incorpora les modificacions introduïdes en la Directiva UE 2018/851 i les principals obligacions derivades de la directiva sobre plàstics d'un sol ús. Aquesta llei té per objecte establir els principis de l'economia circular a través de la legislació bàsica en matèria de residus (competència estatal), així com contribuir a la lluita contra el canvi climàtic i protegir el medi marí.

En concret, i en relació amb l'àmbit de l'economia circular, correspon a la persona titular del Ministeri per a la Transició Ecològica i el Repte Demogràfic elaborar estratègies i plans en matèria d'economia circular, el *Programa estatal de prevenció de residus* i el *Pla estatal marc de gestió de residus*, així com elaborar estratègies en matèria de sòls contaminats.

Àmbit nacional

Correspon a les regions autonòmiques i a les ciutats de Ceuta i Melilla aprovar els programes autonòmics de prevenció de residus i els plans autonòmics de gestió de residus. Així mateix, podran aprovar estratègies autonòmiques en matèria d'economia circular i de sòls contaminats.

Diversos departaments de la Generalitat de Catalunya desenvolupen accions específiques relacionades amb l'economia circular:

- ACCIÓ⁴¹ (Agència per la Competitivitat i la Internacionalització de l'Empresa), adscrita al Departament d'Empresa i Treball de la Generalitat de Catalunya.
- Agència Catalana de l'Aigua,⁴² adscrita al Departament d'Acció Climàtica, Alimentació i Agenda Rural de la Generalitat de Catalunya.

40 Llei 7/2022, de 8 d'abril, de residus i sòls contaminats per a una economia circular. <<https://www.boe.es/buscar/pdf/2022/BOE-A-2022-5809-consolidado.pdf>>

41 ACCIÓ. <<https://www.accio.gencat.cat/ca/sectors/economia-circular/>>

42 Agència Catalana de l'Aigua. <<https://aca.gencat.cat/ca/laca/rdi/projectes-vinculats-ACA>>

- Institut Català de l'Energia (Icaen),⁴³ adscrit al Departament d'Acció Climàtica, Alimentació i Agenda Rural de la Generalitat de Catalunya.
- Agència de Residus de Catalunya,⁴⁴ adscrita al Departament d'Acció Climàtica, Alimentació i Agenda Rural de la Generalitat de Catalunya amb una àrea específica d'economia circular.

■ Mesures d'impuls de l'economia circular

Àmbit estatal

Pel que fa als programes o convocatòries que es desenvolupen estatalment per al foment de l'economia circular, es destaca:

1. Estratègia Espanyola Economia Circular 2030.⁴⁵

En aquesta estratègia s'estableixen les orientacions a partir de les quals es deriven les actuacions específiques que integraran els corresponents plans d'acció. Aquestes són la protecció del medi ambient (terrestre i marí), la implantació d'un enfocament de cicle de vida per als productes, l'aplicació efectiva del principi de jerarquia dels residus, la reducció de residus alimentaris, l'augment de l'eficiència en la producció, el consum sostenible, la sensibilització i comunicació en economia circular, l'ocupació per l'economia circular, la recerca i innovació i, finalment, el foment de l'ús d'indicadors d'avaluació.

L'Estratègia estableix diversos objectius per a l'any 2030, com ara la reducció en un 30 % del consum nacional de materials o la reducció de la generació de residus en un 15 % respecte dels generats l'any 2010.

Hi ha diverses mesures previstes en els diferents eixos d'actuació:

- **Producció:** promoure el disseny/redisseny de processos i productes per optimitzar l'ús de recursos naturals no renovables en la producció fomentant la incorporació de matèries primeres secundàries i materials reciclats i minimitzant la incorporació de substàncies nocives de cara a obtenir productes que siguin més fàcilment reciclables i reparables per reconduir l'economia cap a maneres més sostenibles i eficients.
- **Consum:** reduir l'empremta ecològica mitjançant una modificació de les pautes cap a un consum més responsable que eviti el malbaratament i les matèries primeres no renovables.
- **Gestió dels residus:** aplicar de manera efectiva el principi de jerarquia dels residus afavorint de manera substancial la prevenció (reducció), la preparació per a la reutilització i el reciclatge dels residus.
- **Matèries primeres secundàries:** garantir la protecció del medi ambient i la salut humana reduint l'ús de recursos naturals no renovables i reincorporant al cicle de producció els materials continguts en els residus com a matèries primeres secundàries.
- **Reutilització i depuració de l'aigua:** promoure un ús eficient del recurs aigua que permeti conciliar la protecció de la qualitat i la quantitat de les masses aquàtiques amb un aprofitament sostenible i innovador.
- **Recerca, innovació i competitivitat:** impulsar el desenvolupament i l'aplicació de nous coneixements i tecnologies per promoure la innovació en processos, productes, serveis i models de negoci impulsant la col·laboració públicoprivada i la formació d'investigadors i de personal d'R + D + i i afavorint la inversió empresarial en R + D + i.

43 Institut Català de l'Energia (Icaen). <https://icaen.gencat.cat/ca/cercador?q=economia+circular&lr=lang_ca>

44 Agència de Residus de Catalunya. <https://residus.gencat.cat/ca/consultes_i_tramits_-_nou/tramits/detall/Ajut-economia-circular-2020>

45 Estratègia Espanyola Economia Circular 2030. <https://www.miteco.gob.es/es/calidad-y-evaluacion-ambiental/temas/economia-circular/espanacircular2030_def1_tcm30-509532_mod_tcm30-509532.pdf>

- **Participació i sensibilització:** fomentar la implicació dels agents econòmics i socials en general, i de la ciutadania en particular, per conscienciar dels reptes mediambientals, econòmics i tecnològics actuals, i de la necessitat de generalitzar l'aplicació del principi de jerarquia dels residus.
- **Ocupació i formació:** promoure la creació de nous llocs de treball i la millora dels ja existents en el marc que ofereix l'economia circular.

2. PERTE d'economia circular

El Govern espanyol ha aprovat un PERTE (Projecte Estratègic per a la Recuperació i la Transformació Econòmica) d'economia circular amb l'objectiu d'avançar en l'economia circular en la indústria espanyola amb tres objectius fonamentals: el foment de l'ecodisseny dels productes per fer-los més duradors i reparables des del mateix origen; la millora de la gestió de residus mitjançant plantes de tractament que incrementin la reutilització; i la incorporació de matèries primeres recuperades en la producció de nous béns. Preveu també l'impuls de la digitalització vinculada als tres objectius, que permetrà millorar la competitivitat i la innovació del teixit industrial en qualsevol sector.

El PERTE estableix ajuts de 492 milions d'euros i mobilitzarà recursos superiors als 1.200 milions, entre inversió pública i privada, que es desenvoluparan fins a l'any 2026. En aquesta línia, el Pla es compon de divuit instruments distribuïts en dues línies d'acció: actuacions en sectors clau (amb un pressupost de 300 milions d'euros) i actuacions transversals per impulsar l'economia circular a l'empresa (dotada amb 192 milions d'euros).

Atesa la naturalesa transversal que caracteritza l'economia circular, una de les dues línies d'acció del PERTE està especialment dirigida als processos productius. Incorpora un

programa d'ajuts per impulsar l'economia circular en l'àmbit de l'empresa amb l'objectiu de millorar la competitivitat i la innovació del teixit industrial, i es distribuirà en quatre categories: reducció del consum de matèries primeres verges, ecodisseny, gestió de residus i digitalització.

3. Impuls a la circularitat en sectors estratègics⁴⁶

L'altra línia d'actuació, finançada amb 300 milions d'euros, és un instrument dissenyat per impulsar la implantació d'esquemes circulars al nostre país, en particular en tres indústries específiques que aborden seriosos reptes de sostenibilitat: la tèxtil, la del plàstic i la de les energies renovables.

D'altra banda, les dificultats en l'accés a la tecnologia necessària, juntament amb l'elevat cost que avui dia caracteritza els processos precisos per a la reutilització i el tractament dels seus residus, fa imprescindible el suport públic a projectes que promoguin aquesta transformació, amb la qual cosa es complementen els esforços empresarials en aquest àmbit. Els ajuts sumaran 100 milions d'euros per a cada sector.

Àmbit nacional

El Govern de Catalunya ha fet una aposta clara per l'impuls de l'economia verda i circular amb l'*Estratègia d'impuls a l'economia verda i a l'economia circular*, l'*Estratègia catalana d'ecodisseny per a una economia circular i ecoinnovadora* i el *Programa de prevenció i gestió de residus i recursos de Catalunya (PRECAT20)*. Des de diferents òrgans de la Generalitat es promou l'economia verda i circular amb una gran quantitat d'iniciatives que facilitin una transformació real i efectiva. El conjunt d'iniciatives s'han aplegat recentment en un full de ruta aglutinador que recull les prioritats futures que ha

⁴⁶ Impuls a la circularitat en sectors estratègics <<https://www.miteco.gob.es/ca/prensa/ultimas-noticias/el-gobierno-aprueba-el-per-te-de-econom%C3%ADa-circular-para-acelerar-la-transici%C3%B3n-hacia-un-sistema-productivo-m%C3%A1s-eficiente-y-sostenible-en-el-uso-d/tcm:34-537834>>

de desplegar el Govern i les fites que s'han d'assolir en el futur, i que ha esdevingut un dels sis eixos estratègics del Pacte nacional per a la indústria.

A més, cada vegada hi ha més iniciatives privades i institucionals que exemplifiquen i contribueixen a aquest canvi.

Alguns exemples de les accions específiques per al foment de l'economia circular que desenvolupa el Govern de la Generalitat de Catalunya són:

1. Impuls de programes i subvencions⁴⁷

- a. Línia de préstecs per finançar projectes d'economia verda i circular.
- b. Ajuts a l'autoconsum i a l'emmagatzematge —amb fonts d'energia renovable— i a la implantació de sistemes tèrmics renovables en el sector residencial.
- c. Subvencions per a l'obtenció i renovació de l'etiqueta ecològica de la Unió Europea o el distintiu de garantia de qualitat ambiental, i per a la implantació de processos d'ecodisseny.
- d. Subvencions per a la implantació i renovació dels sistemes de gestió ambiental d'acord amb el Reglament (CE) núm. 1221/2009 del Parlament Europeu i del Consell, de 25 de novembre de 2009.
- e. Subvencions destinades a la compra de vehicles de baixes emissions per al servei de taxi i per a vehicles d'ús comercial i de serveis que operen en zones de protecció especial de l'ambient atmosfèric.
- f. L'objectiu de l'ajut és el foment de projectes per a l'acceleració de la transició cap a una economia circular a Catalunya, millorar l'eficiència en l'ús dels recursos materials i el desenvolupament econòmic global del consum de recursos.
- g. Ajuts i finançament d'Acció: recursos tècnics i financers per impulsar la innovació.

- h. Ajuts en productivitat i sostenibilitat agrícola.

2. Catalunya Circular, Observatori de l'economia circular de Catalunya

Té l'objectiu de ser un node de referència en economia verda i circular a Catalunya que aporta coneixement i informació per donar coherència i visibilitat als esforços que es fan des de diferents nivells i àmbits d'actuació de les institucions i altres organismes; contribueix així a posicionar internacionalment Catalunya com a referent en aquesta matèria.

L'objectiu d'aquest observatori és visibilitzar els esforços que fa Catalunya en matèria d'economia verda i circular i fer difusió dels èxits assolits. Això permetrà que les iniciatives existents es repliquin i també facilitarà avançar en el coneixement existent i integrar plenament la circularitat en l'economia catalana.

Les funcions de l'observatori són les següents:

- a. Aglutinar, fomentar l'intercanvi i dotar d'una estructura homogènia el conjunt d'iniciatives existents a Catalunya i fer de reclam de noves.
- b. Recollir i fer accessible informació sobre l'actualitat global, fons de finançament i novetats.
- c. Sensibilitzar i formar en relació amb les oportunitats reals de l'economia circular.
- d. Generar coneixement en l'aplicació de l'economia circular a Catalunya i identificar les tendències de futur.
- e. Avaluat el progrés de l'economia circular a Catalunya a través d'un sistema de seguiment i de monitoratge, i determinar els agents de canvi i els impactes sobre l'economia empresarial i la generació d'ocupació.

⁴⁷ Subvencions d'economia circular, Gencat. <https://mediambient.gencat.cat/ca/05_ambits_dactuacio/empresa_i_produccio_sostenible/economia_verda/catalunya_circular/suport-empresa/ajuts/>

3. Pacte nacional per a la indústria i l'economia circular

El Govern posa en marxa el nou Pacte nacional per a la indústria 2022-2025, amb el qual aposta per una economia verda i circular. Entre les actuacions que incorpora el nou pacte, cinc pertanyen a l'àmbit de l'economia circular i suposen un pressupost de 14,2 milions d'euros. L'objectiu és treballar per un model d'economia circular reduint la generació de residus i fomentant la reutilització, la reparació, la remanufactura i el reciclatge.

La finalitat és reduir la ràtio de residus industrials per milió d'euros de VAB fins a les 80 tones (el 2020 aquesta ràtio era de 85,8 tones) i incrementar la valorització dels residus industrials fins al 82 % (el 2020 el percentatge era de prop del 80 %).

Les actuacions tractores que incorpora el pacte nacional per a la indústria són el Projecte de llei de prevenció i gestió dels residus i l'ús eficient dels recursos de Catalunya, com el Hub Catalunya Circular, creat arran de l'anterior pacte i que ara es potenciarà. A partir del hub es desenvoluparà una plataforma digital, punt de trobada d'empreses i institucions, on s'impulsaran inversions en plantes pilot preindustrials que permetin desenvolupar tecnologies per aprofitar els recursos disponibles i convertir el coneixement en solucions i productes de valor.

També es crearà la Xarxa RDI de bioeconomia i economia circular. En el marc d'aquest àmbit es troben tres mesures d'acompanyament.

La primera és l'aprovació del Full de ruta per a l'economia circular de Catalunya (FRECC), previst a curt termini, que fixarà les iniciatives transversals i transformadores que han de guiar la reorientació del model econòmic català cap a l'economia circular.

En segon lloc, hi ha el suport a la solarització amb un estudi de les possibilitats de conversió dels vehicles especials industrials, els vehicles pesants de mercaderies i els autobusos amb motor de combustió tradicional en vehicles elèctrics o amb motor d'hidrogen.

Finalment, el Pacte per a la moda circular, un acord voluntari per facilitar una transformació urgent i necessària del tèxtil amb la participació de tots els agents per garantir el futur sostenible del sector.

El nou Pacte nacional per a la indústria 2022-2025 vol transformar el model industrial del país, relançar l'economia productiva, augmentar el pes de la indústria en l'estructura econòmica, fer que la indústria sigui més digitalitzada, innovadora, sostenible i generadora d'ocupació de qualitat, i també atorgar un marc d'estabilitat temporal a la política industrial.

A més, inclou els quatre àmbits d'actuació següents: digitalització, indústria 4.0, innovació i internacionalització. Igualment, ocupació de qualitat, condicions de treball i formació de les persones treballadores a la indústria; infraestructures i sòl industrial, i finançament i dimensió empresarial.

■ L'economia circular a Catalunya

L'economia circular és una qüestió rellevant a Catalunya i, tal com hem pogut observar al punt anterior, s'han fet esforços significatius per promoure i implementar aquest model en diferents sectors de l'economia de la regió. Algunes de les pràctiques que es duen a terme per al foment de l'economia circular a Catalunya són:

1. **Polítiques i estratègies:** la Generalitat de Catalunya ha desenvolupat diverses polítiques i estratègies per fomentar l'economia circular. S'han establert plans d'acció específics, com el Pla d'Acció per a l'Economia Circular de Catalunya 2020-2030, que defineix les prioritats i les mesures per impulsar la transició cap a una economia més circular.
2. **Àmbits d'actuació:** s'han identificat diversos àmbits d'actuació clau per a l'economia circular a Catalunya. Aquests inclouen els sectors de residus i reciclatge, l'agricultura i la ramaderia sostenibles, la construcció i rehabilitació d'edificis efi-

cients, la mobilitat sostenible i l'energia renovable, entre d'altres.

3. Innovació i investigació: Catalunya compta amb una activa comunitat d'empresadors, innovadors i centres de recerca que treballen en projectes relacionats amb l'economia circular. S'han impulsat iniciatives de suport a la innovació i s'han establert col·laboracions entre empreses, universitats i altres agents per desenvolupar solucions tecnològiques i models de negoci sostenibles.
4. Indústria: diverses empreses de Catalunya han adoptat pràctiques d'economia circular i han incorporat els principis de reducció, reutilització i reciclatge en les seves operacions. Hi ha exemples d'empreses que han implementat models de negoci basats en la prestació de serveis, com ara el lloguer o el lísing, per prolongar la vida útil dels productes i minimitzar els residus.
5. Col·laboració públicoprivada: hi ha col·laboració entre el sector públic i el sector privat per promoure l'economia circular. S'han establert aliances i xarxes de cooperació, com el Consell Català de l'Economia Circular, per facilitar la interacció i el coneixement entre els diferents actors implicats.
6. Consciència i sensibilització: s'han fet campanyes de sensibilització i educació per fomentar la comprensió i l'adopció de pràctiques d'economia circular. També s'ha treballat en l'educació i la formació per a professionals en àmbits relacionats amb la sostenibilitat i l'economia circular.

Encara hi ha reptes per superar i molt treball per fer per avançar cap a una economia circular plenament desenvolupada a Catalunya. No obstant això, hi ha un fort compromís i una creixent consciència sobre la importància

d'aquest model per a un futur sostenible i equitatiu.

L'estudi *L'economia circular a Catalunya*,⁴⁸ elaborat per Acció, conclou que a Catalunya ja hi ha 626 empreses que ofereixen solucions en economia verda i circular. Aquesta xifra, en creixement constant, representa una facturació total d'11.014 milions d'euros, 32.856 persones treballadores i un 4,6 % del PIB català.

Una dada que exemplifica la nova demanda social és que l'informe ha identificat un 60 % més d'empreses que ofereixen solucions per a l'economia verda i circular respecte de l'any 2017. De totes aquestes, cal assenyalar que el 60 % tenen un component tecnològic rellevant.

Les empreses identificades ofereixen solucions en tres grans àmbits:

- El disseny circular: solucions que permeten canviar els recursos i els processos d'un producte o servei.
- L'optimització de l'ús: solucions per allargar el cicle de vida d'un producte.
- La recuperació de valor: solucions per recuperar un producte al final de la seva vida útil.

D'altra banda, els sectors agroalimentaris, el tèxtil i moda i la construcció són les tres indústries amb més demanda de solucions en economia circular.

Finalment, hi ha la línia Singulars de la Direcció General d'Economia Social i Solidària, el Tercer Sector i les Cooperatives, que té com a objectiu generar ocupació mitjançant la creació de nous projectes empresarials, noves línies de negoci, noves empreses i nous mercats en el marc de l'economia social i cooperativa i aprofitant les oportunitats estratègiques del mateix sector d'activitat o del territori, el 2022. Aquesta línia va finançar dotze projectes relacionats amb l'economia circular que van ser seleccionats per a l'aliança entre cooperatives i altres entitats de l'economia social i solidària.

⁴⁸ *L'economia verda i circular a Catalunya*, Acció, desembre de 2021.

Principals reptes de futur del cooperativisme en l'economia circular

L'economia social, en general, i el cooperativisme, en particular, han estat pioners, tot i que no sempre s'ha reconegut, en el desenvolupament de l'economia circular, i les seves iniciatives en aquest àmbit augmenten contínuament. Les administracions públiques —probablement també a causa de l'impuls que l'economia social ha guanyat actualment en l'àmbit europeu i en els diferents estats membres en general— prenen més consciència del potencial i del valor afegit de l'economia social. Tanmateix, les organitzacions d'economia social i altres tipus d'iniciatives de l'economia circular s'enfronten a una sèrie d'obstacles i reptes que hi estan relacionats.

Els reptes de futur que hem d'afrontar des del moviment cooperatiu per continuar transitant cap a un sistema més sostenible són diversos. Principalment, cal continuar investigant, innovant i formant el cooperativisme per avançar cap a un sistema més sostenible.

Per fer-ho, és necessari trobar nous models d'intercooperació que permetin generar noves sinergies entre cooperatives i entre cooperatives i altres sectors i entitats de la societat, especialment sectors d'alt impacte per a la transició ambiental, com poden ser l'automobilisme, l'habitatge, la indústria agroalimentària o la indústria tèxtil.

D'altra banda, és important identificar i conèixer altres casos d'èxit d'aplicació de la bioeconomia a les cooperatives. Conèixer i compartir nous models cooperatius on es desenvolupi la bioeconomia per donar valor afegit a tota mena de subproductes i alhora integrar subproductes propis i d'altres sectors en els propis processos productius ens permetrà replicar experiències d'èxit i millorar sistemes productius.

Esperem trobar sinergies per treballar plegats de cara al futur en nous projectes que

afavoreixin la integració de la bioeconomia en el model de negoci cooperatiu.

D'altra banda, cal ampliar mirades participant en aquestes experiències de manera que s'enforteixi la xarxa europea i hi hagi continuïtat en el treball d'integració de la bioeconomia en l'àmbit social.

Pel que fa als reptes reguladors o normatius, es detecta un excés de regulació sectorial que suposa un impediment per apostar per noves maneres de produir, consumir o generar negoci. Alhora, la normativa estatal és poc clara i cal millorar-la perquè incideixi específicament en la transició ecosocial. L'eliminació de les barreres legals i administratives és indispensable per poder utilitzar de manera eficient tots els subproductes derivats de l'activitat productiva.

Així mateix, detectem reptes de conscienciació no només vinculats al cooperativisme, sinó també a la societat en general, sobretot els relacionats amb barreres culturals o desinformació. El desconeixement a escala social i, per tant, la informació distorsionada sobre la gestió ambiental que es fa al món empresarial algunes vegades dificulta la realització de projectes que beneficiarien tota la societat.

Pel que fa als reptes financers, cal destacar que hi ha molt poc finançament, o finançament nul, per impulsar projectes en fases d'escalat poc madures. Aquesta dificultat de finançament de projectes emergents, sumada a la manca de participació del sector privat, impedeix una adopció més ràpida dels conceptes d'economia circular. Al cooperativisme, sovint s'hi suma la falta de confiança en projectes col·lectius per part de les entitats financeres.

En els reptes de capacitació es detecta una gran manca de personal qualificat o de les tecnologies precises que permetrien transformar les cadenes de valor de les cooperatives.

Oportunitats de l'economia circular des d'una perspectiva cooperativa

Cada cop és més freqüent trobar casos en què empreses de l'economia social i solidària — en concret cooperatives— impulsen activitats d'economia circular que ocupen nínxols d'activitat que desenvolupen els principis en què es basa el model circular de reduir i eliminar residus i crear oportunitats laborals. Tot i que aquestes activitats són únicament un petit subconjunt del que suposa l'economia circular, les cooperatives poden tenir un rol important en la implantació de models de negoci basats en el foment de la reutilització, la reparació, el reconeixement, el reciclatge i el desenvolupament del mercat de béns de segona mà. Així mateix, les cooperatives també poden tenir un paper importantíssim en l'aprofitament dels recursos naturals de manera sostenible fent servir els residus i els subproductes com a matèria primera per a la producció de nous materials i productes. En aquesta economia, els residus i els subproductes es consideren recursos i es busca reduir al màxim el seu impacte ambiental fent servir tecnologies i processos innovadors.

Per tot això, les cooperatives poden ser un instrument clau per a la creació d'ocupació, la millora de les condicions laborals, la promoció de la igualtat de gènere i la inclusió social, així com per a la defensa dels drets dels consumidors i la preservació del medi ambient.

En el cooperativisme es reconeixen com a actors de l'economia circular el fet que comparteixen els tres vessants de la sostenibilitat (econòmic, social i mediambiental) i que tenen com a objectiu optimitzar el valor dels recursos i de les persones dins del model econòmic.

A més d'això, les cooperatives destaquen en altres aspectes circulars, ja que sovint són un referent local a causa de les tasques socials que desenvolupen cobrint necessitats i mancances que el sistema econòmic i els serveis públics no arriben a satisfer.

Tal com hem observat, hi ha sectors d'interès per a l'economia circular que tenen una gran representació per part del moviment

cooperatiu català, com són el sector agroalimentari i l'agricultura, el sector de l'habitatge i la construcció, i el sector de la mobilitat. En cada un d'aquests àmbits trobem exemples de cooperatives que desenvolupen accions directament relacionades amb l'economia circular.

A continuació, es detallen algunes de les oportunitats que les cooperatives poden aprofitar des d'una perspectiva d'economia circular:

1. **Gestió de residus:** les cooperatives poden tenir un paper clau en la gestió de residus impulsant el reciclatge i la reutilització de materials, així com la valorització energètica dels residus. Aquesta activitat pot ser desenvolupada per cooperatives de recollida i triatge de residus, de reciclatge, de compostatge i de gestió de residus de construcció o electrònics. Això pot generar ocupació local i ajudar a la transició cap a un model de residu zero.
2. **Agricultura i ramaderia:** la bioeconomia circular també pot ser aplicada al sector agrícola i ramader. Les cooperatives poden desenvolupar activitats com la producció de biofertilitzants, la gestió integral de residus orgànics, la producció de biomassa per a la generació d'energia, la gestió sostenible dels recursos hídrics, etc.
3. **Energia:** les cooperatives energètiques poden desenvolupar projectes de producció d'energies renovables, com ara la solar o l'eòlica, així com projectes de gestió energètica sostenible, com ara la instal·lació de sistemes de climatització o d'il·luminació eficients.
4. **Indústria i serveis:** les cooperatives també poden desenvolupar activitats de bioeconomia circular en sectors com la indústria alimentària, la gestió de serveis ambientals, la gestió sostenible dels recursos naturals, etc.

5. Reutilització i reparació: les cooperatives poden establir negocis o serveis centrats en la reutilització i la reparació de productes. Això pot incloure la creació de tallers de reparació, botigues de segona mà o serveis de lloguer que permetin allargar la vida útil dels productes i reduir la generació de residus.
  6. Reciclatge i valorització: les cooperatives poden involucrar-se en activitats de reciclatge i valorització de materials. Poden establir centres de reciclatge i cooperatives de recollida selectiva o col·laborar amb altres empreses i institucions per a la gestió adequada dels residus i la transformació dels materials en recursos valuosos.
  7. Producció sostenible: les cooperatives poden adoptar pràctiques de producció sostenible utilitzant materials reciclats o biodegradables i optimitzant els recursos utilitzats en el procés productiu. Això pot incloure la implementació de tècniques d'eficiència energètica, l'ús de fonts d'energia renovable i la reducció de l'ús d'aigua i altres recursos naturals.
  8. Consum: les cooperatives poden fomentar el consum responsable i sostenible seleccionant productes amb criteris d'economia circular i prioritzant els productes locals i de proximitat. Això pot ajudar a reduir la demanda de productes amb un impacte ambiental elevat i promoure alternatives més sostenibles.
  9. Intercooperació: les cooperatives poden establir aliances i col·laboracions entre elles per compartir recursos, coneixements i experiències en l'àmbit de l'economia circular. Això pot afavorir sinergies, promoure la innovació conjunta i facilitar l'adopció de pràctiques més sostenibles.
- En resum, les cooperatives tenen l'oportunitat de jugar un paper clau en la promoció de l'economia circular. A través de la seva estructura democràtica i participativa, poden desenvolupar models de negoci basats en la reutilització, la reparació, el reciclatge i la gestió sostenible de recursos, i contribuir així a la transició econòmica, social i ambiental.

Exemples d'economia circular del moviment cooperatiu

Són molts els exemples que detectem de pràctiques d'economia circular dins el moviment cooperatiu. A continuació detallem un seguit de pràctiques destacades per a cada una de les branques del cooperativisme català.

— Oryzite, un nou substitut del plàstic produït al delta de l'Ebre

La cooperativa agrícola Càmara Arrossera del Montsià, situada al delta de l'Ebre, aposta fer-

mament per la sostenibilitat i l'economia circular, dos conceptes que són indispensables de cara al futur i per assegurar no sols la continuïtat del cultiu al Delta, sinó també per a la preservació d'aquest entorn natural tan preuat.

Des de la seva fundació el 1927, la missió d'aquesta cooperativa arrossera ha estat oferir als consumidors un arròs de qualitat extra amb DOP del Delta de l'Ebre, a més de preservar la riquesa natural del seu entorn.

Un dels resultats d'aquesta voluntat d'unificar agricultura i sostenibilitat és el pro-

ducte Oryzite, un substitut del plàstic convencional fet amb la pellofa de l'arròs, el principal subproducte de la cooperativa. Fins aquest moment, la pellofa de l'arròs només es podia utilitzar en la indústria ramadera i el seu valor era pràcticament nul.

Després de deu anys de recerca i col·laboració, la Càmera Arrossera del Montsià ha estat capaç de llançar al mercat aquest nou producte que permet valoritzar la pellofa de l'arròs i aportar un gran benefici en la reducció de l'ús del plàstic i dels seus residus, un dels principals reptes per frenar el canvi climàtic.

Oryzite s'ha convertit en el nou material biodegradable que pot substituir el plàstic en diferents indústries i aplicacions en l'àmbit nacional i internacional, en indústries com l'automobilística, la de la cosmètica, la de la construcció i la de fabricació d'elements sanitaris, bastonets, coberts i gots, entre d'altres.

La clau de l'èxit d'aquest material no sols és la seva aplicació en diferents indústries i sectors, sinó també el fet que pot reduir el temps de producció i el consum d'energia. La seva lleugeresa fa que el temps de fabricació i la temperatura a la qual ha de ser sotmès siguin més baixos que en el cas del plàstic.

El projecte Oryzite ha representat un gran pas en el món cooperatiu i en la introducció de la innovació i l'economia circular en aquest per poder assegurar la seva expansió en el futur, ja que, cada vegada més, els consumidors són més demandants i la necessitat de tenir cura del medi ambient és més urgent i ineludible.

La Càmera Arrossera del Montsià ha obtingut diferents reconeixements pel seu projecte, com per exemple els European Awards per la seva promoció en innovació.

— SAVASCO, Edificis sostenibles amb tiges de blat de moro i gira-sol

La Federació de Cooperatives Agràries de Catalunya ha participat en la construcció d'un prototip d'edificació sostenible que la investigado-

ra Mariana Palumbo, de la Universitat Politècnica de Catalunya (UPC), ha liderat a l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura del Vallès (ETSAV).

El projecte SAVASCO promou una construcció més sostenible a partir de tiges de blat de moro i gira-sol, amb la qual cosa el sector de la construcció coopera amb l'agrari amb l'objectiu de trobar un sistema innovador i ecoeficient que redueixi l'impacte ambiental en la construcció d'habitatges.

Amb l'estudi s'ha detectat que les característiques físiques de certs residus agrícoles, com les tiges de determinats cereals, serien adequades per aconseguir un aïllament tèrmic òptim i una regulació hídrica apta per a la formulació de materials de construcció. A més, aquestes matèries primeres de base biològica tenen molts avantatges mediambientals, ja que són renovables, locals i constitueixen embornals de carboni.

Les cooperatives agràries de Castelló d'Empúries i Miralcamp han aportat les tiges per elaborar els materials constructius.

El prototip català que s'ha presentat és una edificació construïda a partir d'una combinació de tiges de blat de moro i gira-sol procedents de la Cooperativa Agrícola de Castelló d'Empúries i de la Cooperativa Agrària de Miralcamp. Per a l'elaboració dels materials constructius, les tiges de blat de moro i gira-sol han estat recollides, transportades, emmagatzemades i transformades amb condicions específiques que afavorissin trobar una solució a l'excés d'humitat que hi ha en el moment de la recol·lecció i que en dificulta la conservació.

Pel que fa al prototip, consta de quatre cantonades amb sistemes constructius diferenciats que demostren i maximitzen la versatilitat dels materials. Tota la construcció s'ha fet en sec i per als fonaments s'han reutilitzat peces prefabricades de formigó ja existents al campus de l'ETSAV. Alhora, s'ha potenciat la prefabricació dels materials i estructures per optimitzar els temps d'execució i maximitzar la producció al taller.

El projecte SAVASCO és un exemple d'intercooperació que facilita l'establiment de

xarxes formals i informals entre les entitats i les persones que hi participen i fomenta intercanvis econòmics i socials. A més, en tractar-se d'un projecte europeu, genera sinergies entre cooperatives, empreses i centres de recerca de diferents països.

■ **Biciclot, valorització de bicicletes**

Biciclot és una cooperativa de treball que promou la bicicleta com a mitjà de transport ecològic, econòmic, saludable i per una mobilitat sostenible.

Treballa amb complicitat amb el territori i les entitats socials, les escoles, els instituts, els centres educatius, les administracions públiques i els particulars oferint-los cursos de mecànica i reutilització i cursos per aprendre a anar en bicicleta i circular segur.

Una de les seves activitats és la recollida de bicicletes usades, que posteriorment es reparen i es posen de nou en circulació al mercat de segona mà o són objecte de donacions socials.

Biciclot desenvolupa els seus projectes per a infants (educant i sensibilitzant per a una circulació segura amb activitats escolars i campanyes educatives), per a joves i adults (fent formació ocupacional i pràctiques laborals per a la inserció sociolaboral) i per a la població general (oferint cursos adreçats a adults).

A més, fomenta un turisme de qualitat en què la bicicleta és l'eina per descobrir la ciutat. Els itineraris organitzats fan que es puguin gaudir de la visita d'una manera àgil, divertida, segura i respectuosa amb el medi ambient.

L'Espai Rebiciclem és un projecte desenvolupat per la cooperativa en què es fan tallers en els quals pots cuidar i reparar la teva bicicleta, la qual cosa fomenta la valorització del mitjà de transport.

■ **Inserjobs, reaprofitament d'electrodomèstics i roba**

Inserjobs és una cooperativa de treball orientada a la inserció sociolaboral de persones en risc

d'exclusió, localitzada a la província de Barcelona principalment i amb projectes que es desenvolupen a la resta de Catalunya.

El punt de partida de la cooperativa és el treball i la formació activa com a eines transformadores i idònies a partir de les quals es poden iniciar processos de rehabilitació, reeducació i integració de les persones que viuen en situació de risc d'exclusió laboral i social. La tasca d'inserció sociolaboral es du a terme amb un acompanyament i suport de qualitat.

La inserció sociolaboral va especialment dirigida a joves en situació d'exclusió social o en risc de desocupació i que tinguin dificultats importants per integrar-se al mercat de treball ordinari a causa de les seves mancances socials, econòmiques, educatives i de qualificació laboral.

Inserjobs desenvolupa un projecte que posa de nou al mercat aparells i roba a un cost assequible per a tots els poders adquisitius. Es millora l'ús d'aquests recursos i es possibilita que s'allargui el cicle de vida d'aparells elèctrics, electrodomèstics i roba.

Amb aquest projecte s'evita l'emissió de més CO₂ a l'atmosfera, es possibilita a la ciutadania l'exercici d'un consum sostenible i es crea ocupació per a persones que es troben en situació de risc d'exclusió social.

■ **Som Mobilitat, desplaçaments sostenibles i aprofitament de vehicles**

Som Mobilitat és una cooperativa de consum que impulsa totes aquelles accions o projectes que contribueixin al fet que tots els desplaçaments dels seus socis siguin més sostenibles i contaminin menys el medi ambient reduint el nombre de vehicles acumulats a les ciutats.

La seva activitat se centra a dissenyar i produir nous serveis i productes tecnològics i fomentar la creació de comunitats per a l'ús compartit d'automòbils.

Som Mobilitat disposa de grups locals que s'organitzen per crear un servei de lloguer de cotxes elèctrics al seu poble o ciutat. El no-

vembre de 2020 tenia dos mil socis i disposava de trenta cotxes elèctrics distribuïts per Catalunya, en poblacions com Barcelona, Mataró, Olot, Vic, Terrassa, Vilanova i la Geltrú, Amposta o Cardedeu. La cooperativa també facilita la compra de cotxes, motos i bicicletes elèctriques als seus socis a través de compres conjuntes.

La cooperativa ha impulsat des de 2017 el Ralli d'Eficiència Energètica, una cursa on diferents vehicles elèctrics competeixen per fer un mateix recorregut amb la màxima eficiència possible. L'any 2019, Som Mobilitat va ser guardonada com a «millor iniciativa sostenible en els premis Mobilicat». Des de 2017 fins a l'actualitat ha promogut les cinc edicions de la SomHackaton, juntament amb l'Ajuntament de Mataró i el TecnoCampus.

— Apindeb Ronçana, reaprofitament de l'oli

Apindeb Ronçana és una cooperativa de consum formada per persones amb diversitat funcional i els seus familiars de primer i segon grau que ofereix serveis a la dependència.

L'activitat de la cooperativa és de donar serveis a persones amb discapacitat. Abraça l'àmbit lúdic, terapèutic, jurídic, educatiu i laboral. Apindeb disposa també d'un centre ocupacional pensat per a aquells adults amb edat laboral que, per les seves característiques físiques o psíquiques, no poden integrar-se al món laboral ordinari.

La cooperativa desenvolupa diversos projectes d'economia circular, com ara Oliklak, en què es fa arribar a l'alumnat de les escoles del territori una ampolla (claki) per a la recollida d'oli de cuina domèstic, amb una boca ampla i feta de material resistent, juntament amb un fullet informatiu.

Apindeb s'encarrega del buidatge dels contenidors de les escoles, del transport de les ampolles plenes d'oli, de la gestió de l'oli recuperat, de rentar les ampolles i de retornar-les a les escoles un cop ben netes per ser reutilitzades.

L'oli usat es recupera per utilitzar-lo com a biocombustible per a vehicles dièsel.

— La Segona Volta, recuperació d'objectes

La Segona Volta és una cooperativa de treball que té com a finalitat principal la recuperació d'objectes que no s'utilitzen, juntament amb accions de sensibilització i de formació per tal de crear consciència sobre la importància d'atorgar una segona oportunitat a les coses.

La cooperativa allarga la vida útil de productes reutilitzables reparant-los o donant-los una nova funció per reduir, així, la quantitat de residus que acaben a l'abocador.

La Segona Volta disposa també d'una botiga física on es ven tota mena d'objectes de segona mà, com ara roba, articles de la llar, mobles, electrodomèstics, llibres, antiguitats, material esportiu...

— Grupdem, articles de decoració i tèxtils a partir de roba de segona mà

Grupdem és una cooperativa amb més de quaranta anys d'experiència en el sector de les persones amb discapacitat, preferentment intel·lectual, però també d'altres col·lectius en risc d'exclusió. Atén més de 140 persones amb discapacitat i les seves famílies. A l'empresa hi treballen 82 persones de les quals 55 tenen algun tipus de discapacitat o malaltia mental.

L'objectiu de la cooperativa és la millora de la qualitat de vida de les persones que assisteixen als centres i pretén influir socialment per aconseguir cada vegada més cotes d'inclusió dels col·lectius que atén.

Als seus centres ocupacionals, les persones treballadores produeixen articles de decoració o tèxtils a partir de roba de segona mà per donar una nova vida al subproducte.

La cooperativa Grupdem treballa per ser proveïdora del Banc de Roba d'AEMA.

Cap a un pla de foment de l'economia circular en el cooperativisme

Dins el Programa Europeu COSME, Catalunya és l'encarregada de liderar el Projecte RESPONDET (Regional Social Economy Policies for Sustainable Community-Driven Environmental Transition), que se centra en la transició verda i digital a través de l'economia social i dins l'àmbit regional i local.

Els socis de Catalunya són la Generalitat, que lidera el projecte com a autoritat pública a través de la Direcció General d'Economia Social, el Tercer Sector i les Cooperatives, conjuntament amb la Confederació de Cooperatives de Catalunya, amb l'assistència tècnica de REVES (Xarxa Europea de Regions i Municipis de l'Economia Social).

En el Projecte RESPONDET participen com a socis altres regions de Bèlgica, Itàlia i Polònia.

L'objectiu del Projecte RESPONDET és donar suport a projectes que construeixin resiliència i augmentin la capacitat de les administracions públiques autonòmiques o locals, de les empreses de l'economia social i de la societat per superar dificultats i crisis.

- Desenvolupament de la col·laboració transnacional i interregional entre les parts interessades (sector públic i privat) de l'economia social en l'àmbit de les missions de l'economia social.
- Potenciar l'aprenentatge entre iguals compartint i replicant bones pràctiques i casos d'èxit entre els agents de l'economia social.
- Millorar la col·laboració entre les xarxes d'economia social existents i els grups d'interès a escala regional i local en el temes que s'han de treballar.
- Donar a conèixer les empreses i organitzacions de l'economia social i promoure el seu paper en la construcció de resiliència als territoris.
- Desenvolupar plans d'acció local amb empreses d'economia social i agents dels temes identificats.

En el marc d'aquest projecte, la Confederació de Cooperatives de Catalunya ha pogut fer una diagnosi de les iniciatives basades en l'economia circular i les polítiques que hi estan relacionades.

- S'han identificat les **polítiques i els processos d'elaboració** d'aquestes relacionades amb els procediments interns dins dels governs i l'Administració, però també les desenvolupades amb implicació de grups d'interès externs.
- S'han identificat processos d'**innovació** on les cooperatives són actors que desenvolupen la innovació en l'economia circular.
- La diagnosi també s'ha centrat a identificar **finançament** i col·laboracions entre l'àmbit públic i el privat per desenvolupar productes de finançament adreçats a les cooperatives i l'economia circular.
- Així mateix, també s'han avaluat els processos i mecanismes de **mobilització** i els recursos i eines de **capacitació**.

Per a cada un d'aquests blocs (polítiques, innovació, finançament, mobilització i capacitació), la Confederació de Cooperatives de Catalunya ha identificat les **fortaleses, debilitats, oportunitats i recomanacions** més rellevants per potenciar els projectes d'economia circular de les cooperatives.

A continuació es presenten els impactes en cada un dels blocs.

Impacte actual del moviment cooperatiu en l'elaboració de política pública referent a l'economia circular

Actualment existeixen diverses oportunitats, com ara la implementació de plans de recupe-

ració i resiliència o la nova fase de programació de la política de cohesió, per millorar la legislació i les polítiques existents o desenvolupar noves iniciatives polítiques. Aquestes oportunitats es podrien aprofitar per vincular més fortament l'economia circular amb l'impacte social i les cooperatives. L'establiment d'una base de dades mitjançant processos de mapatge podria ser interessant per augmentar el coneixement sobre les iniciatives cooperatives en l'economia circular.

Així mateix, considerem que les administracions podrien utilitzar l'impuls actual que rep l'economia circular, però també l'economia social i, en concret, el cooperativisme, per escalar les estratègies i portar-les a diferents àrees. Perquè això passi, els departaments haurien d'intensificar la coordinació interna per millorar les seves polítiques i tractar possibles objectius comuns pel que fa a l'economia circular. De moment, les estratègies d'economia circular encara estan massa sectorialitzades dependent del departament o la regidoria. Per tal que aquestes últimes tinguin un impacte durador, s'ha d'adoptar una visió global a llarg termini pel que fa al desenvolupament de l'economia circular i les iniciatives relacionades amb l'economia social en les estratègies i polítiques rellevants. També considerem que s'han de desenvolupar, discutir i adoptar mesures per contrarestar el rentat verd i social. Aquesta visió a llarg termini es troba a faltar massa sovint. Així doncs, el reconeixement del cooperativisme en el diàleg social és imprescindible.

Per aquest motiu, el cooperativisme participa indirectament en el desenvolupament d'estratègies i polítiques a través de fòrums o espais en què parcialment es té incidència amb les estratègies i polítiques generals i també amb les específiques per al foment de l'economia circular.

En l'àmbit nacional, per primer cop s'ha tingut en compte alguna de les aportacions del moviment cooperatiu en relació amb l'economia circular en el Pacte Nacional per a la Indústria, perquè el Govern de la Generalitat, de manera paral·lela al debat amb els agents tradicionals del diàleg social, ha obert consultes a al-

tres agents, entre els quals hi ha el moviment cooperatiu.

D'altra banda, en l'àmbit estatal, l'economia social i solidària i, concretament, el cooperativisme, ha elaborat un projecte orientat als fons PERTE, on l'economia circular té un paper clau.

Addicionalment, la simplificació administrativa continua sent una assignatura pendent. Les millors estratègies i polítiques no seran d'utilitat si els procediments administratius establerts per implementar-les són complicats, requereixen temps i, per tant, són costosos per als destinataris potencials.

Pel que fa a la cooperació, hi ha una clara manca d'interrelació entre les administracions amb el cooperativisme i la diversitat d'actors, com ara centres de recerca i universitats, en els processos d'elaboració de polítiques relacionades amb l'economia circular.

Les polítiques i estratègies solen donar més suport als projectes grans que no pas a les iniciatives més petites, les quals sovint són un terreny important per a l'experimentació i la innovació. A més, poden desenvolupar amb el temps un fort potencial per créixer o replicar-se.

■ **Impacte actual del moviment cooperatiu en la innovació en l'economia circular**

La vinculació intrasocietària —entre soci i cooperativa— i la finalitat social de les cooperatives creen una dinàmica de motivació procliu a generar una consciència orientada a trobar noves solucions als reptes actuals, inclosa la transició verda. En particular, els joves, que sovint també tenen capacitats importants per crear i innovar, troben els conceptes vinculats al cooperativisme i l'economia circular més aviat atractius i estan potencialment disposats a participar-hi.

Les cooperatives, amb les seves xarxes locals, poden contribuir significativament a identificar nous recursos i competències a l'hora de treballar la innovació: tenen potencial per

desenvolupar productes i processos innovadors vinculats a l'economia circular en diversos sectors i camps d'activitat.

Una oportunitat important per a la innovació pel que fa al desenvolupament d'iniciatives impulsades pel cooperativisme en l'economia circular és la digitalització. Tanmateix, aquests processos sovint requereixen inversions importants, competències i temps. Les administracions haurien de cooperar amb iniciatives impulsades per l'economia social en l'àmbit de l'economia circular quan es tracta d'utilitzar la digitalització per augmentar l'impacte positiu i la capacitat d'innovació d'aquestes iniciatives. A més d'orientar els ciutadans i altres actors, aquestes eines també ofereixen una oportunitat per cartografiar les iniciatives existents i augmentar la cooperació entre aquestes. En aquest context, el model de plataformes cooperatives també sembla interessant i digne de ser reforçat.

Moments de crisi com l'actual poden ajudar a accelerar la creació d'innovació i suport.

Al mateix temps, cal assenyalar el risc d'utilitzar cert tipus d'innovacions com a instrument de rentat d'imatge verd o social amb el qual es desenvolupen iniciatives en l'àmbit de l'economia circular o economia social:

- a) sense cap element referit als principis i pràctiques de l'economia social que pugui donar més valor afegit a l'acció o activitats específiques;
- b) per a empreses (incloses les multinacionals) que utilitzen les accions de l'economia circular com una eina de màrqueting, però no com un enfocament estratègic general en el desenvolupament i la realització de les seves activitats en conjunt.

Aquí, el cooperativisme també perd oportunitats importants.

La cooperació que sovint es dona entre cooperatives i altres iniciatives d'economia social i altres actors també poden reforçar les capacitats d'innovació. Tanmateix, en alguns ca-

sos s'observa una certa resistència inicial a la cooperació en un context general (de política pública) que encara massa sovint genera competència. No obstant això, creiem que és possible innovar i ser competitiu sense estar en competència.

La capacitat d'innovació de les persones també es pot modelar mitjançant una oferta educativa adequada. Els itineraris educatius i formatius haurien d'incloure mòduls que transmetin el concepte d'economia circular i cooperativisme a les generacions joves, però també a altres grups d'edat. Mentre aquesta formació no es doni de manera transversal, ens cal explorar vies i mitjans que ajudin a fer que les iniciatives impulsades siguin més atractives per a persones amb altes qualificacions professionals amb coneixements i habilitats específics en àrees relacionades amb la innovació.

Un obstacle important en aquest context de la innovació és la por de fracassar.

Pel que fa a la inversió necessària en innovació en activitats d'economia circular i per evitar el rentat d'imatge verd o social, cal desenvolupar i aplicar sistemes d'avaluació que valorin les iniciatives basades en principis i valors de l'economia social.

■ Impacte actual del moviment cooperatiu en el finançament en l'economia circular

La promoció de l'economia circular actualment està integrada en una sèrie d'estratègies i plans gràcies a la legislació i les iniciatives polítiques europees. A més, els enfocaments d'economia circular troben suport en la població, per bé que un nombre creixent de ciutadans qüestionen els paradigmes econòmics encara dominants.

Algunes de les estratègies i plans destinen un pressupost clar a la promoció de l'economia circular. Tanmateix, emfatitzem la importància de desenvolupar programes financers integrats per a l'economia circular que siguin accessibles i, per tant, s'adaptin al cooperativisme, reunint ambdós aspectes, l'econo-

mia circular i un valor afegit social basat en principis clars.

Les organitzacions d'economia social —en particular les cooperatives— han demostrat que són capaces de mobilitzar finançament a partir del compromís ciutadà.

Els programes i instruments de suport financer haurien de preveure els diferents estadi de desenvolupament de les iniciatives (no només les empreses emergents). Quan el suport financer només està disponible durant un període curt en la fase inicial d'una iniciativa, els processos i l'ús d'eines recentment desenvolupades es podrien interrompre.

Actualment, cap dels programes públics dona suport financer permanent a iniciatives de cooperatives i de l'economia social en economia circular.

Al mateix temps, també percebem la manca de coneixement del suport financer existent i dels programes que hi estan relacionats, principalment de caràcter europeu, els quals disposen de plataformes de finestra única, però no són gaire coneguts.

No obstant això, també val la pena i és fonamental examinar més de prop els instruments de suport financers i els models públics de finançament existents. Hi ha bones pràctiques i exemples d'iniciatives autofinançades que es podrien fer més visibles i ser compartides. Seria important destacar els nous models de suport mutu en el sector cooperatiu, amb cooperatives consolidades que donen suport a noves empreses cooperatives que emergeixen.

El fet de tenir un rendiment limitat de la inversió entre els seus valors fonamentals fa que l'economia social sigui menys atractiva per als inversors. Aquí, el model de retorn social de la inversió es podria explorar més i se li podria donar visibilitat.

Es podria fer molt més pel que fa al finançament de projectes d'economia social en l'economia circular si hi hagués més coordinació d'iniciatives i mesures rellevants entre els actors públics i privats. A més, com ja hem apuntat anteriorment, la manca de transversalitat i d'estratègies compartides entre els diferents departaments de l'Administració també

pot comportar una assignació i una coordinació menys eficaces del suport financer.

La transició verda, la creació d'ocupació i la inclusió social són objectius i prioritats de les estratègies i polítiques actuals de la UE. No obstant això, el paper central del cooperativisme i l'economia social com a model per a la consecució d'aquests objectius encara no està prou destacat i no és prou visible, especialment en les estratègies principals.

I, per descomptat, els processos administratius de sol·licitud de diferents tipus de finançament haurien de simplificar-se molt més per permetre la participació de qualsevol tipus d'iniciativa impulsada, incloses les més petites.

Les administracions, juntament amb l'economia social, la societat civil, les finances ètiques i altres actors, haurien de treballar per un canvi de mentalitat entre els inversors potencials i en la societat en general mitjançant una comunicació més eficient sobre els beneficis a llarg termini dels projectes impulsats per l'economia social en el camp de l'economia circular.

Per acabar, cal destacar que en el finançament i les inversions s'han d'establir indicadors clau de rendiment que tinguin en compte el valor afegit específic, però també els reptes de les iniciatives impulsades per l'economia social en l'economia circular.

■ **Impacte actual del moviment cooperatiu en la mobilització en l'economia circular**

Una característica principal de les iniciatives relacionades amb el cooperativisme és la proximitat amb la comunitat local i la ciutadania. Disposen d'un important potencial humà pel fet de formar part, a través dels seus associats, de grans xarxes locals.

Així, juntament amb l'Administració i d'altres, el cooperativisme es troba en una bona posició per conscienciar la ciutadania sobre el valor afegit de les iniciatives en l'economia circular.

Els mapes o les eines digitals, com les aplicacions que connecten els ciutadans amb

les iniciatives existents en l'economia circular, poden ser útils per mobilitzar les comunitats locals. Existeixen diversos estudis de cas que poden inspirar sobre diferents maneres i mitjans (inclosos els digitals) per mobilitzar les comunitats locals al voltant de l'economia circular i les iniciatives relacionades del cooperativisme.

Al mateix temps, moltes cooperatives encara han de ser més conscients del seu propi potencial per ser encara més actives en l'àmbit de l'economia circular.

L'economia circular i el seu creixent reconeixement en la societat representen una oportunitat per a les cooperatives que ja són actives al camp o que volen desenvolupar activitats en l'economia circular creant llocs de treball i contribuint a la societat.

El potencial del cooperativisme per crear impacte social, també en l'economia circular, es podria fer més visible i s'hauria d'explotar millor.

Al mateix temps, però, les possibilitats per desenvolupar projectes podrien quedar limitades perquè les persones i les organitzacions de vegades no tenen capacitats o coneixements específics (per exemple, coneixements de gestió ambiental). A més, l'establiment de projectes i organitzacions requereix temps i sol·licita sovint un alt grau de voluntariat, almenys al principi.

La cooperació amb altres grups d'interès, com ara universitats i altres tipus d'empreses, que poden aportar competències i oportunitats, són possibilitats de desenvolupament que fins ara no s'utilitzen prou.

Un obstacle per al desenvolupament d'iniciatives és, en alguns casos, el desconeixement sobre altres projectes i cooperatives del mateix territori amb els quals podrien cooperar potencialment.

També queda molt recorregut per conscienciar les administracions perquè la compra pública contempli més a bastament els productes i serveis d'iniciatives de cooperatives que aposten per l'economia circular.

Les plataformes cooperatives han demostrat el seu potencial per mobilitzar, informar i vincular la ciutadania, les iniciatives d'economia social i altres parts interessades, potencial que es podria aprofitar més.

Alhora, considerem important desenvolupar instruments de suport a les iniciatives ciutadanes informals basades en l'economia circular. Aquestes iniciatives tenen un paper important pel que fa a la mobilització de la població, tenen sovint un potencial d'innovació interessant i poden ser, al mateix temps, una base important per a les futures cooperatives formalitzades de la zona.

Conclusions

El cooperativisme afronta diversos reptes en la seva transició cap a l'economia circular. Per aconseguir una economia més sostenible, és important que les cooperatives emprenguin accions concretes i adoptin estratègies circulars que permetin la reducció del consum, la reutilització i el reciclatge de materials.

Una de les primeres conclusions és la importància de la consciència i l'educació dels membres de les cooperatives. És necessari que

entenguin els beneficis de l'economia circular i com aquesta pot afavorir tant la seva cooperativa com el medi ambient. L'educació i la sensibilització són clau per obtenir un compromís i una participació activa dels membres en aquesta transició.

Un altre punt destacat és la necessitat de recursos i infraestructures adequats per implementar l'economia circular. Les cooperatives poden necessitar fer inversions en tecnologies,

equips i sistemes que permetin la reutilització i el reciclatge de materials. Això pot representar un desafiament per a les cooperatives amb recursos limitats, per la qual cosa és important buscar suport financer i incentius per a aquestes iniciatives.

La col·laboració i les xarxes són altres aspectes rellevants. L'economia circular requereix la cooperació entre diferents actors, com altres cooperatives, empreses, institucions i la comunitat en general. Establir aliances i xarxes de cooperació és essencial per intercanviar coneixements, recursos i materials, i per crear un sistema més eficient i circular.

La innovació és un element clau en la transició cap a l'economia circular. Les cooperatives han de ser capaces d'adaptar-se i innovar en nous models de negoci circulars, com la venda de productes reutilitzables o la creació de serveis de reparació i reciclatge. Aquesta transició pot suposar un repte per a les coope-

ratives acostumades a models de negoci més tradicionals, per la qual cosa és important fomentar la creativitat i l'adaptabilitat.

La regulació i les polítiques públiques també són clau per a l'èxit de l'economia circular. Les cooperatives necessiten un marc regulador favorable que promogui i incentivi les pràctiques circulars. És important treballar amb els governs per aconseguir polítiques adequades i establir normatives que facilitin la transició cap a l'economia circular.

En resum, el cooperativisme afronta diversos reptes en la seva transició cap a l'economia circular, però també destaca les oportunitats i els beneficis d'aquest enfocament. Les cooperatives tenen el potencial de ser agents de canvi en la promoció d'un sistema econòmic més sostenible i responsable, i mitjançant l'adopció de pràctiques circulars poden contribuir a la reducció de residus i a la preservació del medi ambient.

7. L'interès per l'economia circular a Catalunya... a vista d'ocell

Autoria | Albert Roca-Llevadot, UAB

| Hector Sala, Departament d'Economia Aplicada
i CREIS – UAB

1. Introducció

En l'àmbit de la sostenibilitat mediambiental hi ha dos elements clars. El primer és que el canvi climàtic és real i estem en una situació d'emergència climàtica. El segon és que l'activitat humana és la principal causa del canvi climàtic.

Quines solucions hi ha en aquest context? Si no són del tot solucions, quines mesures poden contribuir almenys a pal·liar els efectes del canvi climàtic? Una via de sortida a la crisi del canvi climàtic és la transició eco social, és a dir, el trànsit cap a models de producció i de consum més ecològics i més respectuosos amb el medi ambient. En aquest context el trànsit d'una economia lineal a una economia circular és fonamental.

L'economia lineal utilitza la matèria primera i els consums intermedis per generar productes amb una vida útil finita, la qual cosa implica una gran quantitat de malbaratament de recursos. En aquest model hi ha extracció, producció i eliminació posterior amb una vida útil finita (i sovint curta) del producte. L'economia circular, en canvi, intenta que tant la matèria primera i els consums intermedis com el producte final es mantinguin

útils el màxim de temps possible minimitzant la generació de residus i maximitzant el cicle de vida dels productes. Per això emfasitza tot allò que té a veure amb el fet de reutilitzar i reciclar (des de la perspectiva del producte) i tot allò que té a veure amb el fet de compartir (des de la perspectiva de qui consumeix aquell bé o servei).

Atesa la importància crítica de passar d'un model d'economia lineal a un model d'economia circular, en aquest estudi intentem copsar la sensibilitat social envers l'economia circular a Catalunya. Ho fem mitjançant un buidatge sistemàtic de totes les piulades en català realitzades entre els anys 2008 i 2022. Del total de piulades fetes durant aquests anys en català, identifiquem setze paraules o expressions relacionades amb l'economia circular i analitzem diferents elements. En primer lloc, quantifiquem l'evolució en la intensitat d'ús d'aquestes paraules per saber si hi ha un augment de la sensibilitat de la població (la que piula!) respecte de l'economia circular. En segon lloc, quantifiquem les piulades realitzades per cinc grans grups d'interès —les administracions públiques, els mitjans de comunicació, les patronals,

els sindicats i les universitats públiques catalanes— i n'analitzem alguns elements específics d'interès. En tercer lloc, malgrat les limitacions en la geolocalització de les piulades, oferim una panoràmica territorial.

La millora en la disponibilitat d'informació (per exemple, en termes de geolocalització de totes les piulades) i l'ampliació de l'anàlisi al conjunt d'administracions públiques —incorporant-hi l'àmbit local i comarcal—, al conjunt de mitjans —incloent-hi els locals i comarcals—, a totes les patronals i sindicats, i a les universitats privades permetria filar més prim en l'anàlisi duta a terme. Tot i així, les pautes identificades són força homogènies i permeten concloure que l'economia circular té cada cop més presència mediàtica; que aquesta presència es basa sobretot en con-

ceptes genèrics —economia circular, reciclatge— i menys en conceptes tècnics —triple balanç, creació de valor compartit—; i que els diferents grups d'interès expressen en termes variats i específics la seva sensibilitat envers l'economia circular.

La resta de l'article es divideix en les seccions següents. La secció 2 explica l'ús creixent d'indicadors basats en informació obtinguda d'internet; la secció 3 explica les paraules o expressions representatives de l'economia circular; la secció 4 quantifica les piulades en català sobre l'economia circular; la secció 5 proporciona una desagregació en cinc grans grups d'interès; la secció 6 permet una visualització de la distribució territorial de les piulades; finalment, a la secció 7 es presenten les conclusions.

2. L'ús creixent d'indicadors basats en el buidatge de dades de diaris, informes i xarxes socials

Les noves tecnologies de la informació i de la comunicació han permès un desenvolupament extraordinari de l'obtenció d'informació d'internet i de totes les plataformes i xarxes socials que internet aixopluga. Entre els molts usos que es fa d'aquesta extracció d'informació, en els camps acadèmics de la ciència política i de l'economia hi ha la construcció d'índexs sintètics representatius de variables difícils de mesurar, com la incertesa o el risc.

Baker *et al.* (2016) van ser pioners en el desenvolupament d'un índex d'incertesa política calculat per als Estats Units des de 1985. Atès que la incertesa és una variable no observable, els autors van analitzar els deu principals diaris dels Estats Units⁴⁹ comptabilitzant

la freqüència amb què els articles publicats en aquests diaris contenen el trio de termes següent: (i) *econòmic* o *economia*; (ii) *incert* o *incertesa*; i (iii) un o més dels termes *Congrés*, *dèficit*, *Reserva Federal*, *legislació*, *regulació* o *Casa Blanca*. Amb el temps, aquest índex s'ha ampliat amb la creació d'una sèrie històrica més llarga, la incorporació de diferents països i desagregant la incertesa política en diversos components específics.

Seguint una metodologia similar, Ahir *et al.* (2022) construeixen índexs trimestrals d'incertesa econòmica per a 143 països, a partir de 1996, comptabilitzant la freqüència de la paraula *incertesa* i de les seves variants en els informes trimestrals per països de l'*Economist In-*

⁴⁹ USA Today, The Miami Herald, The Chicago Tribune, The Washington Post, The Los Angeles Times, The Boston Globe, The San Francisco Chronicle, The Dallas Morning News, The New York Times i The Wall Street Journal.

telligence Unit (EIU). Els informes de l'EIU analitzen els principals desenvolupaments polítics i econòmics de cada país, juntament amb anàlisis i previsions de l'evolució d'aquestes condicions polítiques i econòmiques, la qual cosa permet fer una anàlisi sistemàtica sobre la incertesa econòmica en aquest gran nombre de països.

Sobre la base d'aquests dos índexs, d'incertesa política i econòmica, s'han calculat molts més índexs, entre els quals hi ha un índex de seguiment de la volatilitat dels mercats financers (Baker *et al.*, 2019); un índex de com impacta la incertesa derivada dels contagis de malalties infeccioses; un indicador d'estrès financer; un índex de risc geopolític (Caldara i Iacoviello, 2022) i un d'incertesa econòmica basat en una explotació sistemàtica de piulades a Twitter (Baker *et al.*, 2021).

En aquest darrer cas, Baker *et al.* (2021) extreuen tots els missatges (piulades) enviats a Twitter des del juny de 2011 que contenen paraules clau relacionades amb la incertesa i paraules clau relacionades amb l'economia. Utilitzant aquesta base de dades de piulades, construeixen quatre índexs d'incertesa econòmica basats en Twitter. El primer consisteix en el nombre total de piulades fetes per diaris en anglès que contenen termes sobre incertesa i sobre economia. El segon és específic per als Estats Units i filtra el nombre de piulades que provenen d'usuaris dels Estats Units mitjançant un classificador basat en etiquetes geogràfiques. En la mostra d'aquests autors, els usuaris dels Estats Units representen al

voltant del 50 % de la població de Twitter en anglès. El tercer índex és una variant de l'índex dels Estats Units que pondera cada piulada seguint la fórmula $(1 + \log(1 + \# \text{ de re-piulades}))$. Finalment, per controlar els canvis en la intensitat d'ús de Twitter en el temps, el quart índex escala el nombre de piulades de cada dia segons el nombre de piulades d'aquell dia que contenen la paraula *tenir* (*have* en anglès).

En paral·lel a la creixent disponibilitat d'informació obtinguda d'internet i de les xarxes socials, en l'àmbit de la Unió Europea s'ha fet èmfasi en les possibilitats que la digitalització creixent d'activitats i processos ofereix per a la quantificació del progrés de l'economia circular. En concret, l'*European Environment Agency* (2021) assenyala diverses possibilitats de càlculs de processos específics relacionats amb els residus i altres qüestions vinculades amb l'economia circular.

En aquest context, l'estudi que proposem a continuació combina la proposta de Baker *et al.* (2021) d'explotar la informació que proporciona Twitter a través de la multitud de missatges que s'hi escriuen en cada moment, d'una banda; amb les reflexions, d'altra banda, de l'*European Environment Agency* sobre la necessitat d'avançar en el coneixement del progrés de l'economia circular. Per tal desenvolupar aquest exercici, però, el primer que ens cal és definir el conjunt de paraules o expressions que poden associar-se al concepte d'economia circular.

3. Paraules representatives de l'economia circular

Hem seleccionat setze paraules o expressions representatives de l'economia circular que expliquem a continuació.

En primer lloc, **avaluació** o **anàlisi del cicle de vida**, un concepte que valora els impactes ambientals del producte durant totes les

etapes del seu cicle de vida. Aquesta valoració inclou tots els fluxos d'entrada i sortida de materials i d'energia corresponents (i) a la producció de matèries primeres; (ii) a la fabricació del producte; (iii) al seu transport; i (iv) al seu ús fins a convertir-se en residu. Un cop es quantifiquen totes les entrades i sortides de materials i d'energia, es pot fer el balanç ecològic associat a un producte determinat i establir-ne l'impacte mediambiental.

La segona expressió seleccionada és **consum sostenible**. Entre els disset objectius de desenvolupament sostenible (ODS) de les Nacions Unides per a l'any 2030, el que fa dotze és el de «producció i consum responsables», amb l'objectiu de garantir modalitats de consum i de producció que siguin sostenibles en el temps. En aquest sentit, el consum i la producció sostenibles tenen com a finalitat promoure l'eficiència en l'ús de recursos i d'energia, bo i basant-se en una infraestructura també sostenible. Es persegueix, d'aquesta manera, proporcionar un accés a una ocupació digna i serveis bàsics a tothom per millorar la qualitat de vida del conjunt de la societat.

La tercera és la **creació de valor compartit**, un concepte que vol transmetre la idea que el mateix producte desenvolupat incorpora tot allò que té un impacte positiu sobre les persones i que, per tant, contribueix simultàniament a la rendibilitat de l'empresa comercialitzadora del producte i al benestar de la societat. En aquest cas, les empreses argumenten que el model de negoci integra no només criteris de rendibilitat de la seva activitat i de les inversions realitzades, sinó també criteris de millora del benestar de les persones i de solucions a problemes socials. Un exemple n'és la producció d'energia, en la mesura que les empreses argumenten que són cada cop més sostenibles i, per tant, «ajuden» les persones a disposar d'aquesta energia en condicions de llarga durada i respecte pel medi ambient. El contraexemple, en aquest cas, serien les situacions de pobresa energètica que es pateixen en situacions de vulnerabilitat socioeconòmica i tensions importants sobre els

preus energètics com les viscudes durant els anys 2021 i 2022.

avaluació o anàlisi del cicle de vida

consum sostenible

creació de valor compartit; valor compartit

creixement zero; decreixement; zero creixement

ecologia industrial

economia blava

economia circular

economia col·laborativa

economia verda

minimització de residus

producció neta

reciclatge

responsabilitat social corporativa (RSC)

responsabilitat social universitària (RSU)

triple balanç

zero emissions; emissions zero

Taula 1. Paraules o expressions representatives de l'economia circular.

La quarta expressió representativa de l'economia circular és la de **creixement zero**. Aquest és un concepte que neix formalment als anys setanta a partir de les idees d'André Gorz i la seva argumentació vinculant anticapitalisme, igualtat i ecologia. Entre els crítics d'aquesta idea trobem el professor Lester Thurow, del MIT, que el 1977 contraargumentava que no créixer accentuaria la competència per aconseguir unes quotes de mercat cada cop més petites (a causa del decreixement o creixement zero), reduiria l'ocupació i generaria desigualtats, a més de no repercutir decisivament sobre la sostenibilitat mediambiental. Des de llavors

i especialment ja al segle XXI, el creixement econòmic i la mesura de creixement econòmic a través del PIB ha rebut crítiques sistemàtiques apel·lant al desenvolupament sostenible. Tot i que el debat s'ha enriquit amb el desenvolupament de l'economia circular i tot allò que l'envolta, l'associació directa d'absència de creixement i sostenibilitat encara és present en alguns fòrums de discussió (una anàlisi detallada i rica en matisacions sobre aquesta qüestió pot trobar-se a Van den Bergh, 2009).

La cinquena és l'**ecologia industrial** i el repte d'anar més enllà del que és la producció neta i crear un ecosistema industrial net. En aquesta conceptualització, els residus produïts per un procés són la matèria primera d'un altre procés. El reciclatge i l'avaluació del cycle de vida, per tant, són conceptes íntimament relacionats amb la idea d'ecologia industrial.

En sisè lloc tenim el concepte d'**economia blava** (Pauli, 2010). Com indica el mateix nom del llibre, Gunter A. Pauli parteix de la identificació de les cent millors tecnologies inspirades en la natura que puguin millorar les economies del món en tot allò que fa referència a la satisfacció de necessitats humanes bàsiques, com són la disponibilitat d'aigua potable, l'alimentació, l'ocupació i l'habitatge, sempre d'una manera estrictament sostenible. L'agrupació d'aquestes tecnologies és el que genera ecosistemes sostenibles basats en el que avui potser anomenaríem innovació social.

La setena expressió és la d'**economia circular**, justament el concepte que tractem d'avaluar pel que fa a la seva presència creixent a Twitter a través de les setze paraules o expressions seleccionades. Tot i que es formalitza posteriorment, una forma inicial del concepte apareix a Boulding (1966) quan fa referència a la necessitat d'un sistema ecològic cíclic, per oposició al sistema lineal i sense límits d'exploració més propi del seu temps.

I am tempted to call the open economy the 'cowboy economy', the cowboy being symbolic of the illimitable plains and also associated with reckless, exploitative, romantic, and violent behavior, which is characteristic

of open societies. The closed economy of the future might similarly be called the 'space-man' economy, in which the earth has become a single spaceship, without unlimited reservoirs of anything, either for extraction or for pollution, and in which, therefore, man must find his place in a **cyclical ecological system which is capable of continuous reproduction** of material form even though it cannot escape having inputs of energy. [Boulding, 1966]

En vuitè lloc, trobem l'**economia col·laborativa**. L'economia col·laborativa o compartida parteix d'una aproximació diferent de l'habitual al concepte de propietat, a l'ús d'aquesta propietat i al màrqueting dels productes i serveis que hi estan vinculats. L'economia col·laborativa es basa en les xarxes socials desenvolupades a través d'internet. La funció que abans feien els amics o les persones properes en l'àmbit personal ara la fan les xarxes i plataformes de béns i serveis, com Blablacar o Airbnb, entre moltes d'altres. En l'economia col·laborativa les persones lloguen o «comparteixen» coses com els seus cotxes, habitacions, cases o apartaments amb altres persones, de manera que no cal que tothom tingui de tot i així la societat podrà ser més sostenible sense grans renúncies. En aquest context, el temps personal no es ven, sinó que es comparteix entre iguals.

L'**economia verda** és el tercer concepte representatiu, a grans trets, de l'economia circular. Una economia verda és aquella que minimitza els riscos ambientals i la degradació de l'entorn i és, per tant, el paradigma d'un desenvolupament sostenible. Pearce *et al.* (1989) expliquen que els problemes ambientals tenen les arrels en les «fallades de mercat» de l'economia capitalista, de manera que les mateixes fallades de mercat contribueixen a desenvolupar la política mediambiental dels estats sota el principi que qui contamina ha de pagar per allò que contamina. D'aquesta manera, les polítiques d'una economia verda són les que condueixen a una economia eficient i sostenible en l'ús de recursos, així com socialment inclusiva.

A continuació tenim la **minimització de residus**, que consisteix en l'objectiu de reduir la quantitat i l'activitat dels materials de rebuig al nivell més baix possible. En aquest context, les tres paraules clau són *reduir-reutilitzar-reciclar*, sempre amb la finalitat de minimitzar els subproductes no desitjats i altres materials de rebuig, incloent-hi emissions líquides i gasoses.

Si la minimització de residus és reactiva, l'onzè concepte que destaquem, el de **producció neta**, és clarament proactiu. Les solucions preventives eviten la creació de contaminació i la generació de residus, i generen un gran estalvi econòmic. Efectivament, en cas de producció neta no hi ha implicats tots el processos de neteja i filtratge que sí que incorporen les activitats que no fan una producció neta i que, en canvi, requereixen mesures i polítiques específiques per esmenar el dany mediambiental que generen. Un exemple paradigmàtic de producció neta és la producció d'energia sostenible que tant s'ha desenvolupat tecnològicament en els darrers anys, i que té pendent d'acompanyar-se d'un canvi de cultura en l'accés a l'energia i del desterrament de fenòmens com la pobresa energètica.

El **reciclatge** és la tercera pota del paradigma de les tres R: reduir, reutilitzar i reciclar. L'objectiu del reciclatge és allargar la vida útil de materials que passarien a rebuig, en absència d'aquest reciclatge, i que tenen una segona vida útil; per això s'associa a la sostenibilitat mediambiental. Cal distingir el reciclatge del que és l'eliminació de residus i del que és la incineració, tot i que la incineració no queda distant del reciclatge en el sentit que s'acaba utilitzant el contingut energètic d'allò que s'incinera. El procés de reciclatge està àmpliament estès en els àmbits del paper, el vidre i el metall, però queda encara un llarg recorregut pel que fa a productes compostos, com poden ser els aparells electrònics.

La **responsabilitat social corporativa (RSC)** és l'instrument mitjançant el qual les

empreses integren la seva sensibilitat social i mediambiental en la seva operativa comercial i en la seva relació amb els grups d'interès que les envolten. La RSC respon a una presa de consciència, per part del món empresarial, dels problemes de sostenibilitat mediambiental i desigualtats socials, que afecten un percentatge cada cop més gran del territori i de la població. Aquesta presa de consciència és la que s'integra en el funcionament quotidià de les empreses per reorientar la seva activitat i les polítiques tenint presents aquests problemes.

De manera anàloga, les universitats han desenvolupat protocols de **responsabilitat social universitària (RSU)** partint de la mateixa presa de consciència que les empreses i tota la societat, en general. Així, han anat incorporant progressivament, en el seu dia a dia, mesures de conscienciació dels problemes socials i de sostenibilitat, i han desenvolupat programes de reconeixement i d'ajut a la docència, la recerca i la transferència orientats a combatre aquests problemes.

Tornant al marc empresarial, destaquem l'expressió número quinze de la taula 1, anomenada **triple balanç** (*triple-bottom-line* per la seva sigla en anglès: *TBL, 3BL*), que fa referència al fet de fer valoracions del rendiment empresarial des d'un triple vessant: (i) econòmic, per garantir la sostenibilitat de l'empresa en termes de mercat; (ii) ecològic, per garantir la sostenibilitat mediambiental; i (iii) social, per garantir el benestar de les persones.

Finalment, tenim l'expressió **zero emissions**, de clara referència tecnològica en la mesura que tracta de dibuixar una situació en què s'ha reduït fins a zero la generació de productes de rebuig i contaminants que erosionin el medi ambient o contribueixin al canvi climàtic. Assolir una situació d'emissions zero podria entendre's com una condició clau per assolir una societat sostenible, la qual cosa aniria vinculada a la producció neta i a l'avaluació del cicle de vida.

4. L'economia circular a Twitter

Tal com mostra la figura 1, el nombre de piulades en català relacionades amb l'economia circular ha crescut en el període 2008-2022 i

ha passat d'una xifra pràcticament negligible a una xifra propera a les 20.000 piulades anuals els anys 2021 i 2022.

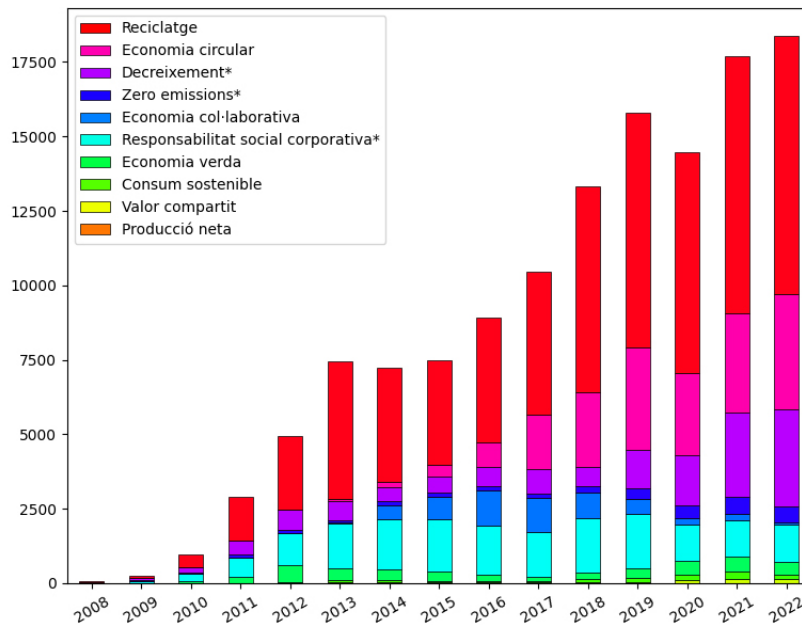

Figura 1. Nombre de piulades anuals en català representatives de l'economia circular. Evolució 2008-2022.

Nota: Les paraules o expressions de la taula 1 que no es troben a la figura 1 és perquè tenen una presència mínima a Twitter durant el període analitzat.

En el període 2008-2022, el nombre absolut de piulades sobre economia circular ha estat de 130.000, amb més del 50 % dedicades a l'àmbit del reciclatge, seguit de les que fan referència a l'economia circular de manera genèrica, amb més de 30.000 piulades. En total, per tant, pràcticament un 75 % del volum de refe-

rències són genèriques, mentre que només recentment hi ha hagut un increment de referències més tècniques relacionades amb l'avaluació del cicle de vida, la creació de valor compartit, el triple balanç, l'ecologia industrial o la minimització de residus.

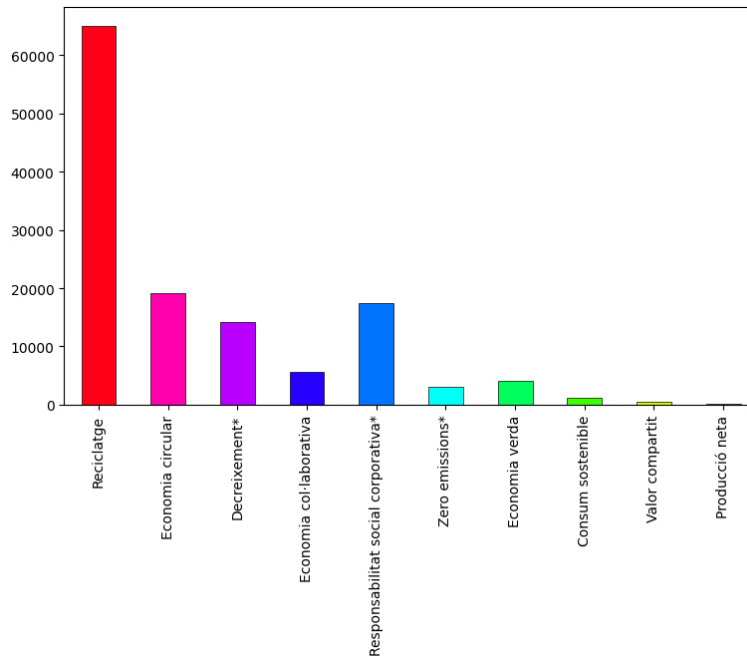

Figura 2. Nombre absolut de piulades en català representatives d'economia circular. Agregat de 2008-2022.

5. Presència de l'economia circular en els missatges de col·lectius especialment significatius

En aquesta secció fem una anàlisi del total de piulades en català en una selecció de comptes que agrupem d'acord amb cinc col·lectius especialment significatius des d'un punt de vista socioeconòmic i polític. El primer d'aquests col·lectius és el de les administracions públiques, format per la Generalitat de Catalunya i les diputacions de Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona. En segon lloc, tenim una selecció de mitjans de comunicació en català, com l'*Ara*, Catalunya Ràdio, *El Nacional*, RAC1, *VilaWeb*, i *324cat*. En tercer lloc, distingim les patronals i explorem específicament les piulades de la CECOT, Foment del Treball i PIMEC. En quart lloc, hi trobem els sindicats CGT, CC. OO., La Intersindical i UGT. Finalment, recollim les piulades de les universitats públiques catala-

nes: Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), Universitat de Barcelona (UB), Universitat de Girona (UdG), Universitat de Lleida (UdL), Universitat Politècnica de Catalunya (UPC), Universitat Pompeu Fabra (UPF) i Universitat Rovira i Virgili (URV).

Les xifres de valor absolut de piulades no són del tot representatives de l'impacte d'una certa paraula, atès que poden reenviar-se i multiplicar així el seu impacte. Per tenir present aquest impacte multiplicador, seguim el procediment de Baker *et al.* (2021) i calculem un índex ponderat d'acord amb la fórmula següent:

$$\text{índex de piulades} = (1 + \log(1 + \# \text{ de repiulades})) \quad (1)$$

Aquesta fórmula sobrepondera el nombre de piulades mitjançant l'expressió $\log(1 + \# \text{ de repiulades})$.⁵⁰

5.1. Valor absolut i índex de piulades

El nombre total de piulades realitzades pels cinc grups d'interès que analitzem és de 971,

distribuïdes segons mostren la taula 2 i la figura 3. En termes d'índex, el nombre total de piulades és de 2,187.

Els mitjans de comunicació són els que més piulades han publicat amb contingut relacionat amb l'economia circular, amb un 45 % del total aproximadament. Les administracions públiques han estat les següents, amb el 26,2 %, i al darrere queden les patronals, els sindicats i les universitats, amb un pes similar.

	Nombre de piulades	Percentatge	Índex de piulades	Percentatge
Administracions públiques	260	26,8	573	26,2
Mitjans de comunicació	427	44,0	995	45,5
Patronals	123	12,7	252	11,5
Sindicats	58	6,0	139	6,4
Universitats	103	10,6	228	10,4
Total	971	100	2.187	100

Taula 2. Piulades en català representatives d'economia circular. Valor absolut i índex de piulades. Agregat de 2008-2022.

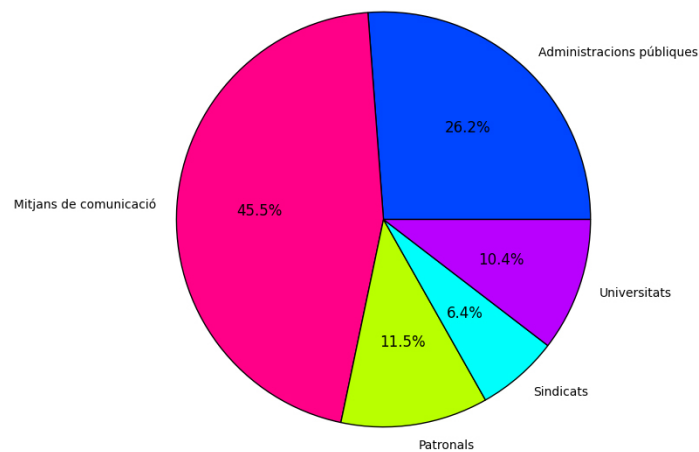

Figura 3. Percentatge de piulades en català representatives d'economia circular per grans grups d'interès. Índex de piulades. Agregat de 2008-2022.

⁵⁰ S'utilitza el logaritme (en base 10) i no pas el logaritme natural, perquè d'aquesta manera tenim un factor de sobre ponderació conservador, atès que $\ln(y) > \log(y)$ per a $y > 1$. La diferència entre $\log(1 + \# \text{ de repiulades})$ i $\ln(1 + \# \text{ de repiulades})$ augmenta amb el nombre de repiulades i d'aquí la preferència per un factor de ponderació més conservador.

5.2. Dins l'economia circular, qui piula?

Dins el conjunt de piulades que contenen les diferents paraules i expressions vinculades a l'economia circular, els mitjans de comunicació tenen un pes dominant en *reciclatge*, mentre que les administracions públiques tenen una participació dominant en *economia circular*, tal com mostra la figura 4. Addicionalment, tot i que les patronals concentren només l'11,5 % de les piulades totals, són el segon grup a piu-

lar sobre el genèric *economia circular*. D'aquesta anàlisi també es pot destacar que *creació de valor compartit* o *valor compartit* és una expressió que pràcticament només utilitzen les patronals, mentre que de *zero emissions* o *emissions zero* se'n fan ressò els mitjans de comunicació, però no pas els altres grups. Els sindicats, per la seva banda, es mostren actius en el terme genèric i també en el reciclatge. I les universitats piulen sobre el genèric *economia circular*, però també sobre el *creixement zero* (inclòs el *decreixement* i el *zero creixement*).

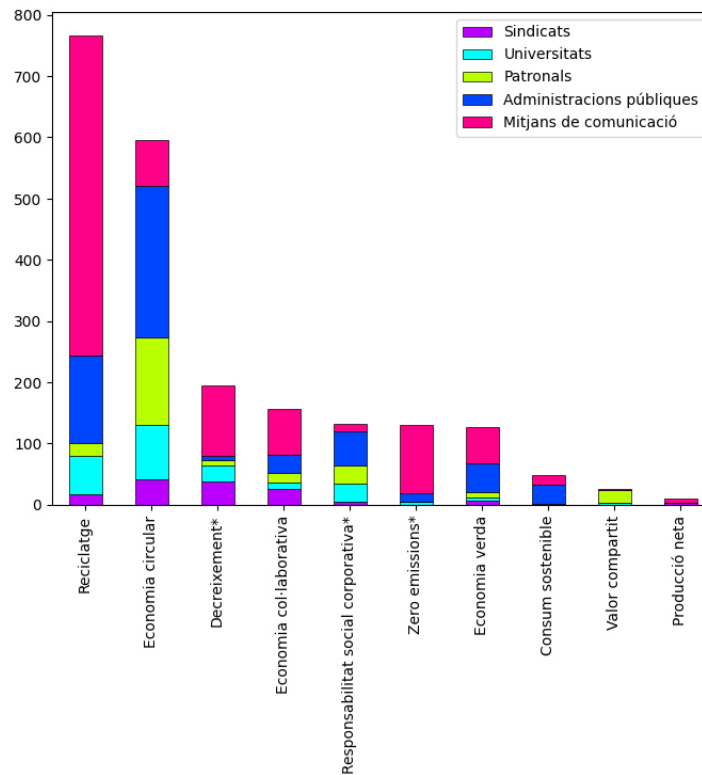

Figura 4. Piulades realitzades pels cinc grans grups d'interès. Índex de piulades. Agregat de 2008-2022.

5.3. Sèrie temporal dels cinc grans grups d'interès

Com hem vist a la taula 2, el conjunt del grup d'administracions públiques, mitjans de comunicació, patronals, sindicats i universitats públiques catalanes ha generat una massa de pràcticament 2.200 piulades, amb un inici

molt tímid els primers anys i pràcticament el 70 % de les piulades sobre economia circular en el darrer quinquenni estudiat, 2018-2022. El fet que les patronals concentren un percentatge de quasi el 80 % en aquest darrer tram, que de fet és 9,9 punts percentuals superior a la mitjana, pot interpretar-se com un interès més tardà que la resta de grups en relació amb

les qüestions d'economia circular, que en general tenen una concentració de piulades més carregada en els dos primers quinquennis. Seguint aquest raonament, les administracions

públiques en primera instància, seguides dels sindicats i les universitats, s'haurien sensibilitzat abans per l'economia circular en els seus diferents vessants.

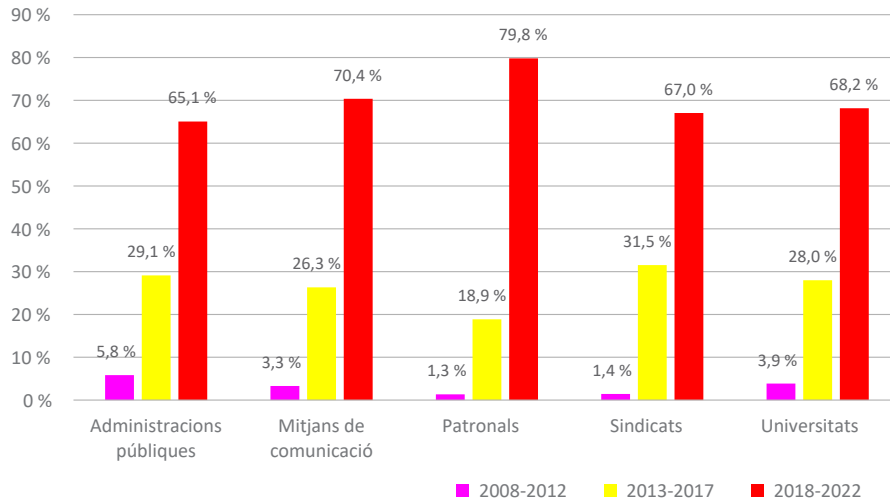

Figura 5. Repartiment de piulades en economia circular per quinquennis. Percentatge.

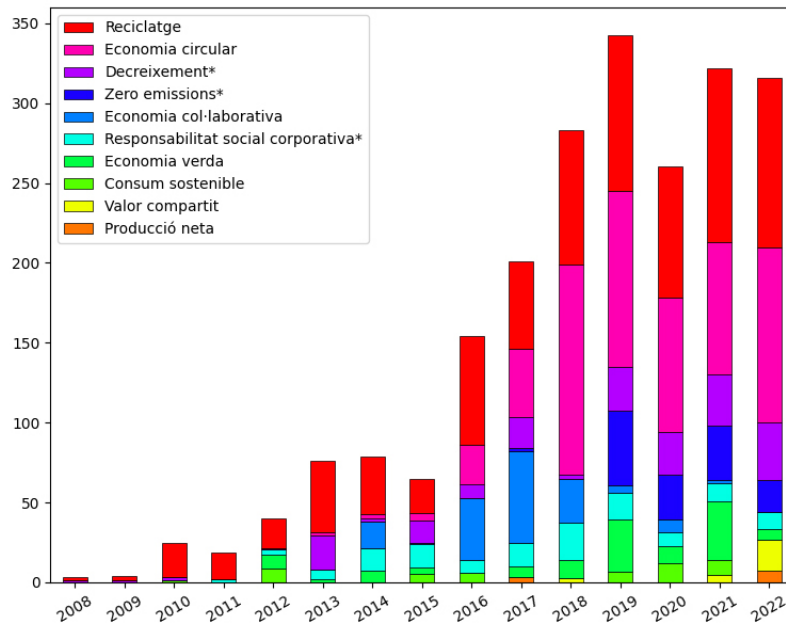

Figura 6. Piulades en economia circular per concepte realitzades pels cinc grans grups d'interès. Índex de piulades. Evolució 2008-2022.

D'altra banda, tal com es pot observar a la figura 6, el tractament de l'economia circular és relativament limitat i es concentra pràcticament en el genèric *economia circular* i en l'apartat de *reciclatge*, que han rebut interès per part de tots els agents. El que sí que s'observa és una tendència creixent en l'interès per l'economia circular, que només s'atura l'any 2020 amb l'esclat de la pandèmia de la COVID-19, que va concentrar tot el focus mediàtic.

Finalment, cal fer dos apunts relatius a les dades dels darrers anys. D'una banda, durant el període 2019-2021 hi ha hagut un fort interès, en termes relatius, en l'economia verda i en el consum sostenible. D'altra banda, les dades de 2021 i sobretot les de 2022 permeten advertir un canvi addicional en el creixement de l'interès pel valor compartit i la producció neta. Interpretem aquestes dades com un enriquiment i una ampliació de l'abast del concepte d'*economia circular* i un eixamplament de la consciència que la situació de crisi climàtica està produint en relació amb la necessitat de buscar models alternatius de producció i consum.

— 5.4. Índexs desagregats

Les administracions públiques van començar a tenir interès per l'economia circular l'any 2010 (figura 7.1). De les 22 piulades d'aquell any amb paraules vinculades al nou fenomen, 21 es refereixen a *reciclatge*. Des de llavors, en cap any es tornen a fer tantes piulades sobre aquesta paraula i és directament l'expressió *economia circular* la que pren el relleu amb moltíssima força i una xifra d'entre 30 i 60 piulades anuals a partir de 2018. L'any 2017 es detecta un cert interès per l'economia col·laborativa, amb 18 piulades, però no es consolida. En total, en el conjunt del període 2008-2022, un 43,1 % de les piulades vinculades a l'economia circular han estat directament sobre la paraula *economia circular*, i un 24,9 %, sobre *reciclatge*.

Els mitjans de comunicació, per la seva banda, no han tingut tant d'interès a destacar

l'*economia circular* per si mateixa, atès que li han dedicat un 7,4 % de les seves piulades totals (figura 7.2). *Reciclatge*, en canvi, s'endua un 52,3 % de les piulades i rebia una atenció creixent a mesura que passaven els anys. Dins aquesta evolució destaca, però, l'aparició dels termes *zero emissions* (o *emissions zero*) i *decreixement* (o *creixement zero* o *zero creixement*), que guanyen presència en el període 2019-2022. Aquests dos darrers conjunts de paraules acaben ocupant, respectivament, un 11,2 % i un 11,4 % del total de piulades en economia circular i enriqueixen l'abast de la preocupació per l'economia circular vinculada no pas al reciclatge de productes, sinó directament a processos d'acumulació pràcticament plans que estiguin acompanyats de l'absència de contaminació per emissió de gasos.

L'interès de les patronals per l'economia circular s'ha centrat en el genèric *economia circular* amb un 56,5 % de les piulades totals. A partir d'aquí, però, les expressions que tenen més presència als seus comptes de Twitter són les de *responsabilitat social corporativa*, amb un 11,7 % del total, i *valor compartit*, amb un 8,7 %. La primera d'aquestes dues expressions té presència habitual ja des de 2013 (color blau cel a la figura 7.3). En canvi, com hem assenyalat anteriorment i veiem ara específicament, el *valor compartit* apareix amb força els anys 2021 i 2022 (color groc a la figura 7.3). També és destacable que només un 0,3 % de les piulades fan referència al *consum sostenible*, davant un 3,3 % que fa referència a *economia verda* i un 3,9 % a *creixement zero*.

En els grups anteriors, la paraula o expressió més utilitzada concentra entre el 43 % i el 56 % del total de piulades. En el cas dels sindicats, en canvi, hi ha un triple lideratge del genèric *economia circular* (30,4 % de les piulades), *creixement zero* (27,7 %) i *economia col·laborativa* (18,5 %). Cap grup dels analitzats té més interès per l'economia col·laborativa que els sindicats. En l'altre extrem, *producció neta*, amb un 2,3 % del total de piulades, i *responsabilitat social corporativa*, amb un 4,2 %, són les expressions menys utilitzades.

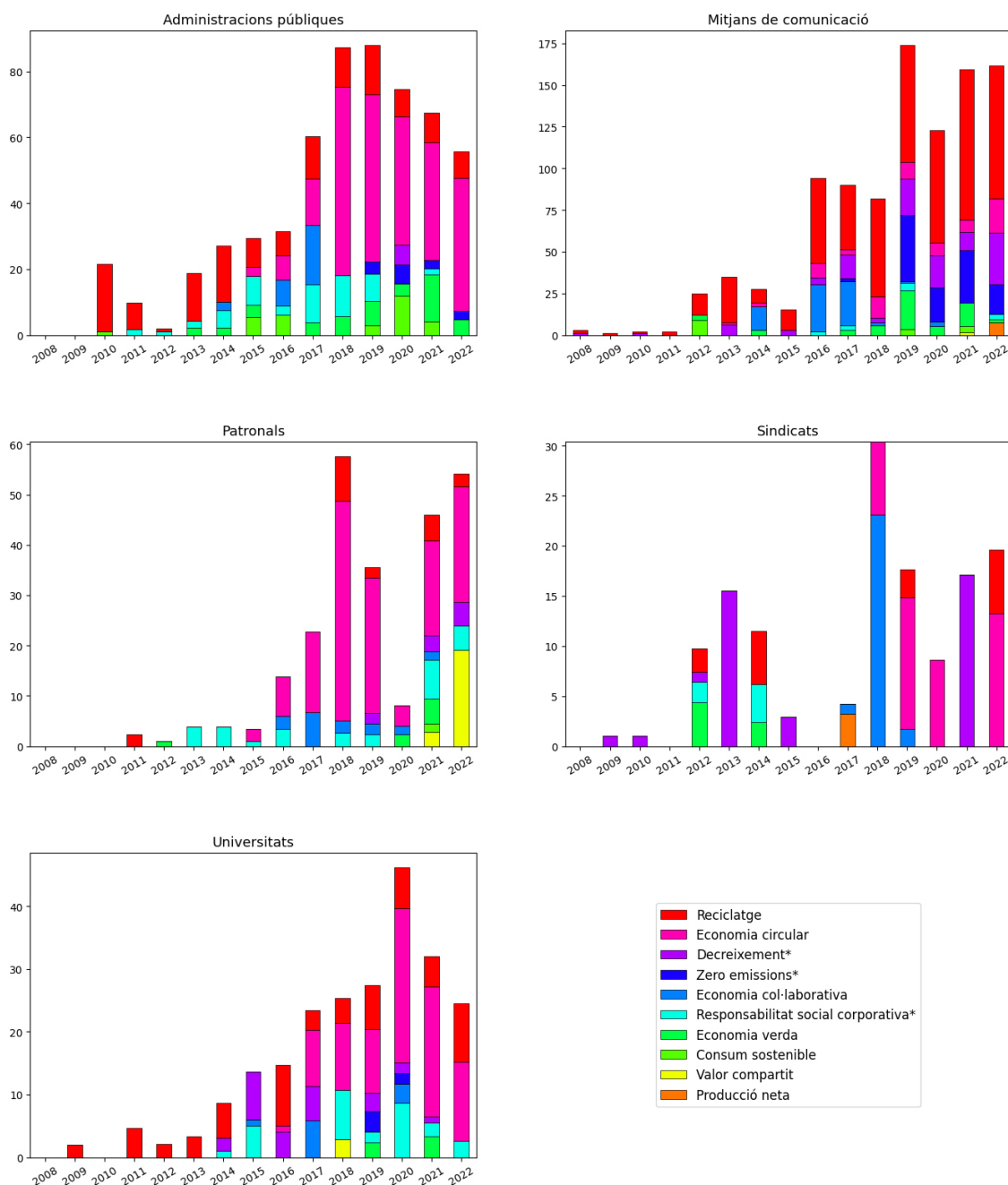

Figura 7. Piulades en economia circular per concepte realitzades per cadascun dels cinc grans grups d'interès. Índex de piulades. Evolució 2008-2022.

Finalment, l'interès de les universitats per l'economia circular es concentra en el genèric *economia circular* (38,8 % de les piulades fetes en el període 2008-2022) i *reciclatge*

(27,3 %). *Responsabilitat social corporativa* (12,7 %) i *creixement zero* (10,9 %) hi tenen també presència, però amb un pes ja molt més reduït.

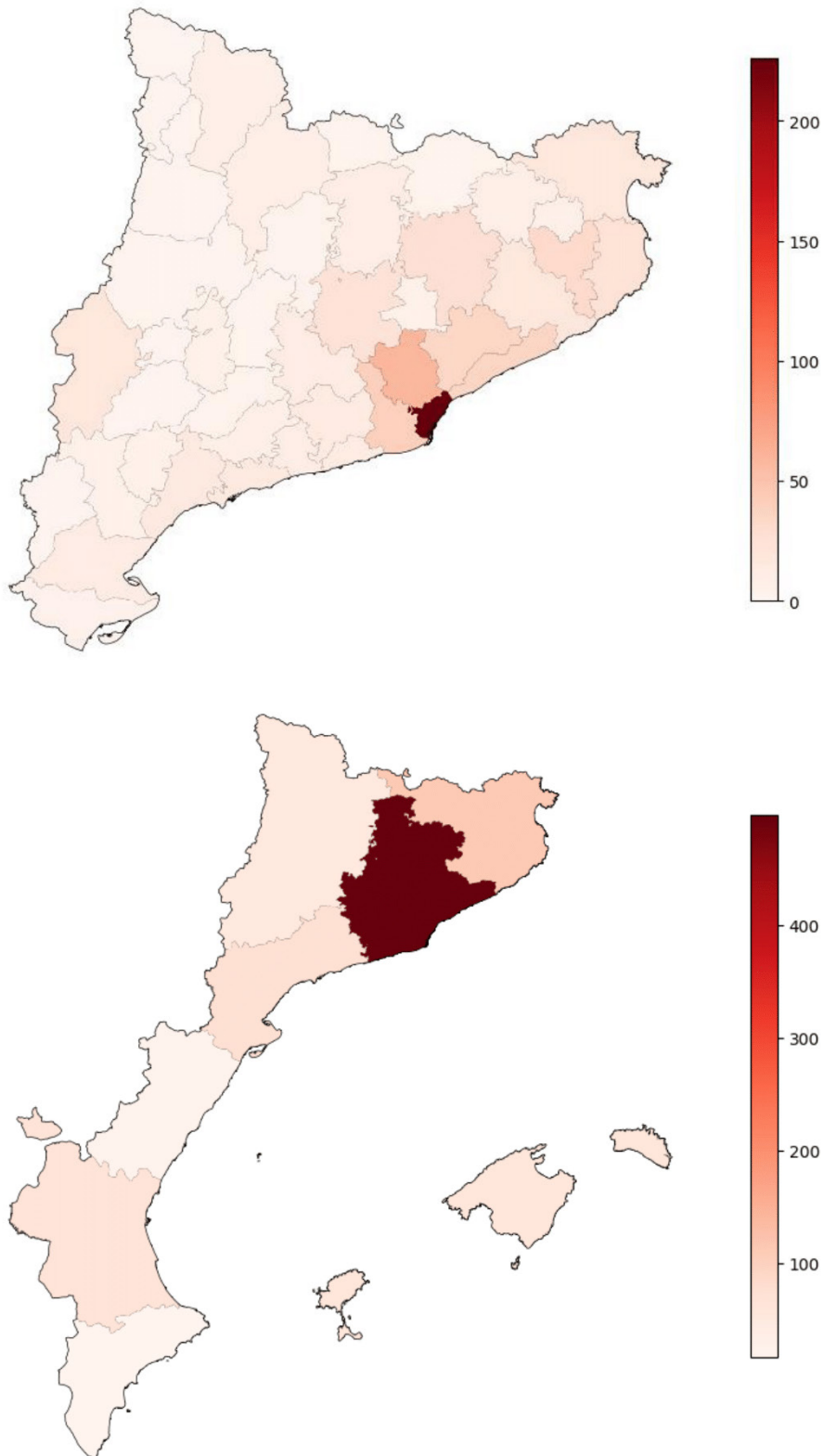

Figura 8. Distribució territorial de les piulades realitzades en economia circular a Catalunya i els Països Catalans. Índex de piulades. Agregat de 2008-2022.

---

6. Geolocalització i pautes territorials

La identificació de pautes territorials exigeix una anàlisi molt més aprofundida de la que som capaços de fer en aquest estudi. La raó és que només un percentatge petit de les piulades totals en català poden geolocalitzar-se, amb la qual cosa la massa crítica de piulades de què disposem és molt reduïda. Específicament, el percentatge de piulades amb localització és del 3,19 %, tot i que el percentatge d'usuaris únics representats puja fins al 6,34 %.

Malgrat tot, sí que volem com a mínim visualitzar la distribució territorial d'aquestes piulades per tal de destacar el seu repartiment geogràfic. A la figura 8 (mapa superior) observem una gran concentració de piulades vinculades a l'economia circular al municipi de Barcelona i al Vallès Occidental. Aquesta distribució no és sorprenent, atesa la concentració de població i activitat socioeconòmica en aquest

municipi i en el conjunt de l'àrea metropolitana. El que també podem apuntar és el cas d'algunes comarques com les del Baix Camp i el Baix Ebre al sud del país, o el Bages i Osona a l'interior, que apareixen més proclius a piular sobre economia circular tal com l'hem aproximada en aquest estudi.

Per la seva banda, a la figura 8 (mapa inferior) trobem la distribució provincial de piulades als territoris de parla catalana. En aquest cas, s'observa que a la província de València hi ha una densitat de piulades en català similar a la de les Illes Balears i a la de la província de Tarragona. Insistim que la densitat de població és un element determinant d'aquesta distribució territorial, però es tracta d'un exercici merament descriptiu que almenys permet fer una panoràmica territorial a grans trets.

---

7. Conclusions

En aquest article hem fet una anàlisi de la presència de l'economia circular en el conjunt de piulades de Twitter fetes en català. Hem mesurat l'economia circular mitjançant setze paraules o expressions habitualment relacionades amb aquest concepte, incloent-hi directament el mateix concepte. El creixement de l'ús d'aquestes paraules demostra la sensibilitat creixent que la societat té envers la sostenibilitat i la necessitat de combatre el canvi climàtic mitjançant un canvi de paradigma cap a un model d'economia circular, per oposició al model d'economia lineal.

Hem constatat que el genèric *economia circular* i el terme *reciclatge* són els més utilitzats a Twitter, tot i que hi ha paraules i expressions que han guanyat importància els darrers

anys, la qual cosa pot ser indicativa d'un aprofundiment en el coneixement dels elements que sustenten el model d'economia circular i una ampliació dels instruments que poden afavorir el desenvolupament d'aquest model, com pot ser el triple balanç. També hem vist que diferents grups d'interès perfilen el seu interès i sensibilitat per l'economia circular a través de diferents paraules i expressions que els són més properes d'acord amb la seva activitat principal.

L'explotació de les dades s'ha basat en el període 2008-2022 i té limitacions en la geolocalització de les piulades i en la identificació completa dels grans grups d'interès. Caldrà, doncs, anar actualitzant aquesta anàlisi i aprofundint-hi, així com afegir-hi les noves activitats i propostes que puguin sorgir vinculades a

l'economia circular. Per exemple, l'any 2023 un conjunt d'empreses catalanes han signat el *Manifest per una economia amb propòsit*, segons el qual adquireixen el compromís d'orientar-se cap a la creació de valor compartit generant alhora valor econòmic, social i ambiental.

Amb el ple suport que generen aquest tipus d'iniciatives, pensem que cal avançar, sobretot, en l'estandardització del triple balanç en el món empresarial. Mentre el fet de retre comptes en forma de pagament d'impostos,

d'una banda, i la generació de beneficis calculada en termes exclusivament monetaris, de l'altra, siguin les peces angulars del rendiment empresarial, la creació de valor social i ambiental serà sempre subsidiària de la creació de valor econòmic. En clar contrast, el que probablement cal en el futur més immediat és sobreponderar la creació de valor social i ambiental per fer front a l'emergència climàtica, consolidar el model d'economia circular i avançar cap a un món més sostenible i menys desigual.

Bibliografia

- AHIR, H.; BLOOM, N.; FURCERI, D. 2022. «The world uncertainty index». *NBER Working Paper #29763*. Cambridge, MA: NBER.
- BAKER, S. R.; BLOOM, N.; DAVIS, S. J. 2016. «Measuring Economic Policy Uncertainty». *Quarterly Journal of Economics*, 131, 4: 593-636.
- BAKER, S. R.; BLOOM, N.; DAVIS, S. J.; KOST, K. J. 2019. «Policy News and Stock Market Volatility». *Working Paper n° 25720*, National Bureau of Economic Research. DOI: 10.3386/w25720.
- BAKER, S. R.; BLOOM, N.; DAVIS, S. J.; RENAULT, T. 2021. «Twitter-Derived Measures of Economic Uncertainty». *Mimeo*.
- BOULDING, K. 1966. «The Economics of the Coming Spaceship Earth». A: H. Jarrett (ed.). *Environmental Quality in a Growing Economy, Resources for the Future*. Baltimore: Johns Hopkins University Press. P. 3-14.
- CALDARA, D.; IACOVIELLO, M. 2022. «Measuring Geopolitical Risk». *American Economic Review*, 112, 4: 1194-1225. DOI: 10.1257/aer.20191823.
- EUROPEAN ENVIRONMENT AGENCY. 2021. «Monitoring the circular economy using emerging data streams». *Briefing no. 23/2021*. DOI: 10.2800/714610.
- GIGLIO, S.; KELLY, B.; PRUITT, S. 2016. «Systemic Risk and the Macroeconomy: An Empirical Evaluation». *Journal of Financial Economics*, 119, 3: 457-71.
- PEARCE, D. W.; MARKANDYA, A.; BARBIER, E. B. 1989. *Blueprint for a Green Economy*. Londres: International Institute for Environment and Development (IIED).
- PAULI, G. A. 2010. *The Blue Economy: 10 Years, 100 Innovations, 100 Million Jobs*. Brookline, MA: Paradigm.
- THUROW, L. C. 1977. «The Implications of Zero Economic Growth». *Challenge*, 20, 1: 36-43.
- VAN DEN BERGH, Jeroen C. J. M. 2009. «The GDP paradox». *Journal of Economic Psychology*, 30: 117-135.

L'Anuari d'Emprenedoria, Economia i Innovació Social és una col·lecció d'accés obert promoguda i coordinada pel Centre d'Estudis i de Recerca en Emprenedoria i Innovació Social (CREIS), un centre de recerca interdisciplinària per a l'estudi del fenomen de l'emprenedoria i la innovació social, dels factors que el determinen i de l'impacte que els projectes socials susciten sobre l'economia en general i sobre les persones en particular. La col·lecció es planteja l'objectiu de tractar els diferents temes d'interès social des d'un doble vessant. Primer, des d'un punt de vista proper, vinculat al territori, i amb voluntat d'influir en la definició de les polítiques públiques. I segon, proporcionant la mirada àmplia i rigorosa amb què els experts, acadèmics i no acadèmics, poden analitzar aquests problemes, ajudar a comprendre'n l'origen, i indicar com cal gestionar-los i resoldre'ls de la millor manera possible.